

260830

Meinert

1830.

Opto tibi vultum multa et præclara minantis.

HORAT.

HARMADIK KÖTET.

W2

KRAJOVALI
BÁRÓ KRAY PÁL,
CS. KIR. FŐHADITÁRMESTER,
szül. Késmárkon Szepes Vármegyében 1735^{ben} mlht. Pesten 1804^{ben}
Ján. 19^{én}

Pesten Schmid Ján. Kömettsző Intezetéből.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.

NEMZETI
FOLYÓ-ÍRÁS.

Hatodik évi Folyamat.

1830.

HARMADIK KÖTET,
JULIUSZ, AUGUSZTUSZ, SZEPTEMBER.

A' Felséges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,
ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŰVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

260830

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

J E L E N T É S

a' F. M. O. Minervának 7-ik évre, az-az 1731-ik
esztendőre leendő folytatásáról.

Minekutánnna több Magyar Hazánk' Derékjeinek naponként megjelenő újabb meg újabb írásaiból, és nemzeti nyelvünk' pallérozódását, mind külső, mind belső értelemben előmozdító buzgó törekedéseiből eléggé világosan tapasztalnánk azt a' nemes célzást, melly szerént Magyar nyelvünk, tudományunk és szép mesterségink a' tökéletesedés' felsőbb lépcsőjére elősegíttessék; mi-is elevenebb tűzzel és újabb erővel élesztetvén, szorosán elhatároztuk magunkban, hogy Folyó-írásunkat nem csak a' kijelentett 1831-dik, hanem még az azt követő 's húzamosan folyó több esztendőkből is szakadatlanúl folytatni, 's mindenkor az idő' lelkéhez alkalmaztatva, egészen a' lehetőségig célnak megfelelővé tenni teljes erőnkől igyekezni fogunk. —

Minthogy pedig e'béli jóra törekedésünk egyedül a' nagy lelkű, buzgó Hazafiak' segedelmével és nemzeti nyelvünket kedvelő nemes érzésű Olvasóink' száma szaporodásával érhet jó véget 's óhajtott czélt; tehát nem mulasztottuk-el alázatos jelentésünket a' végett jó előre köz-hírré tenni, 's egyszer smind nagy lelkű Olvasó Urainkat 's Aszszonyainkat az eránt alázatosan megkérni: hogy ezen Nemzeti Folyó-írásunk' jártatása eránt, előfizetési tudósításokat következő új esztende-

ig az illető helyre jó korán, — nem különben a' mindeddig némellyeknél felejdékenységbe esett és elmaradt Minerva árát, mennél előbb vagy Postán, vagy biztos alkalmatosság által beküldeni méltóztassanak; minél fogva készséggel ajánlott hív szolgálatunkat annyival bizonyosabban és rendes időre teljesíthessük. — A' következő 1831-dik esztendőben kijövendő 4 Kötetek' előfizetési ára, szép fehér papirosra nyomtatva, csinos borítékba kötve, szabad posta küldéssel együtt 6. ezüst forint, velínre pedig 10. ezüst forint. — Előfizetni lehet Kassán a' Kiadó Ellinger István Kir. priv. Könyvnyomtatónál; távolabb helyeken pedig minden Cs. Kir. Postahivataloknál. Mind a' hat évi eddig megjelent Folyamatok 24 Kötetekben a' mejj-képekkel együtt található Kassán a' Kiadónál, 's a' távol helyeken-is az érdeemes Könyváros Urak által megszerezhetni, sőt eggyenként-is lehet a' hijjános Kötetek' kikapótlás végett, egyes darabokat megszerezni 1 for. 's 30 kr. ezüstbe.

A' Kiadó és a' Red.

F O G L A L A T.

Krajovai és Topolyai Bárány Kráý Pál, Cs. Kir. Fő Hadi-
tárnokmester' élete rajza - - - - Lap. 7

Hetedik Füzet. — Juliusz.

1. Jon, Plátónak egy Dialogja Görögből. (*Petz Leopold.*) 17
2. Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélemből. Időnkre
's Hazánkra alkalmaztatva. (*Egy Társaság által.*) 37
3. Tenger duzzadás' tünetje. Egy rajzolat. (*Dohóvíts*
Basilus.) - - - - - 47
4. A' Vezuv' kitörése által eltemetett Herculánium Vá-
ros' rajzolatja. (*Debretzenyi Bárány Ágoston.*) 65
5. A' Szamaritánus Vallás. (*Főhadnagy Staut Jó'sef.*) 70
6. Jeles Moschéek Konstantzinápolyban. (*D. B. A.*) 74
7. Szabinus és Eponin, Római történet. (*Papp Ignáztz.*) 75

Nyolczadik Füzet. — Augusztusz.

8. Somlyai Báthory Gábor Erdélyi Fejedelem' életképe.
(*Debreczeni Bárány Ágoston.*) - - - - 81
9. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. Huszon-
kettődik Levél. (*S. K. J.*) - - - - 91
10. Az Istenről. *** - - - - 110
11. Montgolfier' élet-rajza. (*Szabó Nepomuk.*) - - 121
12. Nagy Sándor és a' Pihe-toll. Napkeleti elbeszélés.
(*Edvi Illés Pál.*) - - - - 132
13. Kivonat egy jeles francia könyvből: A' polgári bátor
szívúségről és a' polgári erényekre vezető nevelés-
ről. *** - - - - 134
14. A' Munka. Allegoria. (*Edvi Illés Pál.*) - - 138
15. Némelly jegyzések Ury Jánosról. (*Szepesdi Kiss Já-
nos Bécsben.*) - - - - 139

16. A' nyelv vagy beszéd, filozofusi szemmel tekintve. (<i>Professor Szigethy Gy. Mihály Kolosváratt.</i>)	143
17. A' leggazdagabb Fejedelem. A' XVI. Századból való elbeszélés. (<i>Edvi Illés Pál.</i>)	156
18. Lantomhoz. (<i>Papp Ignácz, a' magyar Poézis szerzője.</i>)	157

Kilentzedik Füzet. — Szeptember.

19. Montaigne Mihályról. (<i>S. K. J.</i>)	161
20. A' természet' rajzolatja, Buffon után. (<i>Főhadnagy Staut József.</i>)	176
21. Hadi-történetek (<i>Főhadnagy Kiss Károly.</i>)	190
22. Az Időről. Egy újmodi értekezés. (<i>Fogarasy János.</i>)	205
23. Históriai nevezetességek (<i>Bajza.</i>)	214
24. A' jóltevés mint magv-vetés. Parabola. (<i>Edvi Illés Pál.</i>)	227
25. Alcaeus' keservei. (<i>Csemiczky Sándor.</i>)	228
26. Tisztelő Versek M. Gróf Vay Ábrahám 's a' t. Fő- Ispányi Helytartó hivatalba lett béiktatásakor. (<i>Ba- lajthy József.</i>)	237
Könyv-ajánlás.	241

KRAJOVAI és TOPOLYAI
BÁRÓ KRÁY PÁL,

Cs. Kir. Fő-Haditárnokmester.

A' Kráy Pál vitéz nevet, nem csak az ő idejebeliék, hanem a' késő maradék-is szüntelen fogja emlegetni. Született ő Késmárkon 1735-ben, Szepes Vármegyében. Az atyja Kráy Jakab, Csász. Kir. Kapitány volt, és Evangélika vallást követett; hanem a' fija azután a' Római Katholika vallásra ment által. Kráy Pál gyermekségétől fogva katonai módon nevelődött, és benne jó idején kifejtődött a' vitézi bátorság, melly őt, vele született katonai talentumaival egygyesülvén, idővel híres Hadivezérré formálta.

Ő egész életében ifjúságától fogva vénséig, mindég a' fegyver csikorgatások között forgott. Már a' hét esztendő Pruszsus háborúban-is jelen volt, és magát Brezlau, Leu-

then , Landshut és Liegnitz mellett megkülömböztette. Hasonlóképen jelen volt a' Sveidnítzi , Ollmützi , Neiszei és Glátzi várak' ostromlásaikban , és minthogy sok sebjei eléggé bizonyos jelei voltak vitéz bátorságának ; tehát ő grádicsonként Fő-strázsamesteri rangra emelkedett.

II-dik Jó'sef alatt még nagyobbak és szembetűnőbbek lettek érdemei , mellyeket a' vígyázó Jó'sef szemmel tartott , és így kezdett Kráy feljebb emelkedni. Hogy őt annál nevezetesebbé tegye Jó'sef , legegőbb-is elküldé őt 1784-ben Erdélybe a' támadó Oláhoknak lecsillapításokra. „*Előre jól tudom , mond a' jó szívű Monárkha , hogy a' dolgot jól fogja az Úr elintézni , és így én az Urat még most Obristlieutenantnak nevezem-ki.*” Kráy olly híven megfelelt a' Monárkának benne vetett bizodalmanak , hogy a' mint Erdélybe belépett , a' támadóknak fejeit egyszeribe elfogta , és a' többit széjjel űzte. Jó'sef őt megjutalmazta és Obersternek tette.

Ezután kevéssel a' török háború kiütvén , itt-is megmutatta Kráy vitéz bátorságát. Seregeivel a' Vulkán nevű paszszuson török Oláhországba bérontott , és az ellenséget megverte , táborát elfoglalta , és a' segítségre siető Kara Mustafa Basát elszalasztotta. A' Törökök azután 1789-ben Erdélybe akartak béütni nagy erővel , hanem a' hadimesterségben gyakorlott Kráy

nem csak megakadályoztatta, hanem jó idején meg-is támadta őket, és kevés népével meggyőzővén azokat, a' Császár őt Generál-Májorrá tette. Orsovát-is egy részint ő vette-meg; mert ámbár a' Krajován innen álló ellenség az ágyúkból igen tüzelvén, magát védelmezte; de azért Kráy megtámadta és meggyőzte őket, 's az említett várhoz így nyitott út az Austriakusoknak. Ekkor a' Monárkha őt a' Therésia vitézi rend' czímerével 's Bárósággal ajándékozta-meg, emlékezetül Kráy de Krajova nevet adván néki.

A' francia háborúban viselt dolgait-is tudják azok, a' kik az akkori történetekben jártasok. Eleinte ugyan nem volt az ő neve olly híres, mint későbbben. Hollandiában Kráy Generál-is 1793-ban Ottó Generállal egygyesülvén, Marchienne mellett 4000 Francziáknál többet fogyasztott ugyan annyit elfogott és 12 ágyút nyert, melly miatt az ellenség Nieuport és Ypre váraknak ostromát kéntelenített félbe hagyni, és az egész Austriai Flandriából kitakarodni. Ő a' Rhénus' meljéki táborozásokban-is mindenütt jelen volt, és 1796-ban az alsó Rhénus mellett a' Neuwiedi térségen vezérkedvén, egy kis Hadi-testtel Hoche Fővezérrel ő ütközött-meg.

Midőn a' háború 1799-ben Mártziusban ismét kiütött, Kráy Olaszországban vezérkedett mindaddig, míg a' Fő-vezér Mélás oda nem érkezett. Az alatt megmutatta ő Legnánónál és Veróná-

nál azt , hogy nagy Hadi-vezér ; mert itt a' franczia Fő-vezér Scherer-is csudálta a' Császári Generáloknak hadi tudományaikat , és a' katonáknak vitézségeiket. — Kráyra Mártz. 25-kén 60000-ből álló franczia erő csapott reá Scherer Generál alatt ; hanem Kráy , Bevilaqua mellett magát bésánczolta , és Legnánó! felé húzódott. Mártz. 26-kán még a' nap nem serkent , midőn Scherer Verónánál meg-jelent , a' hol Keim Generál állott , más két Colonák pedig Garda-tóra és Legnánó felé marsíroztak , az Austriákok pedig Scherer seregét , ki Veróna felé sietett elő-nyomúlni , vissza nyomták. Reggeli 4 órakor kezdődött a' csata és még késő estvéli 9 órakor-is tartott , míg végre ebben a' nevezetes ütközetben csak ugyan az Austriai-lovasság győzedelmeskedett. Más nap , 27-ben-is próbát tett Scherer , a' melly nagy vérontást okozott ; hanem a' Francziák ekkor se győztek , mert vissza-tollódván , 4 ágyúkat vesztének és sok legénységet , úgy hogy Victor Generál harmadnapi fegyvern nyugvást kért , mellyet meg-nem nyerhetvén , seregeit két Colonákra osztván , azokkal Sz. Luciánon által Bresciába ment.

Hasonló nagy veszteséget szenvedett a' Kráy ellen küldött csapat. Ő 9000 emberrel Legnánórá! állván 12 órányira Mantuától , és segítettvén a' Bevilaqua mellett álló osztálytól , az ellenséget megverte , jöllehet az ,

nagy dühösséggel egész az ágyúk' járása alá nyomakodott előre, a' setét éjjel választotta őket el egymástól. Ekkor 15 ágyúkat nyert és 900 embereket fogott - el, 1500 francziák pedig a' csata-mezején halva maradtak egy Generállal együtt. — Scherer francia Fővezér, vallott kárát kiakarván pótolni, minden erejét össze-szedte és Veróna felé sietett, a' hova Kráy Generál-is megérkezett seregével Legnánóból. Mártz. 30-kán kemény ágyú-tüzelés alatt általmentek a' Francziák sietve az Etsch vizén, és Verónánál az Austriai-tábor szárnyát megakarták támadni, hanem Fröhlich Generál 10000 Austriakokkal három Colonnákban megtámadván őket, megpaskolta úgy, hogy a' Francziák az Etsch vizén kéntelenítették vissza húzódni, a' hidat elrontani, 800 foglyokat vesztvén, sokan a' Tyrolisi hegyekbe bújtak-meg.

Scherer, illy sok veszteségein megboszszankodván, hirtelen össze-szedte seregeit, és az Etsch körül tanyázó austriai népekre nagy dühösséggel rájok rohant; egy hajó-hídon által keltek és a' Kráy seregeit egész Migliánáig vissza-verték. A' zseni Kráy, ekkor Feldmarschal-Lieutenant friss seregekkel az ellenség ellen fortélyos manőverrel élvén, bátran eleikbe állott, és az egész táborozásnak szerencsés kimenetelét meghatározta. — Kráy megparancsolta a' gyalogságnak, hogy Veróna,

St. Ambrosio és Pescara felé marsírozának hátra, mintha ő a' franczia erőnek ellene nem állhatna. Ilyen fortéllyal közelebb csalogatván az ellenséget, annál bizonyosabban győzedelmeskedhetett. Azomban egy csapat ausztriai lovassággal és Pontonierekkel a' hídat elrontatta, úgy hogy azt az ellenség meg-nem akadályozhatta, sem rajta vissza nem térhetett. Az ütközet elkezdődött, az ellenség dühös méreggel verekedett, és még-is a' vitéz Kráy győzedelmeskedett, 2000 ellenséget megölt és sebesített, 6000-et elfogott, 11 ágyút elnyert; ezt a' győzedelmet Scherer maga-is előhossa nyomtatott mentő íratjában, a' mellyben a' Kráy' zsenijét, fortélyját, manőverjét és vitézségét megvallja és megesméri.

Kráy April. 5-kén nyerte-meg e' nagy ütközetet Magnánónál, és az által Olasz-országnak akkori hadi históriájában egy új epocha' fundamentom kövét veté-meg. Ez az ütközet olly tüzes és véres volt, hogy maga Kráy-is egy levelében megvallotta, hogy annak szerencsés kimenetele felől csaknem kétségbe esett. Ezen győzedelemnek következései a' mi vitézünk' fáradhatatlan munkásságának tökéletesen megfelelték. A' Francziák olly csúfos hátrálásra kényszerítődtek, hogy a' köz-katonaság, nem csak azon helységeket, mellyeken keresztül vissza mentek, hanem saját Tisztjeiket és Generáljaikat-is lopták, rablották és zak-

latták. Scherer maga-is sietve sietett seregének nagy részével St. Giorgion által Mantuába. Egy más része a' francia Seregnek Roverbellon ment által és Goitóban bújt-meg. — Kráy mindenütt nyomba űzte az ellenséget, azt erős állásából kiverte és a' Minciónak védelmezését semmivé tette. Ezért-is ismét megtámadta az ellenséget, a' melly már ellent nem állhatott, hanem visszaszaladván Goitó és Molinella helyeket üresen hagyta. A' Francziák özszezavarodva szaladtak Scherer Generálisokkal együtt, és Marcáriánál egy kis csata után, egészen az Oglió' jobb partjára húzódtak. A' Kráy szerencsés győzedelmein mindenütt örültek, magát pedig igen becsülték. A' Monárkha őt nem csak becsülte, hanem meg-is jutalmaztatta, és minthogy sok ütközetben, már mintegy 18000 francziákat mészárolt-fel, Tábori Fő-tármesterré tevé.

Midőn Suworow azomban April. 16-án az Austriakok' téli quártélyjokba érkezett, és az egész austriai és orosz Ármáda' Fő-vezér-ségét általvette, feltette magában, hogy Mantuát megvégye, és e' foglyos dologra Kráyt választotta-ki, a' ki azt 3 hónapok alatt meg-is vette. Mantua, mind természetes helyheztetése és erős sánczai, mind pedig a' benne lévő számos őrző-sereg miatt igen erős vár volt. Ezen erősség állott egykor álhatatosan ellent tizenegy holnapokig a' Bonaparte törekedéseinek,

míg nem azt Wurmser nem a' fegyver ereje, hanem az éhség miatt kéntelenített feladni. Ezután a' Francziák három egész esztendőig bírták azt, az Austriai-sereg ismét megvette és a' vitéz Kráy adta Olasz-országnak ezen kultsát Austriának kezeibe vissza. Nehéz volt azt megvenni, és az őrző-sereg sokáig ellent állott, hanem a' Kráy által okosan vezérelt Artilleriának sokáig nem állhatott ellent, és feladván magát, a' győzedelmes Kráy birtokába esett. Sok bombákat, golyóbisokat, 10 zászlókat, 665 ágyúkat nyert, 1000 tisztek és 7690 közlegények fogságba estek, 1220 betegek pedig hátra maradtak. Ettől a' szerencsés győzedelemtől lehetett reményleni, hogy a' régi rend Olasz-országban helyre fog állani. Midőn tehát Suworov Mántuának megvételét meghallotta, térdre esvén, sokáig imádkozott, — nem csak Bécsben, hanem Austriának több városaiban is háláadások tartattak; Kráy pedig érdemeinek jutalmául egy magyar gyalog Ezerednek tulajdonosává lett.

Alig vette-meg Kráy ezt a' várat, azonnal indulni kellett néki seregeivel együtt sietve Nóvihoz, a' hol az ellenséges Ármáda egyesítette magát; Aug. 14-kén érkezhén oda, már másnap reggel kéntelen volt az ellenség' bal szárnyával megmérkőzni. Itt rémítő ütközet volt, kétszer csaptak a' Francziák dühösen a' mieinkre, és kétszer űzettek vissza, az ő Fő-ve-

zérjek Joubert elesvén, Grouchiere, Perignon és Bardon Generálisaik fogságba estek; a' foglyok bizonyosága szerint az ellenség' vesztesége 18000 emberre ment; 3000 a' csata-mezéjén maradt, 4000-et elfogtak. — 1800-ban Febr. Báró Kráyt Fő Hadi-tármestert Bécsbe hívták, holott Ő Felsege őt az egész Németországi Ármáda Fő-vezérévé tette. Ő azt Mártz. 17-kén Donaueschingenben vette által, mivel azt Károly Ő Cs. Kir. Fő-herczegsége egészség-telensége miatt letenni kívánta.

Kráynak későbbi hadi pályája nem volt olly fényes, és sokan kik azt leírták, el-is hallgatták; mert úgy tetszett, mintha a' szerencse Kráytól eltávozott volna Fő-vezérségétől fogva, és mihelyt ő a' Rajnához ment, a' Francziasereg nagyon megszaporodván, a' mieinket minden pontokról elnyomta, de mi, a' kik most élünk, mind ő róla, mind más austriai Herosokról okosabban ítélünk, kik annyi esztendőök alatt a' franczia hadnak minden törekedéseit haszontalan szét olvadni láttuk. Austriának vitézsége és álhatatossága győzött, és a' Kráy nagy hadi tehetsége sem kissebbedett egy hajszálnyit-is. De a' tolakodó víz rohanásnak ki állhatott magában ellent? és a' minden órában nevedő hadi lángot ki ólthatta-el? Számos híres hadi-vezérek próbálták azt, hanem mint Kráy sikeretlenül hátra térültek. — Hogy Kráy minden lehetőséget véghez vitt, megmutatják

az akkori időbeli íratoknak dátumai; megmutatja az Engeni véres nagy ütközet, az okos hátrálás a' Dunán Siegmaringennél, az ő vitéz elmentállása Nördlingennél 's a' t. — Nem neki, hanem Nemzeteknek kellett a' franczia nagy hatalmát megtörni, mellynél fogva a' nagy Kráynak vitéz tettei nem maradnak homályban, hanem minden Magyar és helyesen gondolkozó Hazafi örökké fogják azokat ditsően emlegetni.

Kráy életének vége felé nyárban többnyire Topolya nevű jószágában Bács Vármegyében tartózkodott; télben pedig rendszerint Pesten lakott. Számos ütközetben nem, itt pedig megtalálta a' halál. Meghólt 1804-ben Jan. 14-én inhidegletésben, teste katonai fényes pompával a' város' templomába vitetett és a' kriptába tétetett. Élete 69 esztendőkre terjedt, és egész koporsója széléig mindég vidám, munkás és jó kedvű volt. Elméje' jelenlétele és bátorsága, munkás életének semmi nemű környűlállásaiban el nem hagyták.—Csendesen nyugodjanak hamvai!

1.

JON,
Plátónak egy Dialogja.

(Görögből.)

Személyek: SZOKRATESZ és JON.

Szokratesz.

Isten hozott Jon! Honnan jöttél te most hoz-
 zánk? Tán onnan hazúl, Ephesoszból?

J. Nem kedves Szokrateszem, Epidauroszból
 Asklepiosz ünnepéről.

S. Mit mondasz, tán az Epidaurosziak az ő
 Istenek tiszteletére az Énekeseknek-is tettek-ki ju-
 talmat?

J. Igen-is, sőt a' többi szép mesterségek szá-
 mára-is.

S. 'S hát te-is a' vetélkedők között voltál-e,
 's mitsoda foganattal?

J. Biz az első jutalmat én nyertem-meg, oh
 Szokratesz.

S. Jó hírt mondasz. Légy tehát azon, hogy
 Athene ünnepjén-is mi legyünk győzödelmesek.

J. Ne búsulj, az meglesz, ha Isten akarja.

S. Melly sokszor irigylettem én tinéktek, Éne-
 keseknek a' ti mesterségteket. Mert bizony irigyel-
 hető szerentse az, hogy mesterségtekhez illendő-
 képen testeteket felékesítvén, 's a' halgatóság előtt
 a' legszebb embereknek tetszván egyszer'smind sok

és jó poétákkal foglalatoskodtok, kivált pedig Homeroszsal, a' legjelesebb és legfelségesebb Poétával, 's ezeknek nem tsak verseit hanem gondolatjait-is megtanuljátok. Mert nem lehetne azt Énekesnek mondani, a' ki meg nem érténé a' Poétának szavait. Mivel az Énekesnek tiszte, hogy a' Poéta értelmének magyarázója legyen. Ezt pedig lehetetlen megtennie annak módja szerént, ha meg nem érti mit akar mondani a' Poéta. Már ezek mind olyan dolgok, hogy az ember azokat méltán megkívánhatja magának.

J. Igazat mondasz oh Szokratesz. És én ugyan legtöbb fáradságot-is fordítottam az én mesterségemnek ezen részére, és azt tartom, hogy minden emberek között legjobban-is tudom magyarázni Homeroszt, úgy a' mint sem a' Lampsakusbeli Metrodorosz, sem a' Thaszosz-szigetéből való Steszimbrotosz, sem Glaukon; nem-is volt senki még, a' ki olyan módon 's olly szépen fejthetné-meg az értelmét, mint én.

S. Helyesen szóllasz Jon. Nem-is kétlem, hogy nem fogod restelleni kimutatni előttem mesterségedet.

J. Méltó-is Homeroszt meghallgatni, melly szépen ékesítettem-fel, és megérdemltem, hogy a' Homéridák arany koszorúval tisztelnének-meg.

S. Lesz nékem még máskor-is időm, téged kihallgatni. Most pedig csak annyit felelj nékem, ha valyon tsak Homerosz körül vagy-e olly nagy mester, vagy szinte úgy, Hesiodosz és Archilochosz körül-is?

J. De hogy-is. Csak maga Homerosz körül. Mert azt-is elégnek tartom.

S. Van-e pedig olly dolog, a' mellyről Homerosz és Hesiodosz ugyan azt mondják?

J. Azt tartom, hogy sok ilyen dolog van.

S. Tehát azokat jobban megtudnád magyarázni, a' mellyeket Homerosz mond, mint a' mellyeket Hesiodosz?

J. Azokat egyaránt a' mellyekről ugyan azt mondják.

S. Hát a' mellyekről nem ugyan azt mondják? Valamint a' jövendőlésről mond valamit Homerosz-is, és Hesiodosz-is?

J. Igen-is.

S. A' mit annakokáért a' jövendőlésről mondanak, akár megegyezőleg akár különbözőleg, vallyon azt te jobban megtudnád-e magyarázni, mint valamely jó jövendőllő?

J. Nem, hanem a' jövendőllő jobban.

S. Ha pedig te volnál jövendőllő, vallyon, ha azokat megtudnád magyarázni, a' mellyekről ugyan azt mondják, nem tudnád-e azokat-is, a' mellyekről különbözőképen szólnak?

J. Igen-is

S. Hát te Homerosz' magyarázatjához jelesen értesz, de Hesiodoszéhoz nem, 's a' többi poétákéhoz sem? Avagy Homerosz más dolgokról beszéll, mint minden egyéb poéták; nem mond-e sokat a' hadról, egymással való társalkodásról, akár roszak, akár jók, akár magoknak élők akár a' népet igazgatók; azután az Istenekről, a' kik mind egymással mind az emberekkel társalkodnak, hogy miként viselik magokat egymás eránt; mind az egekben való változásokról, mind az alvilágban megeső történetekről, továbbá az Isteneknek és félisteneknek nemzetségökről? Hát nem ezek teszik-e Homerosz verseinek foglalatját?

J. Igazat mondasz, oh Szokratesz.

S. Hát erre mit felelsz? Vallyon a' többi poéták nem szólnak-e ugyan ezekről?

J. Igen-is, de korántsem úgy verseztek mint Homerosz.

S. Mit? hát annál, alábbvalók?

J. Sokkal-is.

S. Homerosz pedig külömb poëta mint ők?

J. Külömb poëta ám, Isten úgy segéljen!

S. Tehát kedves kintsem te, Jon, hogyha a számokról többen mondanak valamit és egy legjobban szól rólok, meglehet talám ítélni, hogy ki az, a' ki leghelyesebben értekezik azokról?

J. Meg igen-is.

S. Vallyon nem ugyan az fog-e arról ítélni, a' ki azt ítéli-meg, ha valaki helytelenül beszélt a számokról, avagy nem?

J. Ugyan az, vélekedésem szerint.

S. Hát nem az lesz-e az, ki a' számvetést tudja?

J. Az.

S. Továbbá: hogy ha többen beszélnek az egészséges étkekről, és egy leghelyesebben beszél azokról, vallyon más lesz-e az, a' ki megítéli, hogy az leghelyesebbet mond felőlök, és más megint, a' ki megítéli azt, a' ki helytelenül beszélt arról, hogy helytelenül beszélt?

J. Nem, hanem ugyan az.

S. De ki az? mi a' neve?

J. Az orvos.

S. Hát nem mondhatnánk-e azt, átalján fogva, hogy mindég ugyan az ítéli-meg, ha többen beszélnek ugyan azon egy dologról, ki beszélt helyesen és ki helytelenül: — vagy pedig ha nem tudja megítélni, ki beszélt valami dolog felől helytelenül, akkor azt sem tudja, ki beszél helyesen ugyan azon dologról?

J. Úgy van.

S. Tehát ugyan az ügyes mind a' kettőben?

J. Igen-is.

S. Hát nem mondád azt, hogy Homerosz és a' többi poéták, a' kik között Hesiodosz és Archilochosz-is vagyon, ugyan azon dolgokról beszélnek, de nem egyformán? Hanem ez ugyan jelesen, amazok pedig silányabb módon?

J. 'S ezzel igazat-is szóllok.

S. Annakokáért, ha te azt megtudod ítélni, a' ki jelesen ad valamit elő, azokat, a' kik alábbvaló módon mondanak valamit, szinte úgy megtudnád-e ítélni?

J. Majd nem úgy látszik.

S. Tehát barátom, elnem fogjuk hibázni a' dolgot, ha azt mondjuk, hogy Jon egyaránt alkalmas Homerosz felől értekezni és a' többi poéták felől? minthogy maga megvallja, hogy ugyan az helyes bírása azoknak, a' kik ugyan azon dologról adnak elő valamit, más részről pedig tudjuk, hogy a' poéták majd nem mindnyájan ugyan azon dolgokról verseznek, hogyha valami poétai munkát készítenek.

J. De mi annak az oka hát Szocratesz, hogy ha valaki más valamely poétáról szól, rá sem ügyelek, nem-is tudok semmit-is hozzá szólni a' mi érdemes volna, hogy az ember meghallgassa, hanem lelkem mintegy elszenderedik; ellenben ha ki Homeroszt említi, mindjárt felébredek figyelmezek és van mit szöllum hozzá?

S. Nem nehéz ezt eltalálni, barátom, hanem mindenik előtt nyilván való dolog, hogy mesterség és tudomány szerént nem vagy képes Homeroszról valamit mondani. Mert ha mesterség szerént alkalmas volnál arra, a' többi poétákról, mindnyájokról-is alkalmas volnál szöllum. Mert poétai mesterség az egész, avagy nem az-e?

J. Igen-is.

S. Tehát ha valaki akár mitsoda más mesterséget vesz, nem lehet-e ugyan azt állítani mindenikről? Hogyan értem én azt, akarod-e azt meghallgatni oh Jon?

J. Bizony örömet-is mert gyönyörködöm benne, ha titeket bőltseket hallgathatlak.

S. Bárcsak igaz volna a' mit mondasz, Jon. De inkább ti vagytok a' bölcsek, az énekesek és színjátások, és azok a' kiknek verseit elmondjátok, a' Poéták; de én nem mondok mást, hanem tsak a' mi igaz, a' mint azt várhatni mindennapi együgyű embertől. Mert ezen dolog felől-is, a' mellyről kérdeztelek vala, magad-is látod, melly tsekély, egyszerű és minden embernek eszéhez alkalmaztatott legyen, a' mit mondtam, hogy ugyan azt lehet állítani mindenről, ha az ember az egész mesterséget veszi. Mert csak vegyük-fel a' dolgot. A' rajzoló mesterség mesterség mindenekre nézve.

J. Igen-is.

S. Voltak tehát sok rajzoló, jelesek-is és közép szerűek-is?

J. Voltak.

S. Láttál-e már tehát egyet, a' ki alkalmas azt megmondani Polygnotosz és Aglaophon felől, mit rajzoltak légyen helyesen, mit nem, 's a' ki a' többi képírókról azt meg nem tudná mondani? 'S a' ki, ha néki a' többi képíróknak munkáját megmutatnák, elszenderednék, 's nem tudná mit szólnjon hozzá; de ha Polygnotoszról, vagy akármelly képíróról, hanem csak egyről kellene megmondani ítéletét, felébredne és figyelmezne, és bőven tudna szólnani hozzá?

J. Nem láttam bizony olyant még.

S. Továbbá: a' kép-faragásban láttál-e már valakit, a' ki Daedalosz Metion fiáról, vagy Epeiosz Panopeusz fiáról, vagy a' Számoszbeli Theodorosz-

ról, vagy más kép-faragóról, csak egyről képes volna kimutatni, mit csinált helyesen, de a' ki a' többi kép-faragók' munkájánál elnémúlna, szenderednék 's nem tudna mit mondani?

J. Nem biz én, illyent sem láttam.

S. Sőt még a' flótázásban, a' guithározásban, a' guithárhoz való éneklésben és a' poéták munkái előadásában se láttál soha még embert, a' ki felségesen tudná kijelelni Olymposznak érdemeit, vagy Thamyroszét, vagy Orpheuszét vagy az Ithakabéli Phemioszét az Énekesét; Jonról pedig az Ephesoszbéliről elnémúlna, 's nem tudna mit mondani hozzá, ha valyon jól tudja-e előadni a' poétát vagy sem?

J. Nem mondhatok ellent néked, oh Szokratesz, hanem arról megvagyok győződve én reám nézve, hogy minden emberek között legszebben tudom magyarázni, 's előadni Homeroszt; 's van mit szóllanom hozzá, mások-is azt mondják, hogy helyesen magyarázom, a' többieket pedig nem, már lássd magad, mi légyen ennek az oka.

S. Már utánna látok, 's íme meg-is magyarázom néked oh Jon, millyennek látszik az én elöttem. A' mi benned vagyon, hogy Homeroszról helyesen tudsz értekezni, az nem mesterség; hanem valami Isteni erő indít-meg téged, valamint azon kőben, a' mellyet Euripidesz Magnesnek nevezett, a' köznép pedig Heracleidának, mert ez a' kő nem csak maga a' vas gyűrűket húzza magához, hanem a' gyűrűkel-is közli azt az erőt, hogy ugyan azt megtehetik, a' mit maga a' kő, és megint más gyűrűket húznak magokhoz annyira, hogy némellykor egy egész hosszú sor gyűrű és vas egymáshoz ragadva függ, és mindeneknek erejek azon kőből származott. Így a' múzsa maga-is meglelkesíti az embereket, és ezen meglelkesítettektől függ

osztán egy egész serege más meglelkesített embereknek. Mert minden jó epicus poéták nem valami mesterségből, hanem megihletésből és valami felső hatalom által indítatva adják-elő azon szép verseiket. A' jó lyricus poéták hasonlóképen, valamint Coribantesek eszökön kívül lévén tánczolnak; úgy a' jó lyricus poéták eszökön kívül lévén készítik azon szép dallaikat, hanem ha egyszer rátalálnak az öszszehangozásra és taktusra, elragadtatva örjöngenek, mint a' Bachus tisztelőji elragadtatva mézet és tejet meritenek a' folyókból, ha pedig eszökre jönnek, akkor nem; szinte úgy a' lyricus poéták a' lelkök-is munkálódik, mint magok beszélnek. Hiszen tudjuk, hogy a' lyricus poéták azt mondják, hogy mézzel folyó forrásokból 's a' Múzsák kertjeiből és völgyeiből valahonnan szedik az énekeket, mint a' méhek, magok-is úgy repdesvén és azzal igazat-is mondanak. Mert könnyű repdékeny csapodár és szent egy Lény a' poéta, 's nem képes előbb versezni, míg Isten nem szállraé, 's eszén kívül van, 's maga magával már nem bír. Mert a' míg az ész az emberbe megvan, addig nem képes versezni, vagy jövendőt mondani, a' honnan látjuk, hogy tehát nem mesterségből mondanak mindenféle tárgyról sok és szép dolgokat, valamint te-is Homeroszról; hanem valami Isteni kegyelemből alkalmas mindenik versezni arról a' mire őt a' Múza indítja, az egyik dithyrambust, a' másik dicsérő éneket, a' másik tánczra való dalt, másik vitézi tettekről szóló 's még másik gúnyoló verset. Többire pedig mindegyik ügyetlen és tehetetlen, mert nem mesterségből szöllják ezeket, hanem valami Isteni erőből. Mivel ha az egyikről mesterség szerént szép dolgokat tudnának mondani, másokról, mindnyájáról-is tudnának hasonlót mondani. Azért tehát az Isten elvévén tőlök eszö-

ket, mint szolgálival, jövendőlvével és próphétájival él, hogy mi, kik hallgatók vagyunk, tudjuk, hogy nem ők, a' kiknek nincsen eszek, hanem az Isten maga szól és ő általok közösülésbe jön velünk. Legnagyobb tanúbizonyság állításomnak igazságáról Tynnichosz a' Cholkiszbeli, a' ki soha más verset nem költött, a' melly említést érdemelne, kivéven azt az Isten ditsőségére való Paeont, a' mellyet mindnyájan énekelnek, a' melly majd minden énekek között a' legszebbik, és a' mint maga mondja, egyenesen a' Múzsák' találmánya. Ez által azt tartom, leginkább-is kimutatta az Isten, miként ne-is kételkedjünk, hogy ezek a' szép versek nem emberi munka, nem-is emberektől származott, hanem Isteni 's a' melly Istentől vette eredetét, a' poéták pedig magok nem egyéb mint tolmácsai az Isteneknek, kiktől ragadtatnak-is el, valamikor kiki közülök elragadtatik. Ezt megakarván mutatni az Isten, készítartva a' legroszabb poétával a' legszebb éneket énekellette-el. Vagy nem úgy látszik-e néked, mintha igazat mondanék, Jon barátom?

J. Bizony az én ítéletem szerint igazat mondasz. Mert nem tudom, hogyan érdeked lelke-met a' te beszédeddel, oh Szokratesz! és nekem úgy látszik, hogy Isten kegyelméből magyaráznak nekünk az Istenektől a' jó poéták olly sok szép dolgokat.

S. És ti, a' kik előadjátok a' poétáknak verseit, nem magyarázzátok-e ti a' poétákat?

J. Az-is igaz.

S. Tehát ti illy formán magyarázóknak magyarázóji vagytok?

J. Azok igen-is.

S. De hadd kérdjek még valamit. Mond-meg nekem, Jon, 's ne titkold-el előttem, a' mit kérdeni fogok. Hogy ha jól elmondod a' versekbe

foglalt történeteket, és leginkább bámúlásra indítod a' nézőket, mint midőn Odysseuszt énekled, midőn ráugrik a' küszöbre és kijelenti magát a' kérők előtt, kiöntvén maga lábai előtt a' nyilakat; vagy Achilleszt, mikor Hektort támadja-meg, vagy Andromachenek keserves panaszszait, vagy Hekabe' és Priamos' gyászos eseteit, valyon akkor eszeden vagy-e, avagy magadon kívül? Nem forgolódik-e akkor a' lelked magok azon dolgok körül, a' mellyekről szólsz, Isteni ihletésben lévén, vagy Ittakában, vagy Trójában, vagy a' miről a' versek szólnak?

J. Mitsoda készfoghatóképen mondasz nékem példát, óh Szokratesz; mert nem titkolok előtted semmit-is. Hanem mikor valami gyászos dologról szólok, megtelnek szemeim könnyekkel, mikor pedig valami rémítőről, felborzadnak a' hajam szálai, és szívem rettegtében dobog.

S. Mit mondjunk tehát, Jon! hogy eszén van akkor az az ember, a' ki felékesítve czifra ruhával és arany koszorúkkal sír ott az áldozatoknál és ünnepeken, jóllehet semmit el nem vesztett; vagy pedig fél, ha bár több mint húszezer ember között áll, a' kik mind barátjai, 's egynek sem jut eszébe őt megtámadni vagy megbántani?

J. Nem bíz az, Szokratesz, ha már az igazat kell mondanom.

S. 'S tudod-e, hogy a' halgatókból-is sokat szintén illy indulatba helyezettetek?

J. Igen-is, jól tudom én azt. Mert látom őket mindenkor onnan felyül a' játékszínről, a' hogyan sírnak, félelmes képpel néznek, és velem bámúlnak a' mondottakon. Mert arra nagyon-is kell vigyáznom, hogy, ha őket sírásra eresztem, magam nevetessem, pénzt kapván, ha pedig nevetésre indítom, magamnak sírni kell, elvesztvén a' jutalmat.

S. Látod hát hogy ez a' hallgató, az utólsó a' gyűrűk között, a' mellyekről azt mondtam, hogy a' mágnes-kőből veszik erejüket egymástól, a' közezső pedig te vagy a' szálló és színjászó, az első pedig a' poëta? Az Isten pedig mind ezek által vezeti az embereknek lelkeit, a' merre akarja, felfüggesztvén egymástól az erejüket, és valamint ama kőből, egy nagy serege függ attól a' tántzólóknak, és színjászóknak és tanítóknak, a' kik oldalaslag hozzá ragadtak a' gyűrűkhöz, a' mellyeket a' Múzsza felfüggesztett? A' poëták magok-is az egyik ettől a' másik amattól a' Múzsától függ, vagy a' mint mondani szoktuk, elragadtatik. Mert nem nagy a' különbség; elég az hozzá, hogy mástól igazgattatik. Azon első gyűrűktől pedig, a' poëtáktól, mások megint függenek, 's pedig mindenik mástól, és így buzognak ezek Orpheusztól, amazok pedig Musaeosztól, legtöbben pedig Homerosztól tartatnak és igazgattatnak, a' kik közül te-is egy vagy, 's Homeroszhoz ragadsz. Azért, ha ki más poëtának versét elmondja, szunyokálsz és nem tudsz mit rá mondani; ellenben ha ezen poëtának valami költeményét előadják, tüstént felébredsz, tántzol a' lelked, és sokat tudsz hozzá szólni. Mert nem valamely mesterségből vagy tudományból ered az, a' mit Homeroszról mondasz; hanem valami Isteni kegyelemből és elragadtatásból, valamint a' Korybantések csak azt az éles hangú nótát hallják-meg, melly az Istenek számára van készítve, a' kitől elragadtatnak, és azon nótára mind mozgásaikat mind szavaikat tudják alkalmaztatni, más nótával pedig nem gondolnak. Így te-is Jon, ha valaki Homeroszt említi, tudsz bőven szólni, ha pedig másokat, megszüksz a' beszédben. Ennek az oka, a' mellyet tőlem tudni kívánsz, a' miért Homeroszról bőven tudsz szólni, a' többiek-

ről pedig nem, az hogy nem mesterségből, hanem Isteni kegyelemből vagy olly hathatós ditsérője Homerosznak.

J. Te ugyan helyesen beszélsz, oh Szokratesz; azonban még-is csudálnám, ha annyira vinnéd a dolgot, hogy én velem-is azt hitetnéd-el, mintha elragadtatva és eszemen kívül lévén dicsérném Homeroszt; hanem azt tartom, magad se mondanád azt, ha engem meghallgatnál, midőn Homeroszt magyarázom.

S. De még-is akarlak én hallgatni; hanem nem elébb, mintsem nékem erre megfelelsz: Homerosznak mitsoda tárgyát tudod helyesen magyarázni? mert nyilván mindeniket csak ugyan nem?

J. Úgy ítélj felőlem, Szokratesz, hogy nints semmi, a' mit nem.

S. Ollyan dolgot csak ugyan nem, a' mellyről Homerosz szól ugyan, de a' mellyhez te nem értesz.

J. 'S mi volna az a' miről Homerosz szól, 's a' mihez én ne értenék?

S. Nem mond-e sokszor Homerosz sokat a' mesterségekről? valamint a' kocsizásról. Ha eszembe jutnak versei, mindjárt elmondom.

J. Tudom én azokat; 's mindjárt elmondom néked.

S. Hát mond-el nékem azokat, mellyeket Nestor Antilochusz fiához szól, midőn inti, hogy a' megfordulásnál vigyázzon a' Patroklosz tiszteletére való kocsizás vetélkedésben.

J. „És magad-is te hajólj az erős állású ülésben
Balra, de csak halkal, 's a' jobbra fogott lovat osztán
Verd szóval, 's bíztasd 's fékjét kezeiddel ereszd-meg.
A' célhoz pedig a' bal ló majd nem megakadjon,
Úgy hogy az agy lássék szélit valamennyire érni
Szép kereked közepén; de kerüld hogy kőbe ne ütközz.“

S. Elég. Már ezeket a' verseket, oh Jón, ha vallyon helyesen csinálták-e vagy sem, ki fogja jobban megítélni, az orvos-e vagy a' kocsizáshoz értő?

J. Kétség kívül a' kocsizó.

S. Azért-e hogy ez az ő mestersége, vagy más valami okból?

J. Nem: hanem mivel ez az ő mestersége.

S. Úgy-e hát mindenik mesterségnek van valami tárgya, a' mellyet általa meglehet érteni az Istennek elrendelése szerént? Mert úgy-e a' mihez a' kormányozás mestersége által értünk, ahhoz nem értünk az orvos mesterség által?

J. Ahoz nem.

S. 'S a' mihez az orvos mesterség által, ahoz nem az építés mesterség által?

J. Nem, ahoz sem.

S. Hát nem úgy van-e minden mesterségekre nézve, hogy a' mihez az egyik mesterség által értünk; ahhoz nem értünk a' másik által? De legelőször erre a' kérdésre felelj nékem: úgy-e, ezt a' mesterséget másnak tartod, egy másikat pedig megint másnak?

J. Igen-is.

S. 'S az én vélekedésem szerént, hogy ha ez más dolgokhoz való értés, ez pedig megint más-hoz, úgy ezt más mesterségnek mondom, amazt is másnak, nem úgy tész-e te-is?

J. Igen-is.

S. Mert, hogy ha valami mesterség ugyan azon dolgoknak tudása volna, minek mondanánk mi ezt másnak, amazt-is másnak, hogy ha mind a' kető által ugyan azt lehetne megtudni? Valamint én tudom, hogy ime' ezek az újjaim ötön vannak, 's te-is, valamint én, ugyan azon dolog felől ugyan azon értelemben vagy. És ha kérdeznék, ha ugyan azon, tudniillik a' szám tudomány által, tud-

juk-e mi azt, én és te, vagy te más által, gondolnám, azt mondanád, hogy ugyan az által?

J. Igen-is.

S. Tehát a' mit csak elébb akartam kérdezni tőled, felelj arra most: ha vallyon minden mesterségekre nézve úgy ítélsz-e; hogy ugyan azon mesterség által szükségesképen ugyan azon dologhoz értünk, más mesterség által pedig nem ugyan ahoz; hanem ha más, hát szükségesképen általa más dologhoz-is értünk.

J. Az én vélekedésem-is, oh Szokratesz.

S. Annakokáért ha valaki nem bír valami mesterséggel, nem-is fog helyesen ahoz tudni, a' mi azon mesterség által vagy készítettik vagy szóval előadatik?

J. Igazat szóllasz.

S. Hát azon versekről a' mellyeket elmondál, ha helyesen szóll-e azokban Homerosz, vallyon te jobban tudsz-e ítélni vagy a' kocsizáshoz értő?

J. Igen-is a' kocsizáshoz értő.

S. De a' poétákat magyarázó mesterség más, mint a' kocsizó mesterség?

J. Más.

S. Hogyha más, tehát más dolgokhoz való értés-is lesz?

J. Igen-is.

S. Hát osztán, mikor Homerosz azt mondja: hogy a' megsebesített Machaonnak Hekamede, Nesztornak ágyasa kevert italt inni ad? és ímigy szóll, ha jól emlékezem:

„Pramnoszi bort, 's faragott rézkéssel rákene kecske-
Sajtot-is, és hősín lisztet maga hinte felébe,
'S enni valóul ital mellé még hagyma vörössét.“

Ezeket már, ha helyesen mondja-e Homerosz vagy

pedig nem, arról igazán ítélni az Orvos-mesterség fog-e vagy a' poétákat előadó mesterség?

J. Az Orvos-mesterség.

S. Hát erre mit mondasz? mikor így szól Homerosz:

„Ez pedig a' tenger' fenekére leszálla sebesen,
Mint az ökör-szarvhoz csatolódott ólom ered-le,
A' vad Hal-nemnek bút és bajt vive magával.“

Ezekről azt mondjuk-e, hogy inkább a' Halász-mesterségnek dolga felölök ítélni, vagy a' poétákat magyarázó mesterségé, ha valyon helyesen vannak-e mondva avagy nem?

J. Nints kétség benne, hogy a' Halász-mesterségnek a' dolga ez.

S. Már gondold-meg, hogy ha te kérdeznél engem, és azt kérdenéd tőlem: minekutánna tehát, oh Szokratesz, megtalálod Homeroszban mindenikről ezen mesterségek között, hogy mi az ő dolga, megítélni, nosza tehát, találd-ki nékem azt-is, hogy a' jövendőlnök és a' jövendőlés mesterségnek mi a' dolga; mellyek azok, a' mellyeket megérteni az ő kötelessége, ha valyon jól vagy rosszul vannak-e versben előadva, csak gondold-meg, melly könnyen és igazság szerént tudnék néked arra felelni. Mert sokszor ilyeneket mond az Odyszszeában, a' millyeneket Theoklymenosz a' Melánpodidáknak jövendőlöje:

„Embereim, mi talált! hogy imigy remegőbe' sötétben
Áll fejetek fönt 's arczatok-is, sőt térdetek-is lentt;
Meszsze nyögés hallik, 's szemetek könnyűkbe borúlva;
'S hogy kísértettel tele udvar 's pitvar egészen,
Kik föld-allyi Világ éjjébe sietnek. Az égen
A' nap-is eltűnt, 's gyászosan befutotta homályság.“

És sok helyen az Iliászban-is. Valamint a' falostromlásról szóló versekben, mert ott-is így szól:

„Mert jöve, a' falat ált' hogy akarnák törni, madárjel:
 Egy magasan repülő Sas, Nép' baljára lebegvén,
 Körmei közt vérebe' kígyót tartván, iszonyú nagy
 Vólt pedig ez 's eleven, vonagolt még 's egyre vijódott;
 Mert nyaktöbe begyét, mint tartá, csípte igen meg,
 Viszsa hajólva reá; és a' Sas földre ereszté
 Kínjában 's épen seregek' közepébe veté-le;
 Ó pedig elszállott, a' szél mentébe' vijogva.“

Ezeket és e'féléket megfontolni és megítélni, az a'
 jövendőlnök a' dolga; fogom mondani.

J. Helyesen-is annak tulajdonítod azt oh Szokratesz.

S. És te-is abban helyeset mondasz, oh Jon. De nosza tehát, tselekedd-meg te-is én velem, 's a' mint én mind az Odyszszeából mind az Iliászból kikerestem néked, mi légyen a' jövendőlnök a' munkája, mi az orvosé és a' halászé, jer keresd-ki már te-is nékem minthogy úgy-is jártasabb vagy Homerosznak verseiben, mint én: mi légyen oh Jon, az Énekesnek a' kötelessége, és az énekes mesterségének a' dolga, hogy mit kelljen az énekesnek más emberek felett megfontolni és megítélni.

J. Már én ebben azt mondom, oh Szokratesz! hogy mindent.

S. De hogy-is mondod azt, hogy mindent; vagy annyira feledékeny vagy? pedig nem illik énekeshez olly feledékenynek lenni.

J. Hát mit felejtettem-el?

S. Nem emlékezel-meg arról; hogy azt mondád, hogy más az énekes' mint a' kocsizó' mestersége?

J. Jól emlékezem reá.

S. Annakokáért abban-is megegyeztél velem, hogy ha különbözik tőle, tehát különböző dolgokhoz-is ért?

J. Igen-is.

S. Tehát a' te vallásod szerént nem mindenhez ért az énekes' mestersége, sem maga az énekes?

J. De e'félékhez talám csak még-is, oh Szokratesz.

S. Az e'félék alatt értesz tehát valamit, a' mi nem a' többi mesterségeknek dolga. — Hát mitoda dolgokhoz fog érteni, hogy ha már nem ért mindenekhez?

J. Mi illik férjfihoz, hogy szólljon, mi pedig aszszonyhoz, és millyen beszéddel illik élni a' szolgálához, millyennel a' szabadságban születetthez, millyennel az alattvalóhoz, és millyennel a' parantsolóhoz.

S. Hát mit kelljen szóllani a' kórmányosnak, mikor a' tengerben hajója a' szelektől hanyattatik, azt az énekes jobban fogja tudni, mint maga a' kórmányos?

J. Nem, hanem azt jobban tudja a' kórmányos.

S. Vagy mit kelljen szóllani annak, a' ki a' betegnek parancsol, azt jobban fogja tudni az énekes mint sem az orvos?

J. Azt sem.

S. Hát a' mit szolgálhoz illik, azt mondod?

J. Igen-is.

S. Hát azt mondod, mit kelljen egy szolgának, a' kire a' gulya van bízva, szóllani, mikor a' tehenek meg kezdenek böszülni, ha le akarja csillapítani, azt az énekes fogja tudni, nem pedig a' gulyás?

J. Nem épen azt.

S. Vagy talám mi illik egy gyapjút fonó aszszonyhoz a' gyapjú szövésről szóllani?

J. Nem.

S. Vagy talám azt fogja tudni, mi illik a' hadi-vezérhez, hogy szólljon, mikor katonáit akarja buzdítani?

J. Igen-is, e'féléket tudni fog az énekes.

S. Mit mondasz? E' szerént hát az énekes mestersége ugyan az volna a' hadi-vezérével?

J. Biz én tudnám-is, mitsoda beszéd illik a' hadi-vezérnek szájába.

S. Talám talentomod-is van a' hadi-vezérségre Jon: mert ha egyszer'smind kocsizáshoz értő és guithárt játszó találnál lenni, megtudnád talám ítélni, melly lovak jól vagy rosszúl hajtának. De ha megkérdénélek, oh Jon! mellyik mesterség által esméred-meg a' jól vagy rosszúl gyakorolt lovakat; azzal-e melly által jó kocsizó vagy, vagy a' mellyel a' guithárt tudod játszani? Mit felelnél rá nekem?

J. A' melly által a' kocsizáshoz értek felelnék.

S. Úgy-e hát ha megtudnád különböztetni azokat a' kik jól guithároznak, megvallanád, hogy a' mennyire magad-is a' guithárhoz értesz, megtudod különböztetni őket, nem a' mennyire jó kocsis vagy?

J. Igen.

S. Minthogy tehát a' hadi-vezérséghez értesz, vallyon annyiban érted-e azokat, a' mennyiben hadi-vezérségre alkalmas vagy, vagy a' mennyire énekes?

J. Nékem úgy látszik, hogy az nem tesz nagy külömbiséget.

S. Hogyhogy? az nem tesz-e nagy külömbiséget? Hát egynek mondod-e a' hadakozás' mesteriségét és az énekesét?

J. Egynek mondom, hát. —

S. Annakokáért a' ki jó hadi-vezér talál lenni, egyszer'smind jó Énekes-is.

J. Már ez nékem megint nem úgy látszik.

S. Hanem legalább az úgy látszik néked, hogy a' ki jó énekes, jó hadi-vezér-is legyen?

J. Az igen-is.

S. Hát nem te vagy-e Görög-orzágnak legjobb énekesse?

J. Az vagyok, az.

S. Hát Jon, minden Görögök között a' legjobb hadi-vezér-is vagy?

J. Ám tarts annak, oh Szokratesz! 's pedig ezt-is Homeroszból tanultam.

S. De az Istenért, Jon! ha mind a' kettőben legjelesebb vagy minden Görögök között, legjobb hadi-vezér és legjobb énekes-is: miért jársz körül és énekelsz a' Görögök előtt, és nem léssz hadi-vezérré? Vagy azt gondolod, hogy olly énekesre, a' ki arany koszorúval fel van ékesítve, igen-is van szükségök a' Görögöknek, hadi-vezérré pedig nem?

J. Mivel az én hazám ti alattatok van és tőletek vezéreltetik a' hadban oh Szokratesz, nem-is kell tehát néki hadi-vezér, a' tiétek pedig és a' Lacedemoniaké nem választana engem hadi-vezérnek, mert magatok-is elégségeseknek tartjátok magatokat arra.

S. Oh édes Jonom, hát Appolodoroszt nem esmered a' Kyzikonbelit?

J. Mitsoda Appolodoroszt?

S. A' kit az Athénaiak több ízben hadi-vezéroknek választottak, jóllehet idegen; és Phanosztheneszt az Androszbelit, és Heraklideszt a' Klazomenebelit, a' kiket ámbár idegenek, de minthogy kimutatták, hogy érdemekkel jeleskedő emberek, ugyan ezen város mind hadi-vezérséggel, mind más tisztségekkel megtisztelt. Jont pedig az Ephesuszbelit nem választaná hadi-vezérének és nem tisztelné, hogyha jeles embernek látszik nekik? 'S hát osztán? Nem vagytok-e ti Ephesuszbeliek

régi időkből Athenaiak, és Epheszosz nem alábbvaló akármi más városnál? Hanem te Jon, ha igazat szóllasz, hogy mesterségből és tudományból vagy képes Homeroszt dítserni, nem igazság szerént bánsz velem, a' ki megígervén elébb, hogy sok és szép dolgokat, a' mellyeket tudsz Homerosz felől, kifogsz mutatni előttem, megcsalsz engem, és nem hogy kimutatnád, hanem még azt sem akarod megmondani, mi az, a' miben jeles vagy, jóllehet már régtől fogva könyörgök néked érte, hanem épen mintegy Proteusz, mindenféle alakba rejtezel, fel és alá fordulván, míg utóljára mint hadivezér előállottál, csak hogy meg ne mutassad, melly jeles légy Homerosz körül való tudományokban. Ha tehát mesterség szerént, a' mint mondám, tudván Homeroszról valamit mondani, azt nékem megígérted, és most megcsalsz engem, igazságtalan vagy: ha pedig nem mesterségben áll ezen ügyességed, hanem Isteni kegyelemből, elragadtatván Homerosziól, és magad semmit sem tudván, sok és szép dolgokat tudsz előhozni a' poétáról, a' mint én azt állítottam felőled, igazságtalanságod eránt nem lehet semmi panaszsom. Válaszsz tehát magad, minek tartalak inkább, igazságtalannak-e vagy Isten kedvenczének?

J. Sokkal jobb ez, oh Szokratesz! mert sokkal szebb Istenek' kedvenczének tartatni.

S. Ezt adjuk-meg néked tehát, oh Jon! ezt a' szebbik részt, és inkább Isteni mintsem mesterség szerént való dítserőjének tartunk Homerosznak.

Petz Leopold által.

2.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélő-
ből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaz-
tatva egy Társaság által.

(Folytatás.)

 XXIII.

*Az ügyességek csak úgy becsesek, ha jóra
fordíttatnak.*

Non solum scientia, quae est remota a' justitia, calliditas potius, quam sapientia est appellanda; verum etiam animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciae potius nomen habeat, quam fortitudinis.

Plato apud Tull.

Az emberi társaságnak nem eshetik semmi-is nagyobb gyalázatjára, mint az, midőn a' jó természeti ajándékok, mellyekkel némelly emberek bírnak, minden arra való tekintet nélkül, hogyan élnek azokkal, dicséreteseknek tartatnak. A' természeti ügyesség és a' mesterségnek tökéleteségei csak annyira becsesek, a' mennyire az erkölcsnek haszná-
ra fordíttatnak, 's az igaz becsületnek törvényjei szerint intéztetnek. Tartóztatunk kell magunkat

valamelly jelességnek észrevételében, azokban, a' kikkel társalkodunk mind addig, míg azoknak indulatja felől némelly jeleink és bizonyos tudósításaink nincsenek. Különbben az ő szépségjek vagy elmességjek arra bírnának minket, hogy ő benne olyan tulajdonságokat-is elnézzünk, mellyeket az okosság szerént gyűlölnünk kell.

Ha magunkat ilyen móddal egyedül a' szépség, vagy elmesség által elragadtatni hagyjuk: a' kicsapó személy, minden vétkeivel, szintén annyira megnyeri hajlandóságunkat, mint a' legártatlanabb szüz, vagy a' legokosabb aszszony; 's nem lehet a' világon alatsonyabb szolgálat, mint mikor az ember azt imádja, a' mit néki útálni kellene. Ezt fogjuk pedig tenni életünknek minden idejében, ha magunknak annyira kedvezünk, hogy valamit jónak tartunk, a' mi a' jót és igaz tisztességet nem neveli. Ha minden dolgokat magunkban az okosság világánál és az illendőség szerént meggondolnánk: tehát az ember, az ifjúságnak legnagyobb tűzében, és a' legszerelmesebb kívánságok között-is, a' rendetlen életű személyre szintén olly hideg megvetéssel nézne, mint a' bolondra szokott nézni. Jóll'het azonban illendő, az embernek érdemét a' szerént szabni-ki, a' mint ez ő tehetségeivel él; 's nem az ő tulajdonságai szerént, ezeknek hasznára való tekintet nélkül; jóllehet, mondom, illendő-is így ítélni: mindazáltal az ellenkező szokás uralkodik az egész emberi nemzeten.

Melly sok ocsmány találmányok nem tartattak fenn, egyik századról a' másokra, a' mellyeknek mindjárt az ő elkészítésök után elkellett volna enyészni, ha a' képirók' és képfaragóknak munkáit, valamint az ő céljok, úgy jelességök szerént, ítéltek volna meg! Így a' tiszta és jó erkölcsű emberek elől sok ezer bájoló képei, a' vele született,

igazzívűségnek, a' nagy lelkű buzgóságnak, a' vitéz hűségnek, és a' szelíd emberségnek, elrejtettek; a' mellyeknek helyébe, a' Satyrok, Furiák és egyéb szörnyetegek, ezen mesterségek által, az örökkévalóságnak gyalázatosan által adatnak.

A' dicséretes tehetségekkel való visszaélés, az emberek' közönséges ítélete szerint, nem csak az említett esetekben, hanem a' közönséges élethez tartozó dolgokban-is szabad. Ha valamely törvényes embert csak annyira tisztelnék, a' mennyire az ő tehetségeit az igazságnak segítségére fordítja; 's ha megvettének, mihelyt olyan dolgot vállalna magára, a' mellynek igazságtalanságát maga-is jól tudná; melly tiszteletre méltó lenne annak characterre! 'S melly dicséretet nyernek azok mi köztünk, a' kik ezt az élet-nemet azért folytatják, hogy a' megsértett embert védelmezzék, az erőszakot elnyomják, az adóst fizetésre kiuszerítsék, és kinek kinek igazságot szolgáltatassanak! De sokan a' törvénytudók közül ezekre nem vigyáznak; hanem a' törvénynek folyamatját akadályoztatják, vagy a' hamiságnak szépítésére valami alattomos módot gondolnak-ki. 'S még-is ezt ékesenszóllásnak, jó előadásnak nevezik, ámbár ez a' név arra épen nem illik. Az okosság szerint, a' vakmerőség a' gyilkosnál szintén olyan dicséretes, mint az a' bölcsesség és tudomány, mellyel az ember a' rosztat védelmezni kívánja.

Ha a' jóváhagyást azon szándékhoz, a' mellyből valami történik, alkalmaztatnák az emberek: a' csalárdság hamar vesztepe; és az emberi nemzetnek reászedésében való ügyesség, egyik életneemben szintén olyan útálatos lenne mint a' másokban. Két udvari emberek, a' kik egymásnak tiszteletet ígérnek, ha fogadásokat megszegnék, szintén olyanoknak tetszenének, mint két pénzen vett tanúk,

a' kikre a' hamis esküvés reájok bizonyosodott. De a' mi társalkodásunk már annyira ment, hogy valamint a' kereskedésben, úgy a' barátságban-is, az legnagyobb veszedelemben van, a' ki leginkább hisz. A' közönséges életben azt csalják-meg legtöbbnyire, a' ki magát legkönnyebben lekötelezi.

Azokat lehet pedig igazán nagy embereknek nevezni, a' kik a' nagyra vágyást inkább helyhezteszik a' nemes igyekezeteknek érzésében, mint az abból származó tisztességnek előre való kiszámlálásában. Ezek a' magas lelkek inkább szeretnek titkon jót tenni az emberi nemzettel; mint a' nélkül részt venni a' dicsőségben. 'S ha azért az igazi nagy érdemek, ravaszság és kisebbités által csorbítottak-is; az ellenségeknek ezen igyekezete neveli azokat. Minden erőtlén iparkodásoknak, melyekkel azokat meghomályosítani, vagy a' személyes meggyalázásokkal befedni akarják, közönségesen ellenkező következése szokott lenni: a' tűz még-is általhat, 's azt mind megemészti, a' mi magát el nem ólthatja.

Tsak egy dolog szükséges arra, hogy az ember megmaradhasson az igaz becsületben; tudniillik, ha ellenségeit békével eltűri, és azt a' jó erkölcsöt mindenkor megtartja az ember, a' melly által nyerte a' tisztességet. Ha valaki a' felől egészen megvan győztetve, hogy ő néki semmit se kell tisztelni, semmire se törekedni, mint az ő kötelességének telyesítésére: nincs sem az időeknek, sem az embereknek vagy történeteknek hatalmában, az ő érdemét fogyasztani. Egyedül az a' nagy ember, a' ki a' nagy seregnek jóváhagyását megtudja vetni, és annak kényjétől szabadon, magával tud élni. Ez valóban nehéz dolog; de ebben a' nemes indulatú szívet az vigasztalhatná, hogy ez a' legmagassabbik léptső, melyre az emberi természet

felemelkedhetik. A' győzödelem, a' jóváhagyás, a' dicséret, az emberi szívnek ugyan igen kedvesek: de sokkal nagyobb gyönyörűség, ha magához így szólhat az ember: jól cselekedtél! mint hogyha az egész emberi nemzet minket dicséretre méltóknak kiált, 's mi magunk tulajdon gondolatainkal vele megnem egyezhetünk. Az ilyen nagy lelkeknél hibázhatnak ugyan néha a' tsudálók és tisztelők: de a' hasonló nagyságú lelkek, mindenkor tisztelni fogják őket. A' tölgyfának ágai az esztendőnek minden részzeit kiállják; ámbár annak levelei őszel lehullanak-is; de tavaszal ismét helyre állítatnak azok.

XXIV.

Mellyik jobb a' kalmárok' takarékosága-e, vagy a' nemesek' vendéglátásbéli adakozósága?

Hac memini et victum frustra contendere Thyrsin.

Virg.

Nincs közönségesebb, mint az ellenségeskedések még azon felekezetek között-is, mellyek nem állhatnak fenn másként, mint az öszszeköttetés által. Ez a' régi római mesében, melly szerént az emberi testnek tagjai egymás ellen pártot ütöttek, igen jól előadatott. Ez történik gyakorta az apró Státusokon-is, a' kik egy nagyobb hatalmasság ellen öszszeszövetkeznek, 's nem akarnak öszszetar-

tani, ámbár azoknak egyetértése, a' közjóra nézve igen szükséges. Szintén így van azoknak állapota-is, a' kik jószágot bírnak, és azoké, a' kik kereskednek. A' kalmár a' földnek terméseivel tápláltatik, 's a' mezei gazda másként nem ruházkodhatik, mint a' kalmárnak ügyessége által; 's mégis ezen két rendbeli emberek mindenkor egyenlenségben vannak egymással.

A' múlt télen a' mi társaságunkban ennek példáját láttuk Nemes Sz** és F** Urakban, a' kik általjában mindenkor ellenkező vélekedésben vannak, ámbár e' mellett jó barátok maradnak. Történt, hogy valaki a' társaságban, beszélvén a' régi történetek felől, azt jegyezte-meg, hogy a' Kárhágóbéliek' hívsége közbeszédévé vált, a' hitszegésnek megmutatására. Sz** Úr azt mondotta, hogy másként nem-is lehetett volna; mivel a' Kárhágóbéliek a' világon legnagyobb kalmárok voltak; 's mivel a' nyereség az e'féle embereknek főczélja, soha se néznének másra. Az eszközök ahhoz soha se vétetnek tekintetbe. Ha könnyű munkával megeshetik: illendő módon akarnak pénzt nyerni; ha pedig ez nem megy; nem tartják rossz dolognak arra csalás vagy ravaszság által-is szert tenni. És valósággal, mi a' kalmárnak egész számvetése egyébb, mint annak reászedése, a' ki magát reá bizza? De ha ez úgy nem volna-is; lehet-e attól valami nagyot és jelest várni, a' kinek figyelme szünet nélkül az ő számvetéseinek összehasonlítására, 's kiadásainak elrendelésére van fordítva? És legyenek legfellyebb takarékoság, 's mértékleteség, a' kalmárnak virtusai: nem sokkal kisebb érdemmel bír-e az még-is, mint a' nemes embernek irgalmassága a' szegények eránt, vagy pedig vendégszeretete az ő szomszédi között?

Kapitány B** azt vette észre, hogy F** az Sz** Úrnak beszédét szorgalmasan hallgatta. Ő tehát a' beszélgetést másra akarta fordítani, 's általjában azt mondotta, hogy az emberi társaságnak legmagassabb részétől fogva a' legalsóig, van egy titkos, ámbár illetlen eszköz az emberek között, mellyel az irigységnek és ellenséges indulatnak magva tápláltatik; mivel az ő saját sorsokat máséhoz hasonlítván zúgolódnak, ha szomszédjok valamennyire közelit az ő boldogságjokhoz. Más részről, mondá, az, a' kinek épen nem folynak kívánságai szerént dolgai, neheztel a' másokra, a' kinek, az ő vélekedése szerént, több szerentséje van, még pedig érdemén felyül. Így a' polgáriak és katonák irigy szemmel néznek egymásra. A' katona nehezteli az udvari embernek hatalmát, és az udvari csüfolja a' katonának betsületét; vagy hogy még alacsonyabb példákat hozzak-elő, a' lovas és gyalog közlegény az armádánál, a' kocsisok a' városnak útzáin, rozsz szemmel néznek egymásra, ha a' szállás vagy az út miatt az ő mozdulásaikban özszeütköznek.

Igen jól van, édes Kapitány Uram, monda F** Úr, igyekezzék az Úr a' beszédet fordítani, ha azt jónak találja. Nékem mindazonáltal Nemes Sz** Úrral egy-két szót kell szólnom, a' ki, a' mint veszem észre, azt gondolja, hogy engem jól kifizetett, és a' kalmárok ellen nagyon élesen beszéllt. Nem akarom én most N. Sz** Urat a' hazaszeretetnek azon nagy és nemes jelleire emlékeztetni, mellyek a' kalmárok által tétettek; hanem itt csak annál akarok megállapodni, a' mit nekünk maga-is enged, t. i. a' takarékoságnál és mértéketlenségnél. Ha egy olyan régi Nemesnek, a' millyen Sz** Úr tulajdonságaival megegyezne, hogy ő számot tartana, vagy az ő dolgait, a' legbizonyosabb úton, számokkal megmérné: a' mi takaré-

koságunkat nagyobbra becsülné az ő vendégszereteténél. Ha azt vendégszeretetnek lehet tartani, midőn az ember sok akó bort másokkal megitat: úgy mi erre a' virtusra nem törekedünk; azomban, még-is érdemes lenne a' megfontolásra, ha azok a' kézi mester-emberek-e, a' kiknek én tíz napig tartó munkát adok, vagy azok a' parasztok, a' kik Sz** Ur' költségén vígadoztak, tartoznak nekünk többel? Én azt gondolom, hogy a' mesteremberek' familiái nagyobb köszönettel lesznek én erántam, mint a' parasztok' házi cselédi Sz** Ur' eránt. Ő ad az embereinek; de én az enyimeket olyan állapotba helyeztetem, hogy az én jóságomra nincs szükség-jek 's nekem semmivel se tartoznak. A' római közmondással, a' Kárhágóbéli kalmárok felől sokat nem gondolok; a' Rómaiak esküdt ellenségeik vóltanak. Csak azt sajnálom, hogy a' Kárhágóbéliek' historiája nem került kezünkbe, talán abból egynehány közmondást tanulhattunk volna a' Rómaiak' nagylelkűségéről, a' kik más nemzetek' javaiért verekedtek, 's azokat elajándékozták. Még-is, mivel Sz** Ur' egy régi közmondásról vett alkalmatosságot, a' kalmárok' kitsúfolására: nem fogja rossz néven venni, ha azoknak védelmére én-is előhozok egyet, melly nem olyan régi: Ha úgy történik, hogy Hollandiában valaki mindenéből kifogy, (bankrutttá lesz): azt mondják felőle: nem tartott jó számot. Ez a' kifejezés mi nállunk talán gyengének és tréfásnak látszik; de ennél a' rendes és szorgalmatos népnél legnagyobb pirongatás; mert ő nálok szintén olly nagy szégyen, ha valaki az ő kiadásainak kivetésében, 's adósságainak fizetésében hibázott, vagy hitelét esztelenül igen-is koczkára tette; mintha valaki más eleve-nebb népeknél lekötelezését meg nem tartja, vagy nincs szive néki.

A' számok, egy olyan dolognak, melyet az ember nagyra becsül, olly bizonyos mértéke, hogy lehetetlen azok nélkül akármelly igyekezetnek jó folyamatját vagy speculatiónak következéseit kimutatni. Én ezt válaszul mondom arra, a' mit Sz** Úrnak mondani tetszett, hogy ollyan embertől kevés nemes cselekedeteket lehetne várni, a' ki mindenkor az ő jövedelmeinek lajstromát tartja maga előtt, vagy pedig számadásait vizsgálja. Ha én portékáimat idegen helyekről vészem: tehát a' számok' segítségével, a' nyereséget vagy veszteséget azokból egész egy garasig megtudom mondani. De azt-is tudnom kell, vagy saját, vagy más emberek' tapasztalásából, vagy hozzá vetésből, hogy azon portékáim, a' mellyeket visszacakapok, a' költséget és kárt elegendőképen kipótolják; hogy volt okom ezen kereskedésnek megpróbálására. De ez másként nem történhetik, ha csak az ember a' számvetésben nem gyakorlott. Miért volna ezen ügyesség ollyan botránkoztató? Mit vétett a' kalmár, hogy Nemes Sz** Úrnak épen nincs kedvében? Ó senkinek a' kertelését lenem rontja; senkinek a' gabonáját elnem tapodja; a' szorgalmatos mezei gazdától semmit se vesz-el; a' szegénynek a' dolgaért megfizet; az ő nyereségét közli minden emberrel, portékáinak elkészítése által, a' mellyeket elküld, 's azoknak kikészítésével, a' mellyeket kap, nagyobb számú embereket tart-el, mint a' leg-gazdagabbik nemes; 's még ez maga-is köszönettel tartozik néki, hogy ollyan helyeket talál, a' mellyekben azt, a' mit jószágai hoznak, eladhatja, és így jövedelmeit igen nevelheti. 'S még-is bizonyos, hogy ez külömben általa nem történhetik, ha csak a' számvetést jól nem érti.

Ez a' kalmárnak gazdálkodása; 's a' nemes embernek-is így kell cselekedni, ha csak szégye-

nelvén a' maga tisztartója lenni, mindent erre nem bíz, úgy hogy a' tisztartó legyen a' nemes ember. A' nemes birtokos szintén úgy nem adhat számot, mint a' kalmár, a' számvetés' segítségével nélkül akár-melly dolognak következtéséről. Ha p. o. egész foglalatossága néki a' vadászat: nem vesz-be abból egyebet a' vadaknak bőrénél. Kétség kívül esmeri Sz** Úr ezeknek betségét. De ha elébb a' vadászatra szükséges költségeket kiszámlálta volna; bizonyosan tudom, hogy ő, mint okos ember minden kutyáit felaggatta, soha olly szép lovakat el nem rontott, és gabonákban annyi kárt nem tett volna. Ha minden eleji magokat így viselték volna: úgy most azzal dicsekedhetnék, hogy az ő nemzetségének régisége soha se alacsonyított volna le egy kalmár által. Soha se mehetett volna a' kalmár minden értékével-is arra, hogy a' maga képének a' Sz** Urak galleriájában helyet találjon, vagy pedig származását nemes aszszonytól vegye. Azonban, nagy szerencse Sz** Úrra nézve, hogy a' kalmár a' maga nagyravágyását illy drágán megfizette. Sok más Nemesekre nézve szerencsétlenség, hogy az ő eleiknek nemesi birtokaikból kimenvén, ilyen új Uraknak helyet adnak, a' kik rendezebben vezették számadásaikat, mint ők; és az sokkal jobban megérdemli a' jószágot, a' ki azt szorgalma által szerezte, mint az, a' ki azt gondatlansága által elvesztette.

3.

Tenger duzzadás' tünetje.

Az ember bámúlva nézi a' tenger' rémitő játékát — nem csak azt, mikor hullámjai feltornyosodva játszanak a' nagy gallyák' életével, hanem azt főképen, hogy a' vize egyszer feláradván a' partra emelkedik, egyszer lepadván visszahúzódik a' parttól, — nézi, mondom, és tünődik rajta, hogy honnan van ez, mitsoda oknál fogva történik ez? Mert ez az utolsó nem a' szelektől, vagy valami belső örvénykedésektől jön, mint a' hullámozás, hanem olly meghatározottsággal megy véghez, hogy minden 24 óra alatt kétszer *megárad*, kétszer *et-apid* rendszerént, hat-hat órából állván majd minden felvonása, — mint mikor az állati-test lélekzetet véssen, vagy a' szív, mikor egyik kamaráján bétődül a' vér, másikán kiindul. — Ezt az egymást rendszeren felváltó áradását 's apadását a' tengerek' vizeinek én magyarul *Tenger-duzzadásnak* (aestus maris; Fluth und Ebbe) nevezem.

Ez a' híres tengeri-tünet valamint nagy ész-törést kíván, úgy nagy figyelmet érdemel; mert csak az után láthatja az ember azt a' titkos lánczot, mellynél fogva az ég össze van foglalva a' földdel, ha ama tüneményt szerentsésen magyarázta.

Mi itten a' magyarázni való? Ez:

1. Egy fél napig a' vizek tenger' közepétől partok felé szaladni láttatnak; a' partoknál feljebb

emelkednek, és ekkor itten kitűnik az áradás; másfélig megint visszafelé nyomódnak, és ekkor a partoknál apadás tűnik-ki. Mind áradás, mind apadás a kies kiterjedésű, és az egyenlítőhez szomszédabb tengerekben hat-hat óráig eltart rendszeren, és egy nap 's egy éj alatt kétszer esik-meg egy-egy duzzadás, mindenik 12 óráig tartván rendszeren. Akár mellyik felvonás végével lecsendesedik a tenger mintegy 15 perczig, mint mikor a nap fordító karikáknál (tropici) egy kevésig megállani látszik (solstitium); de az után újra kezd a következő rol-lójához, az-az: áradás után apadáshoz, és megfordítva.

2. A duzzadás' jelenései együtt tartauak a hold' járásával; mert valamint a Hóld, újságtól kezdve, minden nap 50 perczel későbbben jön-fel: szinte úgy a duzzadás-is annyi idővel ma későbbben kezd, mint tegnap, és csak egy hónap múlva áll helyre, az elkésett időszakasz, mind a holdban, mind a duzzadásban. Sőt:

3. Valahányszor a hold fent van delelő táján: mind annyiszor áradás tart a tengerekben; valahányszor pedig alant van a hold (akár délig, akár délután) a láthatár körül: mind annyiszor apadás.

4. Nem csak akkor áradnak pedig a mi tengereink, mikor nálunk delel a hold; hanem szinte akkor-is, midőn a föld kerekiségének túlsó oldalán (Ámerikában) delel. Azonban:

5. Nem épen akkor tűnik-ki a legnagyobb áradás, mikor a hold az áradó tenger' delelőjén vagyou; hanem 2-3 órával későbbben. Ugyan ezt kell tartani az apadás grádusáról-is, mikor a hold horizonhoz közeledik.

6. Hóld újulása 's hóld töltekor nagy a duzzadás; Negyedekben kicsiny. Ha azon tölte 's újulása ollyankor esik, mikor az éj egyenlő a nappal-

lal — a' mint ez egyszer tavasz, egyszer ős kezdete táján szokott lenni; akkor a' legnagyobb az.

7. Egyenlítő táján a' két fordító között lévő tengerekben (intra tropicos) általában csekély duzzadás szokott lenni; a' két fordítón túl lévőkön nagy; és a' Polusokhoz közelebb semmi.

8. De azon az egy helyen, egy tengerben-is a' hóldnak az egyenlítőnél való állásához képest különbözik a' duzzadás; mikor a' hóld távol van az egyenlítőtől: (távol léte soha sem nagyobb 28° nál) akkor kisebb — ceteris paribus; — mikor közel: akkor nagyobb; mikor épen az egyenlítőn jár: akkor legnagyobbnak tapasztaltatik.

9. De az különös, hogy midőn az egyenlítőnél jár a' hóld: nem azonnal, hanem csak egy két nap múlva következik a' nagy duzzadás, valamint a' tavaszi és őszi újságkor, vagy töltekor nem az első, hanem 2-ik vagy 3-dik duzzadás a' leghatalmasabb (legnagyobb grádusheli.)

10. Nem minden tengerek duzzadnak: a' Földközi, és Velentzei tenger (Adriaticum) igen keveset; a' Balticum, Caspium, Fekete és Magyar tenger (Balaton) semmit sem.

11. Némellyek rendetlenül duzzadnak — vagy sokkal nagyobb mértékben áradván és apadván — mint a' Hollandia és Anglia között lévő, melly 50 lábnyi magasságra-is tornyosodik - fel; vagy nem tartván egyaránt az áradás és apadás között való időt, mint p. o. Guineában a' fekete folyónál lévő, és megint a' veres tenger, mellyekben 4. óráig tart az áradás, és 8-ig a' leapadás.

12. Rendes grádusa a' duzzadásnak 7—9 lábmagosság, vagy mélység; rendes ideje 12 óra körül belől, egyaránt felosztva, hogy 6 óráig az áradás tartson, és 6-ig a' leapadás. Illyen majd mind rendes duzzadású az e' következő 7. tenger, ú. m.

Adriai, Belgiai, Hollandiai, Angliai, Luzitani, Gangesi, és Csendes tenger. A' többi nem az.

Mind ezen eddig előszámlált jelenések közönségesen tudva vannak, és valóságok mellett jót áll a' tapasztalás.

Ezek a' mint láttuk, annyira egybe vannak kötve a' hóldal, hogy okosság törvénye szerént kén-telen az ember' az egyiket úgy tekinteni, mint okot, a' másikat mint okozatot, és tehát a' hóld' befolyásától magyarázni a' tünetenyeket — számba sem vévén azon makacs tudósokat, kik a' szakaszokra dolgozó föld alatti tűz, vagy más ollyas belső, de a' külsőekkel az időre nézve vaktában meg-egyező örvénykedésekből e' dolgot fejteni igyeke-zvén, erőszakot tesznek a' józan gondolkodáson, 's távul járnak a' természetes egyszerűségtől.

A' hóld befolyása mellett maradván tehát két-féleképen üthet-ki a' kérdés: a' hóld t. i. vagy *közvetetlenül* okozhatja a' tenger duzzadást csak úgy magától; vagy egy bizonyos *köz és eszköz* — p. o. levegő — által. Az elsőt ama híres *Newton* után ma közönségesen tartják; a' másodikat *Cartész* után régen vitatták. Az út, melly szerént indúlnak, két ellenkezőképen esik-ki; mert amazok szerént a' hóldnak magához való húzásából: emezek szerént magától eltaszításából keletkeznék a' duzzadás.

Lássuk először *Newton*é' próbáját.

*Newton*é' szerént a' hóld magához vonó erővel bírván, valamint mindenét, úgy tengerjeit-is a' földnek magához húzni törekedik, és pedig annál nagyobb foganattal, mennél közelebből esik hozzája az elragadni való test. E' szerént a' mi tengerreink' vizeit-is próbálja magához szívni, és fel-is szívni, ha engedné a' föld, melly szintúgy magához ragadja a' tengereket. Így hát birkozás támad

köztök, és ezen birkozásból tenger duzzadás tünete; nevezetesen így:

Legyen az e' végre készült, és a' könyv végéhez ragasztott figurában L a' hóld, S a' nap, T a' föld. Képzeljük a' mint Newtonék parancsolják, hogy a' föld egészen be van burkolva vizekkel körös körül. Mikor az a tenger hóld alá egyenesen esik, akkor ő egy földi átmérővel közelebb van a' holdhoz, mint sem a' túlsó oldalon lévő c tenger; ugyan azért az a tengert mint közelebbet hatalmasabban szívja magához a' hóld, hogy sem a' b és d helyeken lévő vizeket, mellyek 90 grádussal távolabb esnek a' hóldtól. Az a -nál lévő víz tehát a' hóld felé emelkedik, és épen azért a' vízi egyaránlát felbontakozásánál fogva a' b és d helyen lévő vizek apadnak. A' túlsó oldalon c -nél lévő vizek pedig azért domborodnak szintúgy fel, és pedig nem a , hanem g felé azért, mert a' hóld nem felületét a' földnek, hanem székpontját (centrumát) magához húzván mintegy megrántja az egész föld testét, e' pedig megrántva lévén a' c -nél lévő vizek ez által valahogy könnyebbekké válván, vagy kibillenvén felmaradnak, és a' c -nél-is eképen keletkezik a' feldomborodás, vagy-is áradás. Ezen esetre-is tehát a' b -nél és d -nél lévő vizek hol a hol c felé feloszolva lévén, libellájok alól esnek, és annál inkább apaduak.

Hóld-újságkor történni szokott nagyobb duzzadást onnan fejtik Newtonék, hogy a' nap' vonó erejét hozzá adván segítségül a' hóldéhoz, minthogy akkor mind a' hárman egy lineában függnek — a' nap, hold, és föld, — annál hatalmasabb felhúzás következik. Hóld-töltekor noha ekkor ellenkező arányon rántják ketten a' földet, a' nap S oldalról magának, a' hóld N oldalról megint magának különösen, még-is onnan mondják következni a'

dühösebb duzzadást, hogy a' vízi egyaránlát így-is felhomlik, és ez elég arra hogy *c*-nél és *a*-nál áradás, *b*-nél és *d*-nél apadás támadjon. A' tavaszi és őszi zyzigiákban való nagyobb erejű duzzadásokat pedig onnan magyarázzák, hogy akkor a' hóld az egyenlítőnél járván, a' föld, vagy a' tengerek színére egyenesen lefüggőleg, és tehát nagyobb foganattal dolgozik a' nap segítségével együtt.

Ez átaljában nem szerencsétlen magyarázat az előhordott esetekre nézve. De sok képtelenségnek kíván tétetve az egész felvétel. Nézzük csak által amúgy futólag.

1. A' hóld nem lehet nagyobb erejű, mint sem a' millyen nagyságú, és pedig ide le látva, mi nálunk, mert nálunk van a' tenger, és illy meszsziünnen, ilyen szin alatt tekintve kell mérközhethnie a' kettőnek — a' nagy kiterjedésű tengerek' maszszájának, és amaz egy lábnyi általójú tányérnak, a' hóldnak. Még a' hóldból tekintve-is több a' földi tengerek maszszája, mint a' hóld a' földből nézve. Hogyan birhasson a' hóld csak egy négyszegű-láb vizet-is a' föld tengereiből arra felfelé magához rántani egy-két ölnyi magasságra: azt józan okosság szerént lehetetlen magyarázni, de képzelni sem, ha csak valami titkos, és hitel-feltett nagy erőt nem teszen-fel az ember a' hóldban minden ok nélkül, és így ha csak nem babonázik a' Philosophiában-is ollyatén, mint a' buta nép, a' ki azt hiszi, hogy a' hold ragadja-fel magas tornyokra az úgy nevezett *lunaticus* beteget; vagy hogy az égi szivárvány magába szívja a' föld' vizeit. Ennek a' Newtonék babonájánál még az-is türhetőbb, a' mit régenten Pithágoreusok tartottak a' tenger duzzadás felől — hogy t. i. a' föld egy lelkes állat lévén a' tengerek vize által lélegzetet vészen, és mikor magához szívja a' nagy tenger' maszszá-

ját akkor apadás van, mikor okádja-ki, akkor áradás van.

2. Még ennél-is képtelenebb az, hogy a' hóld a' földet szék pontjánál fogva megrántván, és így a' centrumot kifitzamítván felbillenteti a' túlsó oldalon lévő vizeket, *N* alatt lévő tengert, maga az *L*-nél lévén. Mert a' vizek ezen képtelen esetre-is a' földhöz ragadott állapotban maradnának, nem lévén kihez húzhatniok máshoz. Ez annyit tesz, mint a' legsarkalatosabb jelenést nem tudni magyarázni, és még-is valami magyarázhatás végett képtelenséget felvenni. Így járt Cartész-is, azt állítván t. i. hogy a' hold gözkörénél fogva nyomván a' földet, kitolja volt állásából, és ez által a' túlsó oldalon-is levegői szorulást okozván, nyomás által egyszerre okozza a' lepadást mind a' két oldalnál. Ki hihetné azt okosan, hogy 50-szer kisebb erejű hold maga taszításával, vagy ragadásával mozdíthassa-ki a' földet maga helyéből?

3. Ha a' hold magához szívna a' föld' tengerjeit: úgy mi már eddig kipusztúltunk volna minden tengerből. Mert a' tenger rettenetesen gőzölög minden nap: számvétel szerént a' Földközi-tenger egy nyári-nap alatt 5280 millio hordó vizet bocsát-ki gőzbe magától. És a' Földközi-tenger még csekélység a' nagy Oceanusokhoz képest. Tehát a' melly tenger' vize feltakarodik a' levegőbe gőz' képiiben, minthogy ez a' föld' húzásától felszabadítva önként repül a' hold felé; mert felfelé és szabadon úszik oda fel a' nagy athmosphaera magas környékeiben: azt mind felragadná a' hold magához, nem-is engedné vissza a' földnek. De sőt fellegeinket-is mind; mivel ezek többnyire a' tenger-vizek' olvadásából keletkeznek, elfogná tőlük, és esőt se bocsájtana soha a' földre. Rémitő következesek ezek! mellyektől csak ugyan félnek-is New-

tonék, és azért calculusba veszik, hogy hány ezer esztendő múlva fogna kifogyai a' föld minden tengeréből.

(Hogy az Olvasó ne tartsa valami képtelen paradoxumnak ezen állításaimat: tudja-meg, hogy én a' Newtonék által annyira megkedveltetett *Attractiot* kiküszöböltem az egész természeti gondolkodás köréből, mint igazán paradoxumot, és helyébe állítottam az önkényes vonzóást — *gravitatio in sensu activo* — melly szerént a' tenger' vize akár víz' akár gőz' állapotjában úgy húz a' holdhoz, ha néki tetszik, az-az, ha az atyaliság törvénye szerént természete inkább a' hólddal hajlandó tartani, mint sem a' földdel.)

4. Mikor egy oldalból egyenes lineában húzzák a' hold-is, a' nap-is arrafelé magokhoz a' föld' vizeit — a' mi újságkor történik: akkor legnagyobb a' duzzadás; tehát mikor két ellenkező oldalból (*in oppositionibus*) húzzák ketten — kiki magának — a' mi töltekor esik: akkor legkisebbnek kellene lenni igazi Logica szerént; azonban csak egyforma ekkor-is. Ez nem jól üt-ki. Azzal mentegetik a' képtelenséget, hogy a' nap temérdek távol léte miatt kevesebbet húzhat, mint a' hold, calculus szerént csak egy negyedrésznit. De ez se jól van, mert meszszeségit kipótolja a' nagyság, a' mint ők szokták mondani, és a' mi tengereinkhez képest ide lelátva a' nap-is csak akkora nagy tányér, mint a' hold, tehát ellentételkor egyaránt kellene húzhatniok, az-az, magokat költsönbe rontaniok, a' miből semmi duzzadás se lenne a' következő igazság szerént. Azomban legyen úgy: újságkor a' hold maga 8 lábnyira emelvi a' tenger' vizét, a' nap hozzá ad 2, = 10: töltekor 8—2 = 6. Itt a' *differentia virium!* a' mi tapasztalás ellen van.

5. Ha a' hold húzásától közvetlenül támad a' mi tengerünk' duzzadása: úgy a' tenger' közepén, a' melly felett a' hold halad, egy viz-piramisnak kellene támadni, és a' tenger' közepe táján egyenesen a' hold alatt hegy-láncz képében örökké kíséru a' hold' menését; mert a' hold minden lépésében delel valamelyik tenger felett. Ez a' vízi hegy-láncz, vagy a' holdat kísérő piramis *vagy* félbe szakad valahol; *vagy* nem. Ha nem szakad félbe: úgy az egyenlítő alatt lévő tengerekben, és pedig nevezetesen az Ecliptika mentében, merre a' hold jár, csupa árradások lennének; a' tengerek széleiben vagy a' déli és északi partoknál csupa apadások. Ha félbe szakad: úgy egy nap' lefolyta alatt annyi lenne a' duzzadás, mint a' mennyi a' piramis' félbeszakadása. De csak ugyan különbben is félbe kellene szakadnia, a' hol az egyenlítő vagy Ecliptica alatt lévő tengerek a' földet körülövedző láncza szakad félbe az útjában lévő száraz föld, vagy szigetek által — egyszer Ámérikában *Mexico* tájékán, egyszer Áfrikában a' *déli csúcsnál*, egyszer Ásiában *Szumátra* szigeteknél, egyszer *Új-Hollandia* felett a' napkeleti oceanus szigetei között. A' hol félbe szakadna a' piramis: ott mindjárt nagy duzzadás támadna; azonban ezen rendetlen félbe szakadásoknál fogva soha se lenne az, hogy az árradás és apadás rendesen váltsák-fel egymást, és mind egyik épen 6, 6. óráig tartson. Mennyi képtelenségek ezek azon tapasztalásokhoz képest, mellyek minden bizonyval bizonyosok.

6. Rövideden szólván: Newtonék magok felvétele mellett soha se felelhetnek jól ezekre: a) miért a' 90. grádusnyi kiterjedésünél kisebb tengerekben, mellyeknek vizét pedig könnyebb móddal ránt-hatná-fel a' hold; és az egyenlítő táján a' két fordító között lévőkben vagy semmi, vagy igen csekély

a' duzzadás? b) miért az Európai partoknál a' holdnak a' delelőre való feljöttétől számlálva, csak 2; 3. óra múlva, hold újságkor és töltekor, főképen tavasz és ősz kezdetén, sokkal későbbén ütnek-fel a' nagy áradások, ha a' hold közvetlenül, és tehát *dynamikai* erővel, melly semmi késedelmet nem enged, húzza a' vizeket? c) miért a' holdnak függős (perpendicularis) lincában való hatása leghatalmasabb a' föld felületén lévő vizekre nézve, ha egyszer nem felületekre, hanem székpontokra (centrumokra) számot tartanak Newtonék? 's a' t.

Ezen sok tekintetekből hijános, és némű képtelenségekkel-is megterhelt magyarázat helyébe én az enyimet állítom-ki próbára; a' másik felvétel mellett tartván — a' mellett t. i. hogy a' tenger-vizek' duzzádása a' hold hatásából keletkezik ugyan, de nem közvetlenül, hanem a' *levegőégnek közbevetése mellett*; és ezt úgy adom-elő, mint folyamányt az általam felvett, és Minerva' darabjaiban eddig kiadott principiumokból, a' hol én egy részről Newtonékkal tartván, másról Cartézianerekkel, úgy igyekeztem, hogy ilyenekben mind a' kettő felett lépjek.

Az én magyarázatom ebből áll: a' hold maga atmosferájával együtt a' mi földünk' atmosferájába bemerülve járván, és ebben mint kisebb örvény a' nagyban, magát mindenkor kivágván, 's ez által atmosferájával együtt elkülönözvén, a' föld atmosferájának szélsőbb környékébe, a' hol jár, olyan benyomásokat és változásokat téssen, hogy ezek' következtésében először levegői dúzzadásokat indít-fel a' föld' gőzkörében, és ezek által osztán a' tenger-vizek' duzzadásait. Így hát nem képtelen, hogy az a' kis területű tányér, maga atmosferájával együtt nagyobb kiterjedésű testé válván, egy tetemes benyomást okozzon a' föld levegőjében, és úgy illy

organizált eszközlések után zavartassa-fel tengereink' libelláját.

Minekélőtte ezt bővebben magyaráznám, a' könnyebb érthetőség végett, ezeket bocsatom - elő: én az *atmosphærat* magyarságnak és rövidségnek kedvéért *levegőégnek* vagy még rövidebben, csak *égnek* szoktam nevezni. A' mennyiben ez az ég a' tengelye körül forgó földdel szinte azon tájék felé együtt forog, *forgókörnek* nevezete által különböztetem. Ez nálam *Cartész' örvényétől* csak azal különb és más, hogy ez a' földhöz különösen tartozik, a' földdel tatt, és elválhatatlanul vele együtt úszik a' nagy világ levegői oceanjában. A' Magyaroknál már bévett *gőzkör* nevét csak akkor tartom-meg, mikor a' földet közelebről körülvevő levegő-ég érintetik.

Lássuk most a' bővebb magyarázatot:

Először általjában:

A' föld belsőbb forgó-köre, melly a' földbe rohanni törekedő holdat félre csapván határ széleken körül járni kényszeríti, azt az erőt, mellyel a' hold a' földnek *a* pontját egyenesen nyomná az alatta szorúlt levegőnél fogva, vissza rugás által ketté szakasztván, az egyiket *h p*, a' másikat *h q* arányon félre vágni, és így inkább *p e*-vel, és *q f*-el egyesedve *O* és *M* ellen indulni készteteti. Így hát a' hold nem egyenesen a' föld ellen, hanem oldalaslag, és tehát a' szélsőbb levegő ellen, foganattal viheti maga hatását; nevezetesen egyik oldal felől *p e* arányon (*direction*) mivel erre indul a' hold pálya köre futásában; és erre ad rugást az előtte álló levegőnek; másik oldal felől *g f* arányon, mivel ezen az oldalon megint a' hold elibe áll, az *g f* úton nyomuló forgókör közönséges menésének. Ezen az *L M N*, vagy-is nyugoti oldalon lévő levegő a' holdba ütköztvén vissza rug az *L*-től *M*

felé $q f$ erányon, és tehát öszszecsap a' $g f$ erányon nyomuló forgó-köri nyomulással; következésképen a' két ellenkező eránynak egybe ütközete pontjában az f -nél természetesen támad egy tete-mesebb levegői ütközet, és ebből megint egy forgó-szél formá örvénykedés, melly megzavarja 's hánykódó mozgásra hozza az f és d között megszorúlt belsőbb levegőnek állását. Ezt az így okozott fel 's alá hánykódó mozgását a' felzavarodásba hozott levegőjének, én *levegői duzzadásnak* (aestus Atmosphaerae) nevezem. Illy duzzadás nem csak $f d$ között lévő tájékán keletkezik, hanem azon okoknál fogva egyszer'smind a' túlsó, vagy-is keleti oldalon-is — az $e b$ között, még pedig azon egy időben; mert az p -től e felé tartó nyomásnak következtetésében épen olyan eset adja-elő magát, mint az $f q$ erányon tolongó áér ductusánál, melly a' későbbben haladó holdba megütközött. Itten t. i. a' keleti oldalon az $p O$ karéj a' holdtól feszítve, és tehát megsiettetve lévén az e -nél megütközik a' még nem nyomattatott, és azért restebben haladó $e g$ karéjjal; következőleg itt-is hasonló egybeütközet pontjának kell lenni, és így hasonlóúl duzzadásnak. Az e és f helyeket, úgymint mellyekben a' levegő duzzadását okozó ütközés támad, *tűzpontnak* (focus) fogom nevezni. —

Már most: ez a' kettős duzzadása a' levegőégnek maga örvénykedésével e és f tájékán hatóskodván felzavarja a' föld gőzkörének belsőbb rejtégeit, és ez által hatalmasabb nyomást okozván, nyomja az alatta megszorúlt tenger vizeit d és b helyeken; a' vizek ezen nyomás által egyeránlatot vesztvén, b és d helyekről a' nyomás miatt mintegy ketté szakasztva lévén, nyomódnak a és c felé, a' hol-is mind a' két oldalról hajtva lévén, öszszefolyanak, feltornyosodnak libella felett, és így áradást okoz-

nak egyszerre mind a' két helyen. Veheti észre az Olvasó, hogy e' szerént hát először áradás, azután apadás; apadások történnek a' két tüzpont alatt *b*-nél, és *d*-nél; áradások *a*-nál és *c*-nél. Ugyis kellett ennek menni azon felvétel következtetésében, hogy nyomástól van a' duzzadás.

Ezek után könnyű lesz megérteni e' következőket: Minthogy a' hold a' föld körül való pályafutásának erányát nyugotról keletnek tartja, azonban a' föld-is épen azon az erányon forog maga tengelye körül, és a' hold a' föld forgó körébe merülve lévén ezt a' forgást követi maga menésével, de sokkal restebben, mert 23 órával és 10 perczel később, az-az míg a' föld felső színének egyik pontja p. o. *a* 24 órát nyargal-bé, addig a' hold csak 49 perczet halad maga pályáján a' föld körül; tehát:

1) A' holdat a' föld forgásának sebességéhez képest úgy lehet tekinteni, mintha ő azon az egy helyen állana, míg a' föld egyet fordul tengelye körül *abcd* arányon. Azért 2) úgy tetszik, de úgy számláltatik-is, mintha a' hold nem az *L O N M*, hanem *L M N O* arányban járna az égen. Ugyan azért 3) mikor *a* pont a' föld sebesebb forgásánál fogva *O* alá jutott *b* helyére, nekünk földieknek úgy tetszik, hogy a' hold láthatárra ment-le. Pedig 4) ő-is utánnunk halad, és *a*-nak a' *b* helyére való fordulását követi, *L O* arcuson, csak hogy lassan, t. i. mindennap 49 perczel odébb 's odébb haladván *O* felé. Következésképen 5) a' hold nem marad mindég a' nap és föld között egyenes lineában, mint most a' figurában van, hanem *L* helyből napról napra közeledik az *O*-hoz, és egy hét múlva oda-is jut; a' mikor osztán 6) az állások változnak: az *e* és *f* helyeken vólt tüzpontok *h* és *g* helyekre jutnak, e' miatt pedig a' levegői duzzadásoknak és

ezeknél fogva *a'* tenger vize áradásának és apadásának helyei-is szintűgy változnak, t. i. *a'* hold lassú haladását követvén, továbboznak nyugotról keletre *a*-ról *b*-re, *b*-ről *c*-re 's *a'* t. De 7) ez nem egyszerre esik-meg, egymás után folyó léptetés nélkül, hanem ha *a* helyen volt *a'* duzzadás fő-grádussa tegnap, úgy ma elhajtott az valamennyire *b* felé, hólnap még tovább, egy hét múlva egészen *a'* *b*-nél fog lenni *O* alatt. Mikor *a'* hold egy hét múlva *O* helyére jut, vagy-is első negyedkor: akkor *a'* tűzpontok *h* és *g* táján történnek, és ennél fogva *a* és *c* apadások, *b* és *d* helyeknél pedig áradások lesznek. Ezek szerént hát érteni kell, hogy 8) *a'* földnek *a* pontja *a'* tengely körül való forgás következtében 6 óra múlva *b* helyen terem, — az alatt t. i. míg *a'* hold azon egy *h* helyen marad; tehát *a'* melly tenger *h* pont alatt lévén ez előtt 6 órával az áradásnak fő grádusán volt: már most *e* alatt ellenkező sorsra jutván, legmélyebben apadni kezd — amott olly helyzetben lévén, hogy áradjon-fel, itt meg ollyanban, hogy lepadjon. Hasonlót kell tartani *a'* túlsó oldalon lévő *b c*, *c d* helyzetekről, és így tovább körös körül. Innen érthetni hogyan van az, hogy 6 óráig tart az áradás, 6-ig az apadás, és 12 óra múlva bevégeztetik az egyik duzzadás' szakaszsa, és más 12 alatt megint egymás ollyan, hogy így egy holdi nap alatt, az az 24 óra és 49 percz alatt rendesen végződjön mind *a'* két duzzadás. Innen meg 9) látni, hogy miért *a'* hold feljöttével áradás kezd, és lementével apadás tart. Azonban 10) *a'* duzzadás' fő grádussai nem állhatnak egyenes lineában *a'* tűz-pontokkal: mert szélsőbb forgó kör, hol *a'* levegői duzzadások támadnak, *a'* holdtól okozott zavarodások miatt inkább *a'* hold járásával tartván későbbben halad, mint *a'* belsőbb; tehát míg *a'* nyomásra való határozások *a'* tengerhez

fognak, már a' tenger földdel együtt más pont alá haladott. Így hát a pont már x alá jutott, mikor a' tenger duzzadás kezdett; azért nem ott van az áradás' fő grádusa, a' hol a' hold delel, nem a , de x helyen. Ugyan ezt kell tartani a' c -ről-is.

Lássuk már most különösön:

A' többieket, mellyek az előbatsátott közönséges magyarázatból világosok, kihagyván, csak ezeket fejtem különösön.

1.) Hóld újulása 's töltekor nagyobb a' duzzadás, negyedekben (in quadraturis) kisebb. Az első esetben azért nagyobb, mert újulásakor a' hóld ege megszorúlván a' nap és föld forgó köre között ellipsisbe áll, és tehát p csúcsával az LO karéjt hatalmasabban feszíti, q csúcsával pedig LM karéjnak nagyobb erővel adja a' visszaráugást: tehát hevesebb tűz-pontokat okoz mind a' két oldalon; a' miből természetesen következik a' tüzesebb duzzadás mind a' levegőben, mind a' tengerben. Hóld töltekor, mikor t. i. a' hóld N pontra megy által, egyik oldalról a' hóld, másíkról a' nap forgó-köre szükíti a' föld' forgó-körét, és ennél fogva épen az a' resultatum jön-ki, melly az újjulási környül-állásokban. Negyedekben a' hold vagy O vagy M helyre jutván legtávolabb esik az egyenlítő-től; és így minden környülállások lágyúlnak.

Tavaszi és őszi kezdetén való újulás és töltekor még hevesebb a' duzzadás; azonban csak két, három nap múlva jut a' legfelsőbb grádusra. Oka az elsőnek az, hogy akkor a' hold a' földdel együtt a' nap egyenlítője táját vágja járásával, a' hol a' nap forgó-köre leghatalmasabban csapván, legnagyobb szorulásra viszi mind a' hold', mind a' föld' forgó-körét; és ha a' föld egyenlítőjénél lévő tengereket találja a' tűzpontok csapása, (minthogy találja-is, mert arra legnevezetesebb tengerek léte-

znek a' föld kerekiségének derekát övedzvének körül), úgy ezektől delelőről egyenesen, vagy-is függős lineában csapván a' nyomítás, legfőbb grádusra vetemiti mind a' két rendbéli duzzadásokat. Oka másodiknak az, hogy az első tenger duzzadás már heves volt; ennek alkalmával a' vizek hatalmas nyomítást szenvedvén a' tűzpontok alól nagy erővel rohantak a' partokhoz, és tehát heves csapást kapván a' partoknál, szinte akkora erővel vissza-is nyomultak. Már most a' hogy ők vissza ütődtek, ott van már megint delelőjeken a' hold, a' ki új nyomítással még több erőt ad hozzá az indulathoz; tehát már most második szakaszra még nagyobb a' duzzadás. És így tovább, míg a' hold nem száll fére az egyenlítőről.

Miért egyenlítő táján a' két fordító között lévő tengerekben csekély a' duzzadás, azon túl pedig nagy és a' polusoknál semmi? A' hold területe 14-szer kisebb lévén a' földnél, az ő ege huszad részét se teszi a' föld egének; tehát nem zavarhatja-fel maga hatásával a' föld' egész forgó-körét, de felét sem, hanem ha azt az útvágást, melyen jár Ecliptica körében körös körül. Így hát a' tengerekben nyomást okozó tűzpontok nem eshetnek-ki a' két fordító között lévő környékből. A' hol a' tűzpontok, ott a' nyomás; a' tengerek tehát ecliptica erányában nyomást szenvedvén, széjjel mennek a' fordítók felé, és csak ezeken túl úgy székesedhetuek öszve a' partoknál, hogy abból jelesebb duzzadás keletkezzen; mert itt legtöbb partok vagynak, főképen a' föld északi félgömbjén, valaminthogy az egyenlítőnél legtöbb tengerek. Itten tehát a' partokhoz közelebb történhetnek a' jelesebb duzzadások; szóval: ott a' tengerek a' tűzpontok, és a' nyomítás alól felszabadultak, tehát szabad a' játékhely. Pólusig nem terjedhet-ki az

egyenlítő táján lévő járásra szorúlt hold hatásának következése, tehát itten szűnnek a' duzzadások.

Ugyan ezen partoknál lévő nézők állásához képest úgy tetszik, hogy a' tenger egyszer feléjük szabad, egyszer tőlök; és azért az első esetet *hozzáfolyásnak*, a' másodikat *viszszafolyásnak* (affluxus et refluxus) már régen-is nevezték. Ez onnan van, hogy a' vizek holdjárása táján nyomást szenvedvén, nyomótnak széjjel, a' merre szabadabb a' távoztatás; megszűnvén pedig a' hold eltávozása után a' nyomás, vissza ömlenek a' felbomlott egyarántlatnak felállítására, a' tudva lévő közönséges törvény szerént.

Mennél nagyobb kiterjedésű a' tenger, mellynek partjai vannak, annál jelesebb duzzadásnak kell ott támadni; mert annál kiesebb mező nyílik a' vizek lógásánál fogva egy hatalmasabb hozzá ütődést adhatni a' partoknál, és így nagyobb grádusra egyszer feláradni, egyszer leapadni. Innen könnyű fejteni, miért a' földközi és Velentzei tenger igen keveset; a' Balticum pedig és a' Caspium semmit sem duzzad; mert csekély kiterjedés miatt ezekben a' duzzadást nem különböztethetni-meg a' hullámzástól.

Rendetlen duzzadású tengereknek tüneménye függ azon környülményektől, mellyek vagy akadályozzák, vagy elősegítik az áradást és apadást; vagy az egyiket igen, a' másikat nem. Illyenek a' többi között a' tüzpontok állásához képest nem jól mérsékelt fekvése a' tengernek, vagy a' part egy oldalról közel, másról igen-is nagy távul léte; a' nem idő szakaszokra járó szelek, a' tenger ágyának keskeny vagy tekervényes volta, az egyenlítő táján fekvő tengerek' lántzának holmi szigetek, vagy kiálló kőszirtek által való félbe szakadások. Ha különösen minden tenger maga állapotja' magyarázatjára ereszknének az ember: úgy a' mondottak rá alkal-

maztatásával könnyű volna felelni akár mellyikért; de így hosszú lenne a' beszéd.

A' többit, a' mi kitsinység, vagy az előadott principiumokból könnyen érthető, számba nem vévén: úgy tetszik, hogy eleget tévén a' magyarázó kötelességnek; legalább képtelenséget kerültem-el.

Lehet ellenem-is azt a' nehézséget támasztani, hogy e' szerént tehát; 1-ör: ha a' föld gőzkörében duzzadások támadnának, mi azt tapasztalnók, pedig nem tapasztaljuk. 2-or: Barometrumokban, melyekben aér nyomásától függnek a' változások, szembetűnő változások esnének hold újság vagy hold töltekör 's a' t. és ebből pedig semmi sints.

Ez a' második semmi nehézség annyira nyomá egy Cartesiáner' eszét, hogy kétségbe esék a' külömben jó theoriája felől. Ez csekélység — nem méltó felvenni. A' levegői tengernek rémitő kiterjedtségű oszlopjai a' Barometrumhoz képest véghetetlen nagyok, tehát a' Barometrum hozzájok képest véghetetlen kitsiny, és így érezhetetlen. Én más alkalommal megmutatom, hogy a' Barometer változásai nem a' levegő nyomástól, hanem a' villám materia feszítésétől támadnak. — Az elsőre felelek: mi a' levegő duzzadását nem látjuk, mert az oda fel van az égnek felsőbb környékében; mi meg, nyomorúlt bűvárok ide alatt mászkálunk a' levegői tenger fenekében. De bezzeg látjuk annak következését — a' nyomást, mert érezzük, még pedig keservesen, sokszor károsan-is. Érzik a' nyavalyások, kiket szakaszoként bántja a' levegő' súlja vagy újságkor, vagy hold töltekör; érzik az egéségesek is, kik többnyire szenvednek valamit olyan időben — vagy fő-fájást, vagy vér-folyást, vagy más valami olyast. Érzik az állatok még jobban, mint mi, és abból jövendőlnék idő változásokat; de sőt a' majd semmi érzésű plánták-is érzik, mert ezeknek álla-

potjok 's változások szintúgy özsze vagynak kötve a' hold töltével vagy újjúlásával, bizonyosan nem azért, hogy a' hold bájolja valami titkos vonzással, mint a' köznép és Newtonék babonálnak; hanem azért, hogy a' levegőt változtatja hol terhesítéssel, hol felszabaditással. De erről majd máskor. —

B. Dóhovits.

4.

A' Vezúv' kitörése által eltemetett Herculanum Város' rajzolatja.

E' Város Pompejival 's Stabiaeval együtt, a' Vezúv' kigyúladása által, Títus Császár' uralkodása alatt, közönségesen elpusztított. Egy földcsúcson feküdt ez, melly a' Nápolyi tengeröbölíig nyúlt-be, a' most említett Város-hoz mintegy két ángolymérföldre, a' hol most Portici és Resina Városok, 's a' Királyi palota, melly e' kettőt egymástól elválasztja, fekszenek. A' földszoros, mellyen álla, 's a' melly azolta eltűnt, egy kis kikötőt ábrázolt. Innen támadt a' *Herculis Porticum*, Hercules' kis kikötője, mellyel neveztetett néha néha Herculanum; 's igen hihető, hogy innen van Porticinek-is újabb neve. Mivel pedig ez utóbbi, Herculanumnak közvetlen némelly felfedezett részein fekszik, igazságos az attól való félelem: hogy a' földalatti áská-

lás által, a' bátorság veszélyben forog, 's onnan az ok: miért történtek a' Herculani nyomozásokban olly csekély előlépések.

Herculani felfedezését következőkép' beszélik: A' Porticinál lévő Királyi Palotához nem nagy távolságra, nem igen nagyon messzire a' tengerparttól, a' közelebb múlt század' elején, egy pompás Villában lakott Elboeuf Herczeg. Hogy a' víz' szükén segítsen: 1730-ban kútat ásata a' mély lávarögeken által, a' mellyen állott maga a' lak-is. A' mint a' dolgozók, a' felette vastag lávát egészen átásták, egy sor száraz iszapra bukkantak. E' történet szorosán megegyezik azon hírrel: hogy Herculani legelőször egy sor forró iszappal borítottatott-el, mellyet közvetlen egy szörnyű lávaár követett. Ezen iszapot a' Vezuv hánytá-e ki, vagy záporosó által formáltatott? nem látszik bizonyosnak. Ezen iszap sorban három aszszony-szobrot találtak a' munkások, mellyek Bécsbe küldettek, 's most az Antiken - Cabinétben Dresdában állanak.

Sok év múlva folytattak csak először a' nyomozások hathatósan 's illő rendel. Midőn az ásással foglalatostkodók az Elboeuf Herczeg' kútját mélyebre vájták: egyszerre csak a' Játékszínre bukkantak; 's innen folytatak tovább földalatti vizsgálódásaikat. Sokkal érdekessébb, 's az útasok' figyelmére méltóbb volt akkor Herculani állapotja mint most. Mivel azonban szerencsétlenségre az ásásnak célja egyedül a' szobrok' 's rajzolatok' 's más ritkaságok' felfedezését, 's koránt sem azon kinézést tárgyazá; hogy a' várost napfényre hozzák, 's az épületek' alkotásait szem eleibe

állítsák: azért ezen utóbbiak, mihelyest az odább szállítható tárgyak elraboltattak, tüstént omladékaik alá temették. Még csak a' márványok-is leszedették a' templomok-falairól. Mondhatni tehát: hogy Herculanium, új feltalálói által másod ízben eltemettetett, 's azon alakot, mellyet egykor mutatott, csupán azoknak elbeszéléséből lehet átszemlélni, kik azt tökéletesebb állapotban láták. Ezek-szerént rendkívül érdeklő tüneményt kelle annak akkoriba előterjeszteni.

A' Játékszín egykor legtökéletesebb míve volt az építőmesterségnek. A' földtől felfelé, 18. sor szék álla abban, 's ezek felett még három Porticussal befedett sor, mellyek az aszszonynézők' számára készülteknek látszattak lenni: hogy őket a' napsúgóároktól óvják. E-lég tágas volt az, 's 4—5. ezer személyt befogadhatott. Az area vagy parterre Giallo Anticói négy szegű 's sárga színű szép márvánnyal volt kirakva. A' párkányozaton, istenszékér-be fogva, oszlopérczből készült 4. ló látszaték felügyelőjökkel, mindnyája mesterkéz által készülve. Az álláspolcz fejer márványból, még a' maga helyén volt látható; de maga a' Grúpp, a' reá zúdúlt irtóztató lāvaterétől darabokra tört, 's szétromboltatott. Az öszszeszedett darabokat könnyen egygyüvé lehetett volna rakni, de mivel azok gondatlanul egy szegletbe hanyattak, azoknak egy része ellopattatott, a' másik öszszeolvasztatván a' Nápolyi királyi Nemzetség' melyképeivé változtatott által. Végre elhatározottatott: hogy a' maradványok a' legjobb haszonra fordíttassanak, az-az: hogy a' 4. ló egygé alkottassék; 's így történt: hogy egyik lónak eleje, má-

siknak hátúlja, harmadiknak feje, 's a' t. vétett-elő, 's a' hol a' csorba igazíthatatlan volt, új darabbal pótoltatott-ki. Ezen elmés találmánynak köszöni lételét a' Portici udvari Museumban álló bronzlő, 's ha öszszefoltozott eredetére viszzagondolunk, mindenkor magas képzeletet nyújt az, a' régi Művészek' ügyességéről.

A' Forumon, melly a' Theátrum' szomszédságában álla; egy rakás felülírást, oszlopokat 'st. e' f. 's a' Balbi Nemzetségbelieknek két szép lovagsobrát találták. Ezek fejer márványból készültek, 's most a' Portici Palotának bal oldaltornáczában állanak.

A' Piarczhoz csatolva állott a' Hercules' temploma, pompás keréképület, mellynek belseje egy csoport festésekkel vala ékesítve. Ott lelete látni a' Minotaurussal kiállott bajos történetei után viszzatérő Theseust, Telpus' születését, 's az Achillest oktató Chiron Centaurust, 's több e' félek. Mindezek a' legügyesebb vígyázattal kiszedettek a' falakból, a' Museumban fentartattak.'

Azomban a' legnyomosabb felfedezés, egy a' Forumhoz nem igen meszsze fekvő Villa volt, nem csupán csak annak különös építésmódja, hanem a' szembetűnő mesterművek' sokasága miatt-is, mellyek annak területéből kiásattattak, 's különösen azért: mert abban egy 1500. könyvet túlhaladó könyvtár találtott, mellyek hasonlóan a' Museumba tétettek-le, 's a' mellyek ha olvashatók lennének, nagy classicusi kincset tárnának előnkbe. Alább ismét fogunk erről szólni.

Azt tartják: hogy e' Villának a' Balbi Nemzetség' egyyik tagjához kelle tartoznia.

Ámbár szép, de még-is kicsiny volt az, 's a ház földszíne, a Pompéjibéli padozatokkal egyforma. A számos és köröskörül egy tornáczal körülvett apró kabinéteken kívül, egy fürdőszoba-is volt benne, melly márvánnyal 's vízcsövekkel különösen ki volt ékesítve, 's egy kisdud kápolna, ablakok az-az világosság nélkül, mellynek falaira kígyók festettettek, 's mellyben egy szénnel 's hamuval megtöltött, 's a padozaton állott bronztripos találatott.

A szoba mellyben a levéltár álla gömbölyű volt, köröskörül mintegy 6. lábnyi magasságú fa-szekrényekkel felkészítve, 's a szoba közepén hasonló kettős szekrény sorok állának, mellyeket köröskörül meglehete járni. A fa mellyből a szekrények készültek széné volt válva, 's az első illetésre özszeesett; azomban a könyvtekertsek, mellyek sokkal veszendőbb massából, egyiptusi vagy syrakuzai papirosból állának, ámbár a hőség ereje által széné váltak telyesen, még-is olly jól megmaradtak: hogy azokat onnan elszállítani, 's hasonló új 's üvegajtókkal felkészült fiókokba a Museumba átvinni lehetett.

Az e Villához tartozó kert közepén egy Bassin foglalt helyet, majd olly formájú és nagyságú vízkúpával a veteményes oldalon. Belső párkányai szélei kővel voltak kirakva, 's mind a két keskeny oldal egy félkör alakot ábrázolt. E víztartó veteményes nagy virágágyakkal körülvéve, 's a kert köröskörül, befedett oszlopfolyosókkal bekerítve volt. Az oszlopok száma 64. Tíz-tíz volt ezek között a négy-szegnek rövid, 's huszonkettő a hosszú oldalán. Téglából készültek ezek, csinos stukaturművel díszesítve 's egészen ha-

sonlítottak a' Pompéji kaszárnyabeliekhez. Mindenik oszlop egy fagerenda' egyik végét tartotta, mellynek más vége a' kert' falán feküdt. Hihető: hogy e'ként ezek egy szállóval beültetett nyári lugast ábrázoltak köröskörül a' kertben. E' befedett folyosók alatt külömbféle félköralakú vak ablakok építettek, mellyek úgy látszik: fürdőhelyek gyanánt szolgáltak. Az oszlopok között lévő üresség, egymást felváltva márvány büstökkel 's bronz-szobrokkal volt felékesítve.

E' kert egy kis árokkal volt körülvéve, 's egy szembetűnő-hosszúságú másik befedett folyosó vezet egy gömbölyű nézőszínhöz, hova négy léptső vitt-fel, 's a' melly 15. lábnyira nyúlt-be a' tenger felett. A' Balkon' földszíne olly szép 's koczkás fenékből állott: hogy az most a' Portici Museumban egyik szoba' padozatja gyanánt szolgál. E' bájos helyről a' kilátásnak, melly a' Sorentoi hegyet, Kapri szigetét 's Posilippó hegyet egy pillantattal felfogá, a' Nápolyi tengeröbölre rendkívül pompásnak kelle lenni.

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.

5.

A' Szamaritánus Vallás.

Praesentium intuitus ac praeteritorum memoria gratum facit.

Seneca.

Tudom, hogy sokan kedvesen fogják venni, ha azon Szamaritánus Sectának maradék-

jairól 's mostani lételekről az érdeemes Olvasó Közönséget tudósíthatom; — azon Sectáról tudniillik, mellyből az Évangyéliom szerint Jézus Krisztus a' maga idejébéli 'Sidóknak követésre méltó példát állított-fel.

Gregoire Apát volt az első, ki a' mostani század' első tizedében reájok akadván Főpapjokkal Salamehhez levelezésbe bocsájtkozott, mellyet Sácý Silvesterrel közölvén, ez utóbbnak munkáiból tudódott-ki ezen régi Nép' holléte.

Minekutánna Szamária, ugyan ilyen nevezetű Királyságnak Fővárossa elpusztított volna: a' Szamaritanusok Naplus városát választották magoknak fő lakhelyül, melly Hebal és Garizim hegyek között fekszik.

Sácý állítása szerint a' Szamaritanusok abban különböznek minden egyéb népektől, hogy soha független állapotban nem valának. Ők egymásután az Assyrusok', Persák', Görögök', Judaea Herczegei', a' Rómaiak' és minden török Dinastiáknak, mellyek Syriának Omár által történt meghódoltatása után ezen Ország' bírtokában egymás után következtek, jobbágyaik levének; azomban mind e' mellett vallásokat, nyelvöket, Sz. Írásaikat és a' valások' tiszteletének főhelyét e' mai napig megtartották.

Sácý a' Szamaritanusok' eredetét azon idő tájra hozza-le, midőn Salmanassar Assyria' Királya a' tíz Nemzetségek' birodalmát felforgatván, országainak különböző részeiből gyarmatokat tett oda által; ezen tudós azt hiszi, hogy a' 'Sidók és Szamaritanusok vallásaik között lévő legnagyobb külömbőség onnét erede, hogy az utólsók egyedül a' Mó'ses tör-

vényjét vették-be, minden egyéb a' 'Sidók' Cánonjaikban lévő könyveket pedig megve-tették. Itten megjegyzésre méltó, hogy ezen tekintetben a' Szamaritánusok néminémüké-pen protestáns 'Sidók.

A' Szamaritánusok minden leveleikben el-lene mondanak a' teremtett dolgok' és képek' tiszteletének; a' hit-tudományjokban az Isten' egységét tanítják. Állatokat többé nem ál-doznak; ezen szokást imádsággal váltották-fel. Egyedül a' húsvéti bárányt áldozzák, melly czeremóniának a' Garizim hegyen kellene meg-történni, melly felé minden imádságaik' el-mondása alatt fordúlni szoktak, azonban úgy látszik, hogy őket az arra való felmeneteltől a' Törökök egészen eltiltották. Nem tudni bizonyosan, valyon az angyalok' vagy nem teremtett lényeknek lételet' hiszik-e vagy sem; vagy talán ezen szó nyelvökben egyedül az Istenség' attributumaira, vagy az emanátiók-ra mutat.

A' halottak' feltámadása felől tett kér-désre Salameh következendő szókkal felelt: „A' mit a' halottakra való nézve mondatok, „hogy ők az utolsó ítélet' napján felfognak „támadni, tehát mi ezen igazságot elismérjük, „úgy a' mint írva van: Az ő ruházatjok nem „fog megkopni és az ő szagjok olyan leszén „mint a' drágalátos myrrháké.” Honnét köl-tsönözhetette ezen mondást, nem tudni. Fele-letjének többi részeiben kételkedik, hogy a' más világban a' büntetés örökké tartana. A' Szamaritánusok úgy várják a' Messiást mint a' 'Sidók, ki az ő megszabadítások végett jö-vénd-el. Nagy ideig állították, hogy Főpap-jok Árontól származna, de már 150 eszten-

dők ólta elhiszik, hogy ezen Nemzetség kiholt, és Főpapjok Levita légyen.

A' Polygamiára való nézve a' felelet, azt mondja Sácý, igen homályos. Ha jól megfogtam értelmét, úgy mond: tehát a' Szamariánus legelőször két feleséget vehet, és azokat haláljokig magánál közösen tarthatja; meghal közzülök az egyik, akkor mást helyébe nem vehet. Elveszti mind a' kettőt, úgy a' mennyiszer özvegy lészen, annyiszor megházasodhatik; de ezen esetben csupán egy feleséggel kell nékie beérni.

Halottjaikat megszokták mosni, azután pedig magokat az azzal való bánás közibe reájok ragadhatandó mocsoktól megtisztogatják. — Hónapjaik a' hold' járásához vannak alkalmaztatva, bírnak astronomus táblákkal-is, mellyeken a' nap' és a' hold' fogyatkozásaik előre kivannak jeelve.

Már csak mintegy 200. egyemi (Individuum) van életben ezen Nemzetségből, és pedig Naplusban, vagy Jaffában; 30 háznépet képeznek, 's azt állítják, hogy ók Jó'sef Nemzetségből származnak; közönségesen turbánt viselnek, de szombati napon fejér ruhában jelennek-meg 'Sinagógájokban. Salameh szerint Naplusban oskolájok van, melyben a' nyelvek taníttatik. Külömben bizonyos, hogy ez a' régi Nemzet, melly a' szánakodásra legmélőbb állapotha helyheztetett, és a' melly a' törökök' részéről szünet nélkül való üldöztes tárgya, rövid idő alatt arról az egyetlen egy helyről-is, hol még lételezik; két három ivadék múlva, egészen elfog tűnni.

STAUT JÓ'SEF,
Főhadnagy.

6.

Jeles Moschéek Konstantzinápolyban.

A' Török-főváros' Moschééji között, figyelemre legméltóbb a' Szent 'Sófiájé. E' nevezetes épület' gömbölyű tetejének általmérője 113. láb, 's olly bolthajtáson nyúgszik, melyet szörnyű márvány oszlopok tartanak. A' földszín és lépcsők hasonlóan márványból készültek. Kettős galleria van benne, mellyek tarka márvány oszlopokon fekszenek, 's az egész fedél felette pompás mozaikmű. E' Moschéében áll Constantin Császár sírköve, melly előtt a' Törökök legmélyebb tiszteletet mutatnak.

Ezen kívül még más két Moschée vonja kiváltképen magára az idegenek' figyelmét, kik a' Törökvárost meglátogatják. Az, melyet Balide Sultánné IV-ik Mahomet' Anyja építtetett, a' legnagyobb, 's egészen márványból épült. Annak szabása bámúlni kényszerít 's e' mellett legszebb mértékarányt tüntet szembe. — A' Solimán Sultán' Moschééja egy telyes négyszegletet ábrázol, a' négyszegleten díszlik négy szép tornya, 's a' középben egy igen pompás gömbölyeg tető nyúgszik szép márvány oszlopokon. Hasonló gyámokon fekszik a' két végén két kisebb gömbölyű tető. A' kövelés, 's a' Moschéén köröskörül álló

galleria, hasonlóan márványból vannak; 's a nagy kerekded tető alatt egy kút ötlik szembe, melly olly szép festésű oszlopokkal ékeskedik: hogy alig tartja az ember természetes márványnak. Az egyik oldalon van az imádság-szék fejer márványból, az általellenben lévön pedig egy kis galleria a' Nagy Ur' számára: szép léptső vezet ez utóbbihoz, mellyen az aranyozott, rostélyozott munka jeleskedik. A' felső végén egy oltár forma áll, mellyre e' szó „Isten” van vésve, és a' melly előtt két hat lábnyi magas gyertyatartó, czélirányos viaszgyertyákkal felkészülve áll. A' földet szép szőnyegek borítják, 's a' Moschéet nagy számú lámpa világítja. E' Moschée előtt az udvar felette nagy, 's köröskörül zöld színű oszlopfolyosókkal, 's 28. gömbölyű ón-fedéllel, 's a' közepén egy szép kúttal díszlik.

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.

7.

Szabinus és Eponin.

(Római történet.)

Haj! mikor a' boszszú a' szívbe' megérve felindúl,
Mint a' villámbúl szakadó mennykő tipor, és zúz
Mindent, a' mit lel ropogó dühének előtte.
Igy vala Rómában hajdan, mikor a' néki bódúlt
Vespasian a' Római-tróny' fényébe ütődne.

Itt Szabinus vala egy, ki Rómának vívta hatalmát,
'S Vespasiánus előtt vágyott törvényeket adni.

A' megzúzott vágy maga már éltünkbe' elég súly,
Még dühösbbe ennél érette halálig üzetni.

„Vespasian Hössel Szabinus mérkőzőzön erővel!

„Meg megrázta fejét, bűn nélkül nem lehet, úgymond;

„Mig fene vére tavat nem ereszt körülöttem, előttem,

„Addig öröm, viruló nyugalom kebelembe ne hasson,

„Hogy ha nyilas viperák marakodnak előtte dühökkel,

„Vagy Szabinus' köszörült agyaráat kitekerni, vagy édes

„Trónyom' erős falait tagaimra omolni kívánom;

„Mig zokog a' kebelünk, trónyunkba' parányi szerentsénk:

„Vérzeni kell Szabinus' büszkült vas erének előttem,

„Hogy Honnyom' később maradéka remegni tanuljon,

„'S Vespasián' trónyján gyávat ne keressen az aljság.”

Megrémül Szabinus, hogy ez a' düh hírbe futamlott,
'S kártékony sükerét már-már tapogatta magában.

Mit tegyen a' nyomorúlt, a' létet védeni szükség

Természet törvényje szerint, gondolta magában:

Vesszék hát tölem nyomorúlttúl mindenem úgymond,

Élnem kell; de hogyan? — jó gondolat ötle^{te} eszébe:

A' közelebb fekvő jószágit lángba borítá,

Hogy költött czélját hihetősebb pontra emelje,

Köz-hírré tévén: keze lészen gyilká magának.

Ím az öröm sokszor melly szépen játszik ügyünkkel,
Kergeti létünket vágyunk, vágyunkat az ösztön,

Játszi remény bennünk faklyát gyújt, 's élni siettet.

A' maga jószágán volt még nem meszsze Rómához

A' föld mélyje alatt egy tág barlangja titokban,

Mellyet mind eddig még senki kívüle nem ösmert,

Ím' ide rejti magát két hív szolgálival együtt,

'S itt akar élni tovább, mert még pirogatta reményje,

Egy kedves sorstúl várván Rómának elejtett

Trónyját. — „Mit tettél Szabinus? bódúlva kiáltja:

„Nints neked éltednél egy kedvesbb drága vagyunkád?

„Mint zokog ő, mint sír, jajgat, mint tépi virágit

„A' szerelem, 's viruló kornak, mint gyűlöli férjét,

„Mint atkozza szívét, sorsát, 's hitszegte szerelmét!

„Oh Eponin, szívem' kedveltje, szerelmem' arányja,

„Oh Eponin, vérző Hölgy! érzem mennyire zúzza

„Szívedet a' válás, 's fene sorsom' mennyköve, érzem.
 „Vagy hát Vespasiánt nézzed, hogy mint döfi Férjed'
 „Hív szívébe dühös boszazújának fegyverit, és így
 „A' rokony érzésnek lánzzát vérembe szakadni?
 „Megreped a' szívem, ne kívánd, ha szerelmed erantam
 „Még megnem hidegült — de mit-is — fegyverre barátim,
 „Vespasián haljon, 's haljon vele Róma, vagy égő
 „Lángja szerelmemnek győzzön, vagy kínja szakítsa
 „Őszsze szívemnek erét, szomorú Hölgyemnek előtte:
 „Bátorság, hívség, szerelem! fegyverre barátim! —
 „Haj! szolgák lassan: hát három fegyver elég-e,
 „Hogy Rómanak erős tronnyát kifeszítse helyébül?
 „Vagy ha elég három fegyver, rávágyni gyalazat;
 „Vagy ha elég, egy csepp vérünk kar értte erünkől,
 „Itt maradunk szolgák, köszönöm készségeket érttem,
 „E' nyomorúlt sziklás menedék legyen örje további
 „Eltemnek.” — 'S így erre magát ordítva lecsapja,
 Hogy majd szinte fejét ott egy sziklába bezúzza.

A' maga szája után köz-hír lett Róma' vidékén,
 Hogy Szabinus többé nincsen, maga ölte-meg éltét.
 Mit mívelt Eponin, mikor ezt meghallja szegényke!
 Mint a' Márs' mezején letiport Hős Hölgye elejbe
 Lét nélkül vitetik; megrázza az indulat, égő
 Érzés, és a' hív szerelem, vele halni szeretne.
 Minden bús, szomorú, minden körülötte hanyatló;
 Minden öröm, vígság mind annyi halotti harangszó. —
 Melly hamar eltűnnek létünk' szebb kellemi tőlünk!
 Egy vala a' bús hölgy, kit az áldás minden ajánlló
 Bájokkal legfőbb kellemre emelte nemében.
 Mint a' bimbóból fakadó, 's fészésre megindult
 Rózsa, kies, minden szem kellő bájra talál benn.
 Szíve nemes, hívsége remek, 's erkölcse tanító,
 Mind eltűntek azok, csak ezek küszködtek erében:
 „Nincs hát már férjem, térdére leesve sikoltja,
 „'S vallyon mért? vagy tán vétték, hogy néki szerelmet
 „Esküdtem, 's híven érzém gyászszára szívemnek?
 „Nem magad adtad-e őt nékem, hogy vele imádjam
 „Felséged' tronyját? oh nem magad adtad-e nékem,
 „Hogy védjen, mentsen, 's neki élt élttemre ügyeljen?
 „Hol vagyon ő? hol van védőm 's dajkája ügyemnek?

„Hol vagyon a' férjem? Felség! add vissza, mutasd-meg,
 „Hogy szerelem — kegyelem; földön illy kapcsolat áldás,
 „Add őt vissza, ne hagyj, hogy sirjon előttd az árva!
 „Nincs úgy-e már kegyelem? nincs férje szegény Eponinnak?
 „Nincs, oda van, maga a' végzés kiragadta kezemből.
 „A' másik haza jobb, Szabinus' példája tanítja:
 „Félre tömött gondok, lét-rágó férgek útamból,
 „Férjem után sietek, gond nélkül élni hol ő van.”
 Erre felugrik erős lélekkel, 's kergeti immár
 Hol léssen biztosbb az erét kiszakasztani szívéből.
 Szándékát a' bús özvegy nem meszsze vihette,
 Mert rokonyit minden vétkes lépésibe látta,
 'S kik már sajdíták, mit akar, 's mire vágyik az árva,
 Minden utat, módot, bétömnnek előtte nagy ügygel.
 A' bús ezt látván, szakadó könnyekre fakadván:
 „Már haluom se szabad, melly kínzás, Istenem! úgy mond,
 „Oh be rövid voltál élet! be csekély az az édes,
 „A' mellyért kihozott Chaoszomból az Isteni végzés!
 „Úgy elenyészett, mint a' nagy tengerben az egy csepp.
 „Oh mikor indulsz-meg szomorú ságára napomnak!
 „Avagy tán Eponin csupa kín-könnyekre virágzott?
 „Nem márvány kebelem, hogy visszataszintsa csapását,
 „Minden pillantat csapkod, 's morzsolja nyugalmam!
 „Itt vagyok, oh vigyetek, kik vad kínomnak örültök.
 „Oh vigyetek, hol az élet elalszik örökre magától.” —
 Egy tisztos szoba volt a' bús' részére kinyitva,
 Bevívén ide őt a' vérség 's gondal ügyelt rá. —

A' felháborodott Etnát csattogva dühödni
 Látni nem olly rázó, mint e' két szívnek ütésit:
 Eggyik az elnyomatott enyhét mennyekbe kereste,
 Másika a' földön árván szemlélte jajok közt:
 'S im az egész nagy tér csak alig két óra közöttök.
 „Menjetek oh szolgák, Szabinus bódúlva kiáltja,
 „Menjetek élttem után szaporán Rómába, ha él ő,
 „Őt ide hozzátok, mondván: érette hogy élek.” —
 A' szolgák úgy-is gyakran kimentek az allyból
 Élésért Rómába, ez úttal, bár bajos ügygel
 Annyira vitték a' hiv szolgák tisztjüket immár,
 Hogy vele egy két szót lopogatva Rómában beszéltek,
 'S így a' bús Hölgynek mindent tudtára adának. —

Ez vala, melly a' hív Hölgyet gyógyítja sebéből,
 Oszlanak a' felhők, 's minden körülötte vídám már;
 Küszdi remény játszik vele, feltöri Róma kilincsit,
 'S vággya' nehéz ugarin a' hívség' aetheri szárnyán
 Felröppen, 's egyenest Szabinus' fészkének iramlík.
 Most látnád az igaz szerelem, mi az emberi szívben;
 Most, mikor ők egymás karjain némúlva lihegnek;
 Lelköket a' szerelem testökből majd kiszakítja,
 Perczenetek múlnak; de az érzés nem fogy erőkből,
 Sőt nevedve derül; e' négy hív karba szorúla
 Minden öröm, mellyet köztünk megfoghat az elme.

A' rokony érzés' illy szép 's kedves ütései mellett
 A' szerelem nekik kettősen hozta gyümölcset,
 Mind kettő érett, szép, kedves, bátor az egyik
 A' napnak ragyogó sugarát nem látta szemével
 Nyolcz és egy évig, kiket a' hív Hölgy maga táplált,
 Bár a' barlangnak mélyét csak az éjjeli biztos
 Órák közt tapodá, 's meljéhez félve szoríta.

Nyolcz 's egy év sok ugyan; de kevés, hogy Vespasiánnak
 Mejjét a' szelídebb érzés kegyelemre szorítsa.
 Dúl most-is, 's Szabinust boszszúval kergeti döllye,
 'S mind ez, az édes hív Párnak nem jut eszébe.
 Mert Eponin bátor, fészkében nappal-is úgy ment,
 Mint éjjel: hívség, szerelem bizodalmi, vezéri. —
 Úgy van az, a' ki futó sorsában büszke felettébb,
 Mint sem kellene, önn maga sorsa taszítja az allyba.
 Róma lakosi, kik a' történetet ösmerik, úzik
 A' Hölgynek bátor nyomait, gyanakodnak erősen;
 A' Császár meghallja, legott több örököt állít,
 Kik, mint a' vadakat nyomozó ebek, üldözik, úzik
 A' Hölgynek nyomait, míg végre bejutnak utánna:
 Most egyszer sorsot veletek kicserélne szegények!
 A' rohanó örök Szabinust rabigába kerítik,
 'S elviszik őt tüstént a' döllyös Czárnak eleibe,
 Rá dördül, 's első szava ez: halljon-meg előttem.
 A' hív Hölgyet az ég' suhanó villáma koránt sem
 Döfhetné úgy meg, mint a' Császárnak ígéje:
 Kétség, elszánás egymással küszdenek erében.
 A' két kisdednek kezeit megfogja keményen,
 'S a' Császárt térdén ekkép engeszteli a' Hív:

„Íme kegyelmes Uram! példás Császárja Rómának!
 „Két olyan nyomorúlt kis magzat térdel előtted;
 „A' kik létökben napfényt most látnak először.
 „Oh csak azért kezdett nekik hát fényleni a' nap,
 „Hogy lángfényénél lássak atyjoknak elestét?!
 „Oh könyörülj rajtok! Császár vagy, 's atya Rómának.
 „Hogyha nagyot vétett Szabinus, trónjodra sóhajtván,
 „Nyolcz 's egy évi tömött kínjáról jusson eszedbe,
 „Hogy nyomorúlt eleget, 's példáson szenvede titkon.
 „Hányat büntettél, ki napot nem láta kilenczig?
 „'S mind ez még nem elég, Szabinus meghalljon Előtted!!!
 „A' Róma' trónja dücső, Császárja hatalmas,
 „Vespasián a' Hős kíváunna-e lenni az első,
 „A' ki dücsőségét így bémocskolni ne félne?
 „Mit művelsz Császár, ha szegény férjemnek az éltét
 „Elveszed? oh nem mást, mint fájdalmat öröklőt
 „Nékem 's magzatának; kárt, mellyet sem Te hatalmas,
 „Sem trónjod nekik többé pótolni nem ér fel.
 „Oh majd mint zúgnak, sírnak, jajgatnak az árvák,
 „Atyjokat ösmerték, keresik mind untalan ótet,
 „'S majd a' nem vétkes holtak' seregébe találják,
 „Méltó átkaikat szórják tettedre, magadra.
 „Császárom! kegyelem férjemnek, halni ne engedd,
 „Gyermeke, hölgye vagy, kiknek védelme kezekben
 „Trónjod' eleibe folyik szemeimnek könyje, ne engedd,
 „Hogy Felsőged előtt trónjodra hiába potyogjon!" — —
 „Nints kegyelem, mond Vespasián dördülve, nem élhet
 „Férjed, 's véle magad, ne hogy élete még valahára
 „Vespasián' nyugodalma' javát koptassa kevélyen:
 „Még soha sem termett a' rosz fa ízünkre gyümölcsöt."
 Erre becsődülnek szaporán a' büszke porozlók:
 'S a' Hölgy és Szabinus kisuhant vérökbe nyúgosznak. —

Papp Ignázt.

8.

SOMLYAI BÁTHORY GÁBOR'

'Erdélyi Fejedlem' életképe.

Esthajnala felé közelge már a' Somlyai Báthory nagy Nemzetség-is, midőn Gábort adá Esthajnalak. Dicső ragyogásban tűntek-fel ennek Ősei az életpályán, 's a' hosszú láncz-szemekben úgy szóllván csak csupán Nagyokat lehet látni. Voltak ugyan e' Ház' származási fáján gyümölcsök, mellyeket a' bűn' férge rágott; de ezeket a' végromlás' 's feledés' örvényjébe, önterhök nyomá-le. Nem említem Zsigmondot a' Fejedelmi szék' 's Nemzet' mocskát, ki Vérért Boldizsárt felakasztá. Gábort hozom-fel: például az utó-kornak, kerülni a' bűnt, nem mivel fenyítettik: hanem mivel önmagában undok az, 's némine-mű vigasztalásúl-is; hogy egy két czudarnak futásköre, ha bár gyászt vona-is Nemzetsége' fényjére, nem döntheti azt még sem a' feledés' éjjébe, jóllehet az illy szörny, a' szelíden viruló csemeték között, mint tövis karczolással borzogat-is.

Báthory Gábornak, István e' néven X-dik volt atyja, anyja Pelsőczy Bebék 'Sófia. Gyermeke-éveiről nincs mit szólljunk. Olly mesetitkú időpont ez: mellyből ritkán lehet a'

jövőre csalhatatlan következéseket húzni. A' jól használt tudományok 's ösméreték, a' tár-salkodás, jó nevelés, önképzése az embernek: ezek a' később kornak sorsintéző eszközei. Minden csecsemő nagy reményű lehet; mert ember az; mert rendeltetése ennek nagyra, magasra juthatni. A' következés valósítá Gáborban a' nemesebb tulajdonok' hiját.

Már virágkorát egy állhatatlan vonás festi. A' gyermektelen Ecsedi Báthory István Országbíró, és Somogy, Szathmár, Szabolcs Várm. Fő-Ispánja, ajánlást teve néki, hogy fijává fogadja, ha a' Rom. Cath. hitet elhagyva, az övére lépne-át; 's Gábor megvakíttatva a' kincsvágytól 's örömtől, 's ilyenkor minden-re, derűre, borúra kész, elfogadá az ígéretet, 's ősi vallásából 1603-ban kilépe.

Idővel Bocskay István Erdélyi Fejedele-m, Kassán 1606. December 29-én elhunyt. A' hanyatlott korú 's köszvényben sínló Rákóczy Zsigmond, hosszas és szíves vonako-dásai után, némellyek szerint sírva eskedte-ték-fel 1607. Február. 8-kán. A' megcsalatott Homonnai Drugeth Bálint, a' buzgón keresett, de el nem ért méltóság' szorgolását abban ha-gyá 's időt nyújta Báthory Gábornak azt pénzen megvásárlani. Rákóczy Zsigmond Bá-thory Gáborral vagy egyetértve, vagy félelem-ből, 1608. Martius 3-kán a' Kolosvári nagy templomban lemonda méltóságáról, 's Gábor ugyan azon évben Martius' 31-dikén, Kolos-várott Fejedelemmé választatik, 's Augustus' 15. vagy 16-án Achmet Törökcsászár' megegy-yezését-is kinyeré.

Örömtombolással kiáltá-ki tehát Gábort Urának a' hadlakta Erdély, talán, hogy sze-

rencsétlen választását, egy boldogtalanabb jövedő, annál érzékenyebben megkeserültesse vele. A' felfúvaskodott új Fejedelem arany szerszámú délczeg lovakon, 's fényes hintón, szokatlan pompával hajtata Kolosvárra, 's hölgyét Ecsedi várában hagyá az alatt, 's maga más napra kelve, az Áriánus nagy templomban letévé a' hit' szentségét. Forró György Jészuita ezen alkalommal a' nép' újongatásai között, áldáskívánásával 's ékesszóllásával annyira megvevé szívét; hogy a' Szerzet' visszahozásáról gondolkoznék, ígérte ennek telyesítését; 's jelenleg azzal menté magát; hogy mindenek előtt gondjának, méltósága' állandósítására kellenék törekednie.

A' vallás ügyét azomban csak hamar feledé ő: Stambulba Bethlen Istvánt, Budára Kornis Boldizsárt küldé követekül. Bethlen elhozá a' Sultán' megerősítését; de leköté Gábor Erdélyt 's magát, 's népét törökbékókba veré követsége által. A' mit honjának használt az vala, hogy az adót a' Török 3. évre elengedé annak. Megerősítettése pontjai, lebilincselte Fejedelemmé tették őt. Kezei 's akaratja megváltak kötve, 's a' többi pontok között az-is álla; hogy az Erdélyi Fejedelem, a' Törökudvar' híre s' engedelme nélkül menyekzöt ne tarthasson.

Forrott Erdély, 's nem tudta minek, 's nem látta előre kiért? Moldva és Havasalföld, követségekkel tisztelémeg; 's Gábor-is, hogy magáért megfeleljen, a' közösen becsült Petki Jánost küldé oda. Akár hódolásból, akár szükségből, a' Székelyek-is Udvarhelyre gyűlének-összse, 's ott minden ekétől 110. pénzt, 's a' Gyulafejérvári templomra segédet

ajánlának, 's a' hajdani-kortól fogva a' királyi igazakhoz tartozó Sóaknákat visszaadák néki. Mátyás a' Magyar-királyi-székre ülven, Gábor követséggel tisztelé-meg. Méltósága' fenntartása egyedül, 's nem a' közjó' állapotja ragadák őt e' lépésre. 1610-ben Kassára küldé tanátsosait. Megtevé kötelességét ugyan, 's magát a' Király' barátságába színleni törekedett, feltartván magának a' Török pártolását. Ígért, ajánlott, 's csak azt kéré-ki; hogy a' várak, városok és tartományok, melyek akármí módon Erdélyhez tartoznak, a'dattassanak-viszsa. Turzó megköté vele az egyességet, 's a' had' lángja, melly a' küszöbön ácsorga, eloltatott; de a' következő évben újra fellobbant az.

Az volt e' században Erdély' baja: hogy benne a' rozsosz néha alább hagyott, néha megszűnék, 's soha ki nem fogya. Újra beállta az ínség, 's a' bűn' örvényébe merült Fejedelem alatt, a' viharok' aczélcsapási után, marczonább leve a' béke. A' kinek a' jóban kelle fáklya gyanánt tündöklenni, a' gonoszban leve példa. Gábort elragadá az indulat, a' dölyf, 's mivel ellensége nem volt: a' valásnak izent hadat. A' Hon' Nagyjait, Nemesseit megfosztá hivataloktól, erőszakoskodék a' Papságon, 's az Erdélybe rendelt Püspököt, a' Fejérvári Collégiumból 2, — 3. Egyházzal együtt, gyalázatosan 's becstelenül igazítá-ki Erdélyből. Siketté vált, érzéketlen lón, 's hajdani dicsó Királyaink eránt még a' tisztelő emlékezet sem serkentheté-fel tompa álmaiból. Az őt illető hódolat, még jobban elszelesíté indulatit. Még a' reménytől-is megfosztá a' Róm. Catholicusokat. Bezaratá ezek-

nek oskolájit, be minden más klastromokat, csak a' Csíkit és Michházit nem; 's akkor mintha hivatalának felelt volna meg, telelni Váradra költözött.

A' dőzsölés 's nyugalom után azt hitte minden: hogy Báthory elfáradva a' fellengző indulatok' mámorai között, a' józanabb élet' útjára lép-át. De a' régi, 's még zajosabb, göröngyösebb volt ő. Az Erdélyi szászokkal kegyetlenül bánva egy felől, fertőztetgeté a' boldog házasok' nyoszolyájit, más felől 1611-ben a' Mátyáshoz szító előkelő 's alrendű férjfiakat bilincsre vereté, 's méltóságokhoz nem illőleg bánt velök. A' Hajdúk' Fő-vezetőjit biztatásokkal 's ígéretek által voná-el a' Király' pártjától. A' Császárhoz 's Királyhoz hű Radul Vajdát, véletlenül fegyveres kézzel lepé-meg, 's kirabolva, elpusztítva hagyá oda országát. Érzékenyen vette a' hírt Mátyás, 's Radullal tett tanátskozása után nyilván kelle a' méltatlanságot megboszszólni. Radul annyira megveré Gábor' seregeit Brassó mellett: hogy az futással kerese menedéket. Mátyás e' hírre hadi-sereget gyűjte. Forgách Zsigmond Felső Magyar-oroszági Hadi-kormányozó, Homonnai György, és Czobor Mihály vezérlék azt. Bosnyák Tamás és Forgách Miklós követék ezt a' tartalék sereggel; de ezen utóbbinak népét, Nagy András, Hajdújival éjjel véletlenül megtámadá, szétveré, 's a' Törökökkel 's Tatárokkal egyesülve Báthoryhoz sieté segédül. Forgách Zsigmond a' nyár' elején ronta Erdélybe, 's Radulhoz kapcsolódva, Szebent ostromlá; de azon hírre: hogy Gábor feles számú seregével 's segédc csapatokkal közel: abban hagyá a' vívást 's Brassó felé

húzódék. A' még segédével nem egyesült Báthory Gábor nyomba követé azt; Julius' 12-én rajtaütött, 's mérész harczolással, szétszorva a' rendeket, futásra kényszeríti. A' Királyi Sereg' egyrészét török- 's tatárgyilok konczolá-fel futása közben, más részét éh 's szomj gyötré-el. Sokáig bolyga ez a' meredek havasok között, lóhússal, gyökerekkel 's fűvekkel tartva-fel az életet, 's eltikkadva, rontsolva, 's alig hasonlítva önmagához, végre Decemberben a' Moldvai- Orosz- és Lengyelszélekről a' vidorabb magyarföldre csakugyan kivergődék.

A' Török és Tatár, had-díjúl felprédalá Erdélyt, 's 12. ezer Székelyt hurczola fogságba; 's ezt vagy nem látta Gábor, vagy újjai között nézé-el. Marczona kegyetlen leve ő. Két év múlva Kolosváron tarta Hongyúlést, minden portára 21. forintot vete a' szegény adófizető' végromlását siettetni. Vad tüze jobban-jobban lángolván, újabbakat 's keservesebbeket kohola, mellyek a' kegyetlenség' bélyegét sütik-reá. Minthogy otthon nem vala mit zsarolni: a' Magyarhonra ütött; de a' Megyebeli Vitézek vissza nyomák a' vakmerőt 's békére lépe Mátyással, mellynek pontjai titkok maradtak.

Ki ne hinné, hogy ennyi bűnhalmok után nyugtot keres Gábor? Fekete lelkében új vihar dúlt. Nagy András a' Hajdúk' ámítója megújítá Báthoryval visszálkodásait, 's nem bízva erejéhez, a' Törökhöz illantott, menedéket keresni. Idővel megbékélt szinte Báthory, a' Dacia' bibori után esdő Nagyjal: hogy annál könnyebben eltemethesse. Már nem bízott tanátsosihoz - is. A' felboszszantott

Erdély örömezt lerázta volna magáról a' Marczonát. Nagy András vendége leve utóbb Báthorynak, 's a' gazdag asztal után lovagolni indúlt a' Fejedelemmel. Semmi roszzat nem gyanított a' szerencsétlen, 's egyszerre véletlenül az izmos karú Gábor, buzogányal horpasztá-be mejjét, 's a' tántorodót 1612-ik évben, önkezével gyilkolá-meg. Gábort megszállá egy daemon; kegyetlen leve minden jámbor, kivált a' Catholicusok ellen. Számkivéte a' keresztet-is Erdély' czímeréből, mellyel ezen időkorig a' Magyar-honnal közösen élt, 's újakkal a' maiakkal váltá-fel; a' mit az e' tájban, e' dolog emlékére Báthory Gábor által veretett pénzek-is bizonyítanak.

A' panasznak nem vala határa. Erdély mint bünt útálá Fejedelmét, ki méltóságát a' gonoszság' merészebb gyakorlására használá. Követül Géczy Andrást küldé Byzantinumba az elkeseredett Nemzet. A' Követ jól érté szerepét; eleven színekkel festé 'Báthory' garázdálkodásait 's hanyatlásait, 's azt állítják némelleyek: hogy a' Váradi, Jenői és Lippai várak' általadását ígéré Géczy, ha őt Fejedelemmé tenné. Mondják, hogy a' Törököt csiklándoztató feltételek után, a' Követ' célja' elővitele végett, eszközül Mahomet Basa küldettetéki. Némelleyek állítják; hogy Géczyt maga Báthory küldé a' Törökhöz, védeni személyét, kit a' szökevény Nagy András gyanúba hozott.

Géczy vala még hátra, kire boszszúját fené Gábor. Megtudta ez, Stambuli követségé' céljait. Ezt megsemmisíteni törekedék; de azt nem viheté-ki. E' tájban 1613-ban vágyódék Bethlen Gábor-is a' Fejedelemségre.

Mindent elkövette: hogy Báthoryt ledönthesse. Adrianopolban jött-öszsze a' Sultánnal. Itt terjeszté-elő sok vádját Báthory ellen. Minden Magyar-országi Basát meglátogata; kedveze itt-ott a' Catholicusoknak, csakhogy czélját érje. Báthory Gábor hasztalan mentegeté magát; levele Bethlen' kezére került, 's ez mennyet földet ígért, csakhogy Erdély' Ura lehessen. Meglett. A' Török fegyvereskézzel kísérteté Zajkán faluból Bethlent Erdélybe, 's a' Rendek September' 22-dikén, Fejedelemnek köszönték. Más nap hitet mondvá neki, harmad napra a' Tordán lobogóval 's fejedelmi pálczával a' Török által megajándékozottat. Bethlennek ha nem szívből-is, legalább színből örvendének.

A' gondviselés kiterjeszté igazságos karjait, megfenyíteni az undok tetteket. Zordon képbén jelenék-meg Báthory' végórája. Ez, látván megalacsonyíttatását, 's érezvén; hogy Erdély gyűlöli, bízva még a' jövő' változásiban, övéivel Váradra vonúl, a' Magyar és Lengyel segéd-csapatokra várakozván, melyek által a' fénytetőhöz ismét eljuthatni reménylé. Abaffy Miklós megjelent csakhamar 2000. lovassával, 's Gábort kétségei alól felmenté. De némellyek állítása szerint, ezen Abaffy, ki reményt 's vigasztalást hozni látatot, sietteté Báthory' végromlását. Ugyanis Géczy Andrással, Kamuti Farkassal, Szilasy Jánossal, Ladányi Györgyel, — némellyek szerint Nadányi Gergelyel, — Rédey Ferenczel és más többekkel, a' Gábor' meggyilkolásába megegyezve, azt elébb, mintsem gondolák, be-is fejezék. September 26-

dikán *) midőn Báthory önmúlataa avagy a' katonaság' megtekintése végett a' városból kikocsizék, a' lesben álló Szilasival és Ladányival közel ötven Czinkos villant eleibe, 's megragadva a' lovak' kantárszárait 's az utakat elállva, nehányan a' Fejedelemre rohantak, 's elhalmozva a' védetlent sebekkel, kegyetlenül, még ifjú korában meggyilkolák. A' mint élt, úgy hunyt-el. Vérbe, fagyba kevert holttetemei a' hintóról a' földre szórattatván, három napig heverték azon helyen. Utóbb taligára tétetvén, igás ökrök vonák-el a' szomorú térről, 's Őseinek Ecsedi ravatalába könnyezetlenül tétettek-le. Nagy erejű, hősl elkű 's szép termetű férjfi volt ő. Benne a' Somlyai Báthori-ház, férjfiágon megszűnt.

Sokan Bethlen Gábort tartják e' gyilkosság szerzőjének, sokan mentik őt. II-dik Ferdinánd így érze e' tárgyban 1625-dik évben költ királyi levelében: „*Posteaquam enim Gabriel Bethlen Turcico exercitu instructus, Transylvaniam invaserat, Dominumque suum, cui juratus erat, Gabrielem Báthorium possessione Transilvaniae, deinde vita exturbarat.*“ Mit mondanak mások, mit én? hallgatok.

A' következett évben Báthory' hívei neki dühülve a' csínen, a' Megyesen megkapott Zambó Istvánt, Ladányit, és Szilasyt a'

*) Ha Báthory VI. Cal. Octob. hunyt-el úgy a' mi felvesítésünk szerint e' nap Septemb. 26-ikára esik, 's nem Octob. 27-dikére, mint a' F. M. O. Minerva' 1826. 948. lapja 's más Magyar-írók állítják; 's illy hibákkal tele vannak némelly mai Történetírók.

Tokaji-vár' Kapitányját, a' toronyból, hol menedéket keresének, hanyat-homlok vetették-le, 's a' gyilkosságot megboszszerűlák.

Gábort az indulat' hatalma ragadá-ki önmagából. Fiatal évei lágyíthatják ugyan, de elnem törülhetik botlásait.

*Tompeltin Lőrincz — in originibus et occasionibus Transylvanorum — e' sírírásst készíté nékie: „Hic jacet Princeps non Dacorum, sed Satyrorum, qui Cibiniensi Civitati pedes sustulit, et quamquam tota Transylvania, parteque Hungariae affinitates junxit, abominatus tamen erat bonis omnibus, semperque male audit.“ *)*

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON,

*) Kútfők: Kazy Hist. R. Hung. pag. 70. et sequ. — Pethő Gergely Magy. Krón. lap. 178. 's követk. — Nova Dacia Pars 5-a. — F. M. O. Minerva lap 948. 1826. év. — Timon Epith. Chronol. pag. 241. et sequ. — Timon Imago novae Huug. p. 81. 129. 's a' t.

9.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

*(Folytatás.)**Huszonkettődik Levél. Polyklét Krántorhoz.*

Kalendárium. — Esztendő. — Hónap. — Hónapok felosztása. — Órák. — Az esztendőnek nevezetesebb innepjei.

Már több rendbéli tudósításainkban éltem a' Római kalendárium kifejezéseivel, a' nélkül hogy azokat megmagyaráztam volna, Nem mertem értekezésbe bocsátkozni ezen tárgyról, mellyet olly igen nehéz megérteni, 's még nehezebb világosan előadni, 's melly magában nagyon száraz dolog. De olly igen össze van az a' Rómaiak' minden vallásbéli és polgári foglalatosságaikkal köttelve, hogy szükségképen kell esmernünk, ha Róma történeteit megtanulni vagy erkölceiket lefesteni akarjuk.

Próbát teszek a' dolog magyarázatjában 's viszsza-
szamenek Rómának legrégibb idejére.

Megfogod látni, mint próbálta egy még csak alig származott tudatlan nép, a' még kimivelt nemzetek által-is legnagyobb nehézségek közé számlált akadályt meggyőzni, 's mennyiben közelített ezen céljához.

Az idő felosztásának első esmeretét-is Romulus adta a' Rómaiaknak, sokkal értelmesebb lévén mintsem hogy egy olly dologban, hol még a' legnagyobb elmének-is hosszas észrevételekre van szüksége, elégtelenségét által nem látta volna, nem annyira a' tökéletességet mint kezdődő társasága első szükségeinek kielégítését tette céljává, a' tapasztalásra híván az ollyan hibák' megjobbítását, mellyeket lehetetlen volt néki elkerülni. Bizonytalan erányzással az esztendő tiz hónapokra osztotta fel, mellyeknek elsője Martius első napjával kezdődött, mellyek felváltólag 30 és 31 napokból állottak. Ezen tiz hónapok öszszeségesen 305 napokat foglaltak magokban, feltétetvén, hogy ennyi idő alatt tér a' nap vissza a' látkörnek azon pontjára mellyből elindult. Rómulus nem sokára észrevette ezen számlálás' hibás voltát, 's azt parancsolta hogy mindenik esztendőhöz adassék hozzá aunyi nap a' mennyi a' végre kívántatik, hogy az esztendő' első napja mindenkor megegyezzen az égnek ugyan azon egy pontjával.

Numa ezen pótoló napokat két hónapokra osztotta, mellyeket Januariusnak és Februariusnak nevezett, ezeket Martius hónapnak eleibe tette 's azt rendelte, hogy az esztendő ettől fogva Januarius első napjával kezdődvén 12. hónapból álljon, mellyek közül az elsőnek huszon kilencz a' másodiknak huszon nyolcz, 's a' többinek felváltólag harmincz egy és huszon kilencz napja legyen, kivévén Septembert, mellynek viszont huszon kilencz napja tartozott lenni. E' szerént az egész esztendő 355. napokból állóvá lett. Ezen számlálás jól lehet az előbbeninél igazabb de csakugyan még-is hibás volt; hamar észrevéttetett, hogy a' nap' megfordulásával való együtt érés végett még tiz napnál több hibáz. Ezen fogyatkozás' orvoslására miu-

denkor a' második esztendővégével egy huszonkét, a' két következő esztendők után pedig egy huszon három napokból álló hónap iktattatott-bé. Ezen pótoló hónap Merkedonius hónapnak neveztetett, Merkedonáról, a' kereskedés Istennéjéről, kinek az szentelve volt.

Ezen egyenetlen esztendők' közép száma háromszáz hatvan hat napot és hat órát tett. E' szerint a' határ átal lépetett; ugyan azért hogy arra vissza lehessen térni minden nyolczadik esztendőhöz: a' szokott huszonhárom nap helyett csak tizenöt nap toldatott hozzá; a' mi által az esztendő az igaz számra t. i. háromszáz hatvan öt és egy fertály napra tétetett. A' fő-papra bízott a' Kalendáriom' megtartására vigyázni, 's annak idő szakaszait a' Római népnek tudtára adni, ezek általjában rosszszúl telyesítették ezen fontos kötelességet. Az esztendő meddig tartásának önkényü meghatározói lévén, némellyek közzülök azt csupán személyes tekintetekből majd meghoszszaabbitották, majd megrövidítették, 's az idő' számlálását a' polgári foglalatosságok szerint szabták-ki; mások ha szintén illy nagy törvény-szegést nem követtek-is-el, tetszések szerint majd elébb majd hátrább tették a' gyűléseket, mellyeknek bizonyos kiszabott napokon kellett volna tartatni; egyik hiba a' másikat nevelte, a' gondatlanság-is újjakat szült, úgy hogy mai napon a' kalendáriom olyan rendetlenségben van melly annak megjobbítását előre láttatja.

Hogy a' nép a' lefolyt esztendők' számát tudhassa, az gondoltatott-ki, hogy minden esztendőben egy szeg veretessék Jupiter temploma oltárának jobbik oldalába. Utóbb midőn az ezt szükségessé tevő tudatlanság elmúlt: ezen szokás olyan vallásbeli czeremóniává változott, mellynek czélja a' közös nyomorúságok' eltávoztatása volt. A' szegnek

béverésével először a Praetor az után a Consulok tiszteltettek-meg, 's végre épen Dictator foglalatzkodott vele, ki egyedül ezen foglalatosság végett-is választatott az olly veszedelmes környülmények alkalmával, millyenek sokszor Rómát végső romlással fenyegették.

Minden hónap három egyenetlen részekre oszlik, mellyek Kalendáknak, Nonáknak, és Idusoknak neveztetnek. A Kalendák minden hónap' első napján térnek-viszsa 's bizonyos számú napokat foglalnak magokban, még pedig az előbbeni hónapból. A Nonák a kalendákra következnek, 's a harminczegy napos hónapokban hat, a többiekben pedig négy napokat számlálnak. Az Idusok a nonák után a nyolczadik napon kezdődnek. Minden hónapnak egyéb napjai a következőnek kalendáival jelettetnek-meg; 's mind a három felosztásban visszáról szokás számlálni.

Egy egész hónapból vett példa a dolgot világosabbá teszi:

Martius' 1-ső napja a Martius' Kalendáinak napja; Februarius' 28-dika a Martius' Kalendáinak 2-dika; 27-dike harmadika; 26-dika negyedik napja, és így rendel egész Februarius 13-dikáig, melly Februarius Idussainak első napja; Februarius 12-dike Februarius Idusainak második, 11-dike harmadik napja, és így egész Februarius 5-ikéig, melly Februarius Nonáinak első napja valamint Februarius 4-dike Februarius Nonáinak második, harmadika 3-dik, másodika 4-dik napja, és Februarius' első napja Februarius' első Kalendája. Februarius' Kalendáji Januariusból vétetnek-el visszáról számlálva.

E' szerént az Idusok mindenkor nyolcz napot tesznek, 's ha a hónap huszon kilencz napokból áll, a hónapnak 13-dikán, ha pedig harmincz egy

napokból áll, a hónapnak 15-dikén csnek. Így neveztetnek ezen Etruriai szótól *iduare*, melly annyit tesz mint elosztani, minthogy a hónapot két csak nem egyenlő részekre osztják.

A Nonák, ha a hónapnak 29 napja van, négy, ha pedig harminczegy van hat napokból állanak. Következésképen minden hónapnak vagy ötödikén vagy hetedikén kezdődnek. Nevöket ezektől a deák szóktól veszik *nonus* kilenczedik, minthogy az Idusok első napja között és az ő kezdetök között mindenkor nyolcz nap van.

A Kalendák a hónap' egyéb részét foglalják magokban, a következő hónap nevét veszik magokra, 's az elébbeninek közepén végződnek.

A mindenkor előresiető időnek ilyen visszáról való számlálása eleinten igen különösnek tetszik; alig lehet megfogni, hogy az első Kalenda után következő nap a nonák' negyediké legyen, egy értelmes embertől magyarázatot kértem a' dolog eránt. Minden népek, e' vala felelete, valamelly már elért idő-szagnál kezdik az időt számlálni; a' Rómaiak ellenben egy jövendőtől és olyantól számlálják mellyet várnak. Következésképen ha Martius' első napja ezen hónapnak Kalendája, Februarius' tizedike, ezen Kalendák előtt való tizen hatodik napja 's az utánna következő nap a' Kalendák előtt való tizen ötödik 's a' t. volna; de a' Deák-nyelv' természetében lévő rövidítés szerént e' helyett ez vagy amaz nap a' Kalendák előtt így mondatik rövidebben: a' kalendáknak ez vagy amaz napja. Ez a' magyarázat az Idusokra és Nonákra is kiterjed; 's úgy látszik hogy az inkább a' jövendőkkal miut a' múltakkal foglalatatoskodó nép azt akarta, az ilyen visszáról való számlálással az első Rómaiaknak tudtokra adni, millyeneknek kelljen nekik lenni.

A' Kalendák' napján vagy minden hónap' első napján a' Pontifexek a' népet a' Capitoliumba hívták, 's ott fenn szóval kihírdették a' Kalendák' napjainak számát, az Idusok kezdetének idejét, a' Nonák' meddig tartását és a' római népnek az egész hónapban való kötelességeit. Ezen hívástól vétetett a' Kalendák' neve; minthogy Calare annyit tett mint hívni. Az idők rendének és mindenik nap mirevalóságának esmérete teszi azt a' mit a' Rómaiak Fastusoknak neveznek. Ez a' Pontifexek titka volt; említettem felyebb hogyan tette azt Flavius Curulis Ædilis közönségesse. Ezen időtől fogva a' Fastusok egy ércz-oszlopra bélévén metszve, minden polgároktól tudathatnak; a' nélkül, hogy azokat pontifexektől tanulni szükséges volna. Leirom azoknak summáját röviden, 's látni fogod rajzolatomban azon fontosabb czeremoniákat, mellyek Rómában egy esztendő alatt szokásban vannak. Csak az ollyauokról fogok szólni, mellyek a' Kalendáriomban felvagynak jegyezve, 's Feriae Stativae (változatlan Innepek') néven neveztetnek, minthogy mindenkor bizonyos meghatározott napokon fordulnak elő. A' kevésbé fontosok minden Curiában kiszoktak egy kiáltó által hirdettetni.

Jóllehet minden hónap' Calendái Junónak vannak szentelve, mindazáltal Januarius' első napja még-is különösen Jánus tiszteletére fordittatik, kinek nevét ezen hónap viseli. Ennek egy' Jánuál nevű sütemény, fige, pálmadió és édestej áldoztatik, mellynek édessége jót jelentőnek tartatik. Az egész nap multságokban telik-el, az a' hiedelem lévén, hogy az esztendőnek egyéb részében-is mindenkor ollyan érzések uralkodnak az emberben, millyenekkel az elkezdetik. Ekkor a' Rómaiak egymást látogatják 's egymásnak aprólékos ajándéko-

kat küldöznek, mellyek deákúl Strenae nevet viselnek. A' mesteremberek munkáikról könnyű rajzolatokat készítenek, azt akarván jelenteni mire fogják ezen esztendőben az időt fordítani. Kiki nagyon vigyáz, hogy semmi olyan szót ne ejtsen melly rosz jövődőt jelenthetne. A' Consulok-is ezen napon kezdik-el hivataljokat, minekutánna a' Capitoliumban két olyan fejér ökrököt áldoztak, mellyek még soha sem voltak járomban. Januarius' 9-dikén az Agonaliak következnek, melly igen régi Innep az Agonius nevű Jánusnak tiszteletére rendeltetett, 's játékok és harczok által díszesítetik. Januarius' 11-dikén a' Carmentaliák innepeltetnek, Carmentának Evander Anyjának emlékezetére. Tizenötödikén viszont ismételtetnek ezek 's akkor kicsiny Carmentaliáknak neveztetnek.

Minden hónapok' Idusai Jupiternek vagynak szentelve kinek egy Idulisanak neveztetett fejér juh áldoztatik. Januarius' Idusán síposok aszszonyruhában öltözve szerte-szélyel járnak a' városban. Januarius' huszonegyedikén a' Sementinák innepeltetnek (Feriae sementinae), hogy a' földbe elvetett magok szerencsésen kikeljenek. Januarius' 27-ike Kasztornak és Polluxnak van szentelve.

Harminczegyedikén kiki a' Penateseknek vagy a' háznép-védő Isteneknek Innepét szenteli a' maga házában. Ezeket megkell külömböztetni a' Lároktól, kiken tulajdonképen a' megholt ősök' lelkei értetnek.

Februar Neptunus' védelme alatt van. Ezen hónap engesztelő-áldozatok' hónapja, hogy az Istenektől bocsánat nyerettessék, azon vékekért, mellyeket a' nép az esztendő' folytában elkövethetett; minthogy az esztendő hajdan ezen hónap utolsó napjával végződött. Ha szintén utóbb a' Kalendáriummal változások történtek-is: a' vallásbeli czere-

moniak nem változtak-meg, mellyeknek rendje és ideje rendesen megtartatott.

Februarius' Idusain Faunus' Innepei következnek; ezeket a' városiak a' Tiberisnek egy szigetén, hol ezen Istennek oltárai vannak, a' falusiak pedig az erdőkben, a' mezei Istenség' igaz templomában, tartják-meg.

Februarius' 15-kén a' Lupercaliák esnek, vagyis a' Farkas-istennek Pánnak (Pán Lycaeus) Innepei.

Februarius' 17-dikén Quirinus' Innepe tartatik, mellyet Numa Romulus' tiszteletére rendelt. Ez rendszerént bolondok innepének neveztetik; (feria stultorum) minthogy azok kik vagy feledékenységből, vagy értetlenségből a' kenyér-sütés' változó innepét (fornacalia) megtartani elmúlatták; most azért Quirinusnak engesztelő áldozatokat visznek.

Ugyan azon napon lépnek-be a' Feráliák-is, a' megholtak lelkeinek vagy Maneseknek tiszteletére. Ezen igen régi innep sokáig félben hagyatván egykor a' várost pestis pusztította, 's egy régi rege szerint akkor a' megholtak' lelkei iszonyú jajgatások között a' sírjokból kijöttek; a' Feráliák ismét visszaállítottak, 's ezen iszonyító csudák megszűntek.

Februarius' 24-dik napja a' Rómaiaknak igen kedves nap; Regifugiumnak neveztetik 's ez ugyan az, mellyen Tarquinius Rómából kikergettetett 's a' Királyság eltöröltetett.

Februarius' 27-dikén a' Márs' mezején ezen Istennek számára lófutások (Equiria) tartatnak.

Martius hónapja a' legnagyobb inneplések hónapja; azzal kezdődik az esztendő, mellynek zsengeit az emberek az Isteneknek szentelték, mint kiktől azokat vették. Egy megmagyarázhatatlan csudálatosságból ezen hónap, melly a' Rómaiak' legkedvesebb Istenének nevét viseli, a' Minerva' védelme alatt van.

Martius Kalendáin gyújtatik-meg Vesta' oltárán az új tűz. Akkor a' Liktörök' veszső kévét körülvevő, valamint a' Flaminiusok' és az áldozatok' királya' kapuját ékesítő repkények-is megújítatnak. Akkor tartatnak az Antiliák-is vagy a' szentelt paizsok' innepei. Még a' matronaliák vagy aszszonyok innepei-is ekkor szenteltetnek, az elragadozott Szabinai aszszonyoknak emlékezetére, kik ilyenkor békéltették-össze atyaikat férjeikkel. Ezen napon a' férjfiak megszokták ajándékozni feleségeiket.

Martius' 15-dike Anna perennának van szentelve. Ez a' mint mondják egy aszszony volt, ki a' Római népnek, míg a' szent hegyen tartózkodott élelmet hordott, 's utóbb az Istenek közé számláltatott, innepe a' Tiberis' partjain tartatik tánczolások és játékok között, midőn a' fiatal leánykák igen szabad dallokat énekelnek, mellyeket kétségkívül nem-is értenek.

Martius' 17-dikén következnek a' Bachus' innepei (Liberalia). Jóllehet ekkor mindenféle mulatságok tartatnak, még-is olly illendőséggel mennek azok véghez, hogy a' mi zabolátlan Bachanaliainktól igen különböznek. Ezen ceremóniákat aszszonyok viszik véghez, kik repkénnyel koszorúzva a' templomok' ajtainál ülnek, előttök borral és mézzel tele korsók állván, mellyekből az ott elmenőket, a' Bachus' számára teendő itali áldozatokra meghívják.

A' Liberaliák vagy azért neveztetnek így, hogy ezen napon az ifjak férjfiúi ruhát vesznek magokra, 's a' gyermek-kor' kötelességei alól felszabadulnak; vagy azért: minthogy a' Rómaiak Bachusnak Liber nevezetet adtak, mert ezen Isten szabadságra lelkesít.

Martius' 19-dikén Minerva számára a' Quinquatriák innepeltetnek, mellyek mint nevök jelenti öt napig tartanak. Az első nap ártatlan örömknek van szentelve, minthogy az, az Istenné születése napjának tartatik. A' négy következők Circusi játékokra 's gladiator harczokra fordíttatnak, melly multságok a' háború Istensége előtt kedveseknek gondoltatnak lenni. Ezen innepek' utolsó napján egy báránynak feláldozása által a' szent ceremóniákra szolgáló trombiták tisztíttatnak-meg; melly cselekedet Tubilustriumnak neveztetik.

Vége Martius' 25-dikén a' Hiláriák vagy öröm innepek kezdődnek az Istenek anyjának (Cybele) tiszteletére. Ezek egészen az örömknek vagnak szentelve, mint már nevök-is mutatja; ekkor a' gyásznak minden jelei eltűnnek; a' halotti pompák-is felfüggesztetnek. Cybele' szobra körülhordoztatik az útszákon, 's előtte kiki legszebb drágaságait szokta vinni; végre hogy a' nép' öröme tellyes legyen: kinek-kinek megengedtetik akármelly tisztviselőknék megkülömböztető jelciet 's öltözete' formáit-is viselni. Illyenkor képzelt Lictorok képzelt Consulok előtt járnak; képzelt Praetorok' ítélő székre lépnek-fel 's állorczás Vesztalisok mutatják magokat a' közönség előtt.

Aprilis Venusnak van szentelve; az esztendő' legszebb szaka a' legszeretetre méltóbb Istenséget illeti. 5-dikén a' Megalesiák vagy nagy játékok tartatnak a' nagy Isteneknek 's különösen a' nagy Istenné nevet viselő Cybelének tiszteletére. A' Római aszszonyok ennek oltárai előtt tánczolnak, 's nem szabad ezen ceremóniákon rabszolgáknak jelen lenni, kivéven némelly Phrygiabelieket, kiknek jelenléte ezen a' Rómaiak előtt soká esmeretlen Isteni tiszteletnek eredetére emlékeztet.

Aprilis' 10-dikén Ceres' innepei tartatnak. Fejér öltözetű aszszonyok viszik a' czeremoniákat véghez. Minden gyászba öltözött aszszony kivan zárva; 's erre nézve azt beszéllik, hogy a' Cannai ütközet után minden Római ház-nép gyászolai kényszerítettvén akkor ezen innepet következő esztendőre kellett halasztani. A' Cerealiák nyolcz napokig tartanak, mellyek alatt csak nap' nyugta után szokás enni mint Ceres cselekedett, midőn leányját Proserpinát kereste; 's ugyan ezen Istenné követése végett éjjel a' városban meggyújtott fákllyakkal futkosnak szerte széllyel az aszszonyok.

Aprilis' 25-dikén a' Robigus Istennek vitetnek áldozatok, hogy a' gabonát mentse-meg az üszög-től melly deákül Robigónak neveztetik.

Végre Aprilis' 28 dikán a' Floraliák vagy virág innepek kezdődnek 's a' hónap' végéig tartanak. Némelleyek szerint ezen innepek a' Sibyllai oraculumok' parancsolatjából rendeltettek Flóra Istennének, ki a' Görögök Clorissával egyet tesz, tiszteletére, 's céljok az, hogy a' fák' virágzása szerencsés foganatú légyen. Mások szerint egy Larentia nevű szabad életű személy, ki Flóra név alatt volt esmeretes, a' Római népnek testamentomban temérdek sok értéket hagyott, 's azért emlékezetére rendeltettek ezen innepek. A' pajkoság vagy inkább a' tökéletes zabolátlanság 's erkölcstelenség melly ezeken uralkodik, ezen utóbbi vélekedést látszik igazolni.

Május hónap Apolló' védelme alatt van. Ezen hónap' első napján a' Római-aszszonyok a' Vestalisoktól vezéreltetvén a' Jó Istennének (bona Dea) számára a' Fő-pap házában a' nép' boldogságáért áldozatot visznek, mellyen férjlinak nem szabad jelen lenni, sőt még a' férjfiúi nemű szobrok-is letakartatnak.

Május' 2-dikán a' kereszt-úti innepek (Compitalia) tartatnak a' Lárook' tiszteletére. Neveket ezen innepek a' Compitum szótól veszik, melly kereszt-utat jelent, minthogy a' kereszt-útnál vitetnek azoknak sz. czeremoniáji véghez. Azt mondják hogy a' királyok' idejében ezen innepeken emberek áldoztattak, 's hogy ezen rít. szokás a' szabad köztársaság kezdetekor töröltetett-el.

Május' 9-dikén következnek a' kísértetek' innepei (Lemuria) mellyeknek áldozatok vitetnek, hogy az élőket ne háborgassák. Ezen innep Romulus által rendeltetett, kit a' testvére' megölésén való bánat kényszerített ezen hiú engesztelésre. Az ezen alkalmi áldozatok olyan titkokkal mennek véghez, mellyek lelkiesmérettől furdalt lélek' nyughatatlanságára mutatnak. Május hónapban nem esnek házasságok; azt hiszik hogy az ekkori házassági kötelek a' kísértetek' veszedelmes ereje által felbontatnának.

Május' Idusán egy különös innep a' gyékény innep (argei depontani) van szokásban, mellyen a' Vestalisok a' Pontifexektől kísértetve a' Sublicius hídról gyékényből készített harmincz emberi szobrot vetnek a' Tiberisbe. Hajdan a' mint mondják Latium vad-lakosai embereket taszítottak ezen folyó vízbe Saturnusnak áldozatul, de Hercules őket ezen iszonyú szokásnak eltörlésére kényszerítette 's csak azt engedte-meg nékik, hogy emberi képekkel gyakorolhassák azt. Ezen bizonytalan regére céloz ezen innep.

Ugyan ezen napon a' kereskedők Merkuriusnak mint véd Istenöknek áldoznak olyan rendtartásokkal, millyeneket ő kíván.

Junius Mercurius' védelme alatt van. Egyszerre négy innepekkal kezdődik; Junonak a' pénz Istenüjének (Juno moneta), a' fergegeteg Istennéjé-

nek (Tempestas), 's Mársnak és a' kövérség Istennéjének (Carna) innepeivel. Az utólsónak babbal és szalonnával főzött hús áldoztatik.

Junius' 7-dikén a' halászsok adnak a' Tiberis' vizén a' népnek játékokat.

Ugyan azon napon esik az ész' Istenségének (Mens) innepe. A' Rómaiak a' lélek' ezen becses tehetségét Isten gyanánt imádták 's a' Capitoliumhoz közel templomot építettek néki.

Junius' 9-dikén Vesta' innepei következnek (Vestalia). Ezen a' legválogatottabb ételek vitetnek Vesta' templomába, hová a' Római-aszszonyok legszebb öltözeteikben mennek 's onnét a' Capitoliumba, hol Jupiternek mint a' gabona védelmezőjének oltár van emelve. Ezen nap egyszer'smind a' kenyér-sütők' innepe-is.

Junius' 11-dike az egyetértésnek (Concordia) ezen dicső Istenségnek van szentelve, melyet a' Rómaiak imádnak a' nélkül, hogy esmernék. Ugyan azon napon tartatik az aszszonyi innep-is, (matralia) vagy a' Matuta Istennének innepe, kit mi Inónak nevezünk. Csak az anyáknak szabad ezen czeremoniákon jelen lenni; csupán egy rableány bocsáttatik oda, kit viszont elküldenek, minekutánna néki egy gyenge arczúl csapást adnak azon féltékenységnek emlékezetére, melyet Inó egy a' férje által szerettetett rableány eránt érzett. Ekkor az aszszonyok csak férjfi és leány testvérjeik' gyermekeiért imádkoznak, a' magokéért pedig nem, attól félvén, hogy ezekre imádságaikkal az Inó gyermekeinek sorsát vonnák.

Junius' 15-dikén Vesta' temploma sepertetik-i 's a' szemét nagy czeremoniával a' Tiberis' vizébe vitetik.

Quintilis vagy Julius hónap Jupiter védelme alatt van.

Ezen hónap' Calendáin a' házbért illető kötések telnek-ki.

Julius' 4-dikén az aszszonyi szerencse' innepe tartatik (fortuna muliebris), melly azon győzedelem alkalmával rendeltetett, mellyet Veturia és Volumnia Coriolanus' méltó haragján nyertek, midőn ez Rómát boszszúllásának felakarta áldozni.

Julius' 5-dikén Apolló' játéakai kezdődnek (Ludi Apollinares). A' Cirkusban és a' Játékszínen tartatnak a' Praetor ügyelése alatt.

Julius' 7-dikén következnek a' Caprotinák vagy szolgáló leányok' innepei. Azt beszéllik, hogy Philotisz nevű rableány több pajtásaival együtt a' várost körülvett ellenségnek táborába költözvéu felment egy vad fige-fára (Caprificus); onnét jelt adott a' Rómaiaknak a' megtámadásra; melly meglévén az ellenség elkergettetett. Philotisz valamint pajtásnéi-is felszabadítottak, 's hogy ezen történetnek emlékezete fennmaradna: a' Caprotinák vagy vad fige-fák innepe rendeltetett. Ezen innepeken a' szolgálók aprólékos ajándékokat adnak aszszonyaiknak 's ezekkel együtt esznek a' városon kívül vad fige-fák alatt.

Julius' 19-dike gyászos nap; azon tétetett semmivé a' Római hadi-sereg Allia' partján a' Gallusok által.

Julius' 25-dikén Neptunus' innepei (Neptunalia) következnek, a' Rómaiak ezeket a' Tiberis' partján készített levél-színben tartják, mellyekben az egész napot csendes mulatságok között töltik-el.

Sextilis (Augustus) Ceresnek van szentelve.

Ezen hónap' 10-dikén a' terhes aszszonyok a' segítő Istennének (Juno Opigena) áldoznak. Ugyan akkor Ceresnek-is bor és méz áldoztatik, 's a' következő napokon Caniculának vagy a' kutya

csillagnak verhenyeges kutyák áldoztatnak, hogy az akkor uralkodó betegségek eltávoztassanak.

Tizenhetedikén a' kikötő-helyi innepek (Portunalia) tartatnak, Portunusnak a' kikötő-helyek' Istennének tiszteletére.

Tizennyolczadikán a' Tanácsok Istennének (Consus) tiszteletére tartatik egy innep (Consualia). Ezen név alatt Neptunus hivatik segítségül. Az oltár, mellyen ezen alkalommal áldoznak, a' föld alatt van, annak jelentésére hogy a' tanácskozásnak titokban kell történni. Hajdan a' Rómaiak a' Consualiák' inneplésekor ragadozták-el a' Sabiniai leányokat. Ezen innep Evander alatt rendeltetett az Arcadiabéliek által a' Lóteremtő Neptunus (Hippius) tiszteletére. Hogy ezen eredete emlékezetben maradjon, a' lovak és öszvérek ezen innepeken semmit sem dolgoznak 's virág koszorúkkal ékesítetnek. Sextilis' Idusai Diánnának vagynak szentelve. Az aszszonyok fáklyás kézzel kimennek Rómából az Ariciai erdőbe, Alba városához közel, hol ezen Istenné különösen tiszteltetik. Servius Tullius-is ezen napon született, 's azért a' rabszolgákra nézve-is innepé lett ezen rabszolgaságban született Királynak emlékezetére.

Tizenkilenczedikén egész Latiumban a' Szüret innepét ülik (vinalia), melly Jupiter' tiszteletére rendeltetett, kinek ekkor új borral tétetnek itali áldozatok.

Huszonharmadikán Vulkán' innepei tartatnak (Vulcanalia), 's a' tűz Istenének Vulcánnak tiszteletére áldozatok égettetnek.

Szeptember Vulcanus' védelme alatt van.

Negyedikén a' nagy Játékok vagy Római Játékok kezdődnek, mellyek a' három nagy Istenégeknek Jupiternek, Junónak és Minervának vagynak szentelve. Róma első esztendeiben a' Tiberis

egyik szigetén tartattak; de mihelyt az idősebbik Tarquinius a' nagy Pálya-helyet vagy Circust építette; azonnal oda vitettek által, 's azért Circusi játékoknak (ludi Circenses) neveztetek. Ezeknek alkalmával a' Római-népnek szekéren, lovon 's gyalog való pálya-futásnak 's mindenféle testi gyakorlásoknak játéka mutattnak, kivévén a' harczolásnak azon nemét, mellyek csak a' szép 's nagy elméjű emberek között 's egy megvilágosodott nép előtt találtnak helyet.

Huszedikán Rómulus' születése napja innepeltetik.

Harminczedikán a' gyógyítás' innepei következnek (medicinalia), mellyek' alkalmával édes bort szokás inni, melly az egészségre nézve hasznosnak tartatik, mint az innep' neve-is jelenti.

October Márs' védelme alatt van.

Tizenötödikén ezen Istennek egy ló áldoztatik, melly octoberi lónak neveztetik (equus octobris). Ezen czeremoniával a' mint nekem mondatott a' Trójai lóra van czélozás.

November Diánának van szentelve. Calendáin megújítatnak a' Circusi játékok.

Kilencedikén Bachusnak visznek háláadó áldozatot az emberekkel közlött ajándékjaiért.

Tizenötödikén a' Plebejusok' játéka kezdődnek (ludi plebeji). Ezek azon megbékélés' emlékezetére rendeltettek, melly a' népnek a' szent hegyre költözése után az ország' két rendjei között történt. Ezen játékok a' plebejus Ædilisek által kormányoztatnak, a' Circusban tartatnak, 's három napig tartanak.

Az Idusokon Jupiter' számára a' Capitoliumban egy áldozati vendégség (Epulum) tartatik, az Epuló nevű papok előtte való estve olyan kifeje-

zésekkel hirdetik azt ki, mellyek a' tárgy' méltóságához épen nem illenek.

Huszonegyedikén a' téli innep (Brumalia) tartatik Bachus' tiszteletére.

December Vesta' védelme alatt van. Ezen hónap egészen az örömöknek szenteltetik. Akkor azon szerencse-játékok-is megengedtetnek, mellyek az esztendő egyéb részeiben megvagnak tiltva. Mindenek vígadnak másokat-is vidítanak, 's Róma egy olly nagy háznak látszik, mellyben csak egy familia lakik. De az olly igen híres Saturnusi Innepnek (Saturnalia) csak 17-dikén kezdődnek-el. Előtte való estve a' gyermekek kihirdetik, ezt kiáltozván az útszákon: Io Saturnália! Kezdeteket a' Saturnus számára való áldozatokkal veszik, mellyeken földetlen fővel szokás megjelenni, minthogy a' mint mondják az idő mindent felfedez. Ezen innepnek legelső és legszorgalmasabban megtartott törvényje az, hogy minden polgári foglalatosságok félbe hagyatnak 's csak a' mulatságok, vendégeskedések gyakoroltatnak. A' szolgaságnak minden jelei eltávoztatnak, a' rabszolgák a' szabadságnak minden jussaival élnek. Urok' asztalánál esznek, sőt azokkal ártatlanul tréfálhatnak-is; egy szóval ezen szemfényvesztés' napjain minden emlékeztet az aranykornak, ezen képzelt időnek csudáira, mellyet a' vélekedés erővel akar hinni, ha bár az elmékedés semmivé teszi-is azt.

A' Saturnaliák' végén az Opaliák tartatnak Ops Istennének Saturnus feleségének tiszteletére.

Huszonegyedikén következik Larentia' innepe, (Larentalia) Acca Larentiának Romulus és Remus dajkájaknak emlékeztetére.

Huszonkettődikén tartatik Angeronának a' halgatás Istenségének innepe, kinek szája bevan kötve 's pecsételve. Isteni tisztelete egy ollyan név-

re czéloz, mellyet nem szabad kimondani. A' rege szerint Rómának régi neve volt az, minekelőtte Romulusét költsönözte volna, 's ezen régi névvel való élest a' Sybillák' könyvei örökre eltiltották.

Végre 24-dikén 8. napig tartó innepi játékok kezdődnek, 's ezen az égtől olly sok kedvezést nyert nép ollyan mültságokkal fejezi-bé az esztendőt, millyenekkel elkezdette.

Azon innepek előszámlálásába, mellyeknek napját a' Kalendárium nem határozza-meg, nem bocsátkozom-bé. Ezek között legnevezetesebb a' Latinusok' innepe (Feriae Latinae) mellyet a' kevély Tarquinius rendelt, a' Consul tetszése szerint határozza azt valamely napra, 's tartozik azon jelen lenni. Az inneplés igen fontos vigyázással megyen véghez, a' legkisebb hibázás-is új inneplést tesz szükségessé. Azt hallottam beszélni, hogy midőn egykor az áldozás alkalmával egy Latiumi Követ a' Római-népért szokásban lévő imádságot elmúlatta: az innepnek a' Lavinumbeliek költségén leendő megújítása rendeltetett.

Minekutánna veled az esztendő' körén végig mentem, szükség még a' napok külömbözését, 's azoknak mire használhatását-is említenem. Az Innepek az Isteneknek vannak szentelve, vagy a' végre hogy áldozatok vitessenek nekik; vagy, hogy játékok tartassanak tiszteletökre, 's mültságokban, vendégeskedésekben telnek-el 's nefastusoknak neveztetnek, a' többi dolog tévő napok (dies nefasti), három rendbeliek: 1. tulajdonképenvaló dolog tévő napok (dies fasti) mellyek egészen munkára fordítatnak; 2. dolog tévő reggelek (fasti priores), mellyeken délig szabad dolgozni, délután pedig a' valásbéli gyakorlásokban kell foglalatoskodni, 3. dolog tévő délestek (fasti posteriores), mellyeknek csak délestjek fordíthatnak munkára.

Ezen külömbiségeken kívül vagynak még fekete vagy szerencsétlen napok (dies atri), mellyeken minden dolog félben hagyatik. Ha valamely napon az országot nagy szerencsétlenség érte, vagy nagy 's a' közjót érdeklő vétek követtetett-el; az olyan nap veszedelmesnek tartatik, a' Kalendáriomban fekete kövel jegyeztetik-meg, hogy emlékezete fenn maradjon, 's az Istentől bocsánatot lehessen kérni. Ellenben a' szerencsés napok krétával jegyeztetnek-meg; ezek közül némellyek Innepek, mások pedig mellyek kevesebbé nevezetesek, szerencsés jelenségüknek tartatnak, 's azokon szokás valamely fontos dolgot elkezdni.

Az aprólékosabb számlálásokra nézve szükség megemlítnem, hogyan osztották légyen fel a' Rómaiak a' napot. Sokáig csak a' nap' költét 's nap' nyugtát esmerték, 's még a' 12. táblák sem emlékeznek más felosztásról, míg 277. esztendőben Papyrus Cursor a' Quirinus templomának homlokán egy déli lineát nem csináltatott, melly az egész napot két egyenlő részekre osztotta. Ez nem sokára nagyobb tökéletességre vitetvén a' napnak 12. órákra való osztását eszközölte, mellyek közzül az első, akármelly egyenellenek voltak-is az esztendő' részei, mindenkor nap költével kezdődött 's az utolsó nap a' nyugtával végződött. Ebből az esztendőnek egyik felében hosszabb órák származnak, mellyek nyári óráknak (horae aestivae) neveztetnek, a' másik felében pedig rövidebbek, 's ezek téli óráknak (horae hibernae). Mindenkor a' hatodik óra teszi a' délt; az éjjeli órák-is a' nap' nyugtától fogva a' nap' felköltéig számláltatnak, azzal a' külömbiséggel; hogy hosszúságjok vagy rövidségök ellenkező viszonyban van a' nappali órákkal.

A' polgári nap négy részekre osztatik, mellyek egyed- harmad- hatod- és kilenced-résznek nevez-

tenek, 's mindenik három órát foglal magába. Az éjszaka-is négy egyenlő szakokra oszlik a' szerint 'a mint az őrt-álló katonák egymást felszokják váltani. Ezen szakok vigyázatoknak első, második, harmadik, negyedik vigyázatnak hívattatnak. A' Rómaiak a' víz órával való élést eltanúlták a' Görögöktől, 's leginkább a' sátorban van szokásban az éjjeli vigyázatoknak pontosabb felosztása végett.

A' házi gazdaság körül a' napnak külömbféle részei olly kifejezések által külömböztetnek-meg, mellyek azon kívül hogy kellemes képet festenek, házi szokásokra-is emlékeztetnek: p. o. kakas szókor (gallicinium), kakas hallgatáskor (conticinium), alkony (crepusculum), gyertya gyújtáskor (prima fax), lefekvéskor (concupium), éjji csend (silentium), 's a' t.

Ha bár a' Rómaiak alkalmas pontossággal tanúlták-is a' nap' esztendei járását; annak minden-napi járásával igen keveset gondoltak. Ha ennek okait tőlök kérdezzük csak ezt felelik: Így akarták az atyáink.

Sup. Kis János.

10.

Az Istenről.

1.

Sokat szoktunk a' mindénektől bevett vélekedésekre adni. Bizonyos igazság jelének

1. Ep. 117.

veszszük azt, ha valamit mindenek igaznak tartanak. Így az Istenek' lételet egyéb okokon kívül abból következtetjük, minthogy minden emberekbe bévan az Istenek felől való vélekedés oltva; 's nincs olly vad és erkölcstelen Nemzet, melly valamiféle Isteneket nem hinne.

2. Az Istent munkáiból kezdjük esmerni. Mert mi az Isten? A' világ' lelke. Mi az Isten? mind az a' mit látsz és mind az a' mit nem látsz. Ebből az ő nagysága, mellynél semmi nagyobbat gondolni nem lehet, világosan kitetszik; ha ő maga minden, úgy munkáit mind belől, mind kívül tökéletesen bírja.

Mi külömbség van tehát az Isten természete és a' mi természetünk között? A' mi legjobb részünk a' lélek; ő benne semmi sincs más mint lélek; ő egészen ész.

3. Az Isten nem mindeneket fedezett-fel az emberi szemeknek. Hányadik részét láthatjuk mi az ő roppant munkájának? Ő maga ezt az egész világot teremtette 's azt körülé mozogtatja és kormányozza, ő ki saját munkájának legnagyobb 's legnemesebb részét teszi, elrejtí magát szemeink elől, 's csak gondolatunkkal szemléltethetik.

4. Akár merre fordúlsz mindenütt az Istennel találkozol, semmi sincsen ő nélküle, ő egész művét bétölti.

5. A' világ' gondviselője és kormányozója lélek; a' világ ezen alkotójára és Urára minden név reá illik. Ha sorsnak akarod őt hívni nem hibázol, ő tőle függ minden,

2. Praef. Quaest. Natural. — 3. Lib. 7, C. 30. Quaest. Natural. — 5. Quaest. Natural. Lib. 11, Cap. 45.

ő minden okoknak oka. Ha gondviselésnek mondog, igazat mondasz; mert ő gondoskodik, hogy a' világ' műszere zavarba ne jőjön, hanem helyesen járjon. Ha természetnek akarod őt nevezni, azzal sem vétkezel; mert ő általa teremnek mindenek és az ő lehelete által elevenítettünk-meg. Ha világnak akarod őt hívni, akkor sem tévelyegsz; mert ő az az egész, mellyet látsz, ő annak minden részein elterjed, 's a' maga ereje által tartja-fenn magát.

6. A' bölcs férjfi' ítélete nem változandó; mennyivel kevesebbé változandó az Istené, holott a' bölcs csak a' jelenkorban veszi észre mi legyen legjobb, az Istenségnek pedig minden jelen van. Valamint a' sebes patakok' vize soha vissza nem foly, sőt megsem áll, minthogy egyik hab a' másikat szüntelen tovább hajtja, úgy a' dolgok rendjét-is a' sors' kereke szünet nélkül forgatja, mellynek ez a' fő törvényje, hogy végzését fenntartja.

7. Az Isten esmeri az ő munkájának rendjét, 's tud minden dolgokat, mellyek úgy szóllván kezein mennek által. Mi azokat csak akkor vesszük észre, mikor rejtek helyekből kijönnek, 's a' mik nekünk véletlen történnek és vak szerencse munkájának látszanak lenni, azokat ő előre látta, és úgy nézi mint régi esmerőseit.

8. Ki olly boldogtalan, olly elhagyatott, ki van olly mostoha sorsra, és büntetésre születve, hogy az Istennek nagy kegyességét nem tapasztalná? tekintsd-meg azokat mago-

6. Ibidem Cap. 36. — 7. De beneficiis Lib. IV, Cap. 7. et 8. — 8. Ibid. Lib. IV, Cap. 4. et 5.

kat, kik panaszkodnak, és sorsokon jajgatnak; úgy fogod találni, hogy azok sincsenek az Istennek jó téteményjeitől egészen megfosztva, 's egy embert sem lehet lelteni, kire ama végetlen jóság' forrásából valami nem áradna. Valyon semmi-e az a' mi a' születés által mindeneknek egyaránt adatik? Hogy azokat elhallgassuk, a' miket a' természet születésünk után nem egyenlő mértékben osztogat, valyon keveset ád-e, mikor magát adja.

Azt mondod, hogy az Isten nem jóltévő. De honnét van tehát mind az a' jó, a' mivel bírsz, a' mit másoknak adsz, vagy tőlök megtagadsz, a' mit magadnak tartasz vagy másoktól kapsz? Honnét vagynak azon számtalan dolgok, mellyek szemeidet, füleidet, szívedet gyönyörködtetik? Honnét van az a' bújálkodtató bőség? mert nem csak szükségünkről van gondoskodva, hanem gyönyörúségeink sincsenek elfelejtve. Bizonyosságul szolgálnak az olly sokféle gyümölcsöt hozó élőfák, az olly sok hasznos fűvek, az élelemnek olly sok nemei, mellyek az egész esztendőre elvagnak osztva, úgy, hogy a' föld még művelés nélkül-is terem eledelt. Melly sokfélék az állatok, mellyek között némelleyek a' szárazon tartózkodnak, mások a' vizekben laknak, ismét egyebek a' levegőt töltik-el, hogy az egész természet nekünk adót fizessen. Szemléld a' mezőkre kellemes csavargásokkal ömlő patakokat, amott a' kereskedésre út nyitó széles és hajókázható folyókat, mellyek között némelleyek kiszabott időkből csudálatosan megáradnak, hogy a' meleg ég alatt kiszáradott tartományokat sebes árvokkal megöntözzék. Mit mondjak az

orvosságos forrásokról, mit a' földből eredő meleg fürdőkről.

Ha valaki egynehány hold-földet ajándékozna, azt jótéteménynek mondanád; 's azt nem tartod-e jótéteménynek, hogy a' föld' végtelen térsége néked ajándékozott? ha valaki pénzt ajándékozna 's azzal ládat megtöltenéd, jótéteménynek tartod; az Isten olly sok érczet ázott-el számodra a' földbe, olly sok folyókat teremtett, mellyek arannyal elegyesek, olly sok ezüstöt, és rezet rejtett-el minden helyeken, mellyeknek felkeresésökre jelenségeket adott, 's még-is tagadod-e, hogy tőle jótéteményt vettél? ha olly házat kapnál ajándékba, melly márvánnyal 's aranyos bolthajtással ékeskednék, azt nem csekély ajándéknak tartanád: az Isten számodra ollyan lakhelyet készített, mellyet sem tüzi veszedelemtől, sem özszeomlástól nem féltetsz, mellyben a' legdrágább köveknek nem csak csekély részetskéje, hanem egész nagy hegyei találatnak, 's ezen lakhelyeknek boltozatja éjjel-is nappal-is más ékességgel tündöklik, 's még-is tagadod-e, hogy tőle ajándékot kaptál. Nagyra becsülöd azt a' mivel bírsz, 's még-is háládatlan vagy, és háládatlanul azt mondod, hogy mind ezeket senki-nek sem köszönöd? kitől veszed a' levegőt mellyet beszívsz, kitől azt a' világosságot melly szerint életed' cselekedeteit elrendeled, kitől a' vért, mellynek forgása az életadó melegséget fenntartja, kitől azon külömbféle dolgokat, mellyek ínyedet válogatott jóízű-vel felesleg-is gyönyörködtetik? kitől ellankadott gyönyörúségednek új meg új ösztöneit? kitől azt a' csendes nyugalmat, mellyben he-

nyélsz és hervadsz? Ha háládatos akarsz lenni valyon nem ezt kell-e mondanod:

Deus nobis haec otia fecit.

Namque erit ille mihi semper Deus; illius aram

Saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus:

Ille meas errare boves, ut cernis et ipsum

Ludere quae vellem calamo permisit agresti.

Azokat, mellyeket magunk találunk-fel, szintén úgy nem lehet saját érdemünknek tulajdonítani, valamint azt nem, hogy testünk bizonyos ideig nő 's annak tagjai mikor felnőttek kötelességeiknek megfelelnek. Mind a' jövő Nemzetségeknek, mind a' mesterségeknek magva belénk van oltva, 's az Isten az, a' ki a' mesterségeket világra hozza.

9. Még a' bölcselkedők közül-is némelyek igazságtalanul ítélik-meg az Isteni ajándékoknak becsét. Panaszolkodnak, hogy az embereknek nem adatott sem megronthatatlan egészség, sem meggyőzhetetlen erő, sem jövendő felől való esméret. Csak nem olly szemtelenségre vetemednek, hogy a' természetet csak nem gyűlölik azért, minthogy az Istenektől függünk 's velök egyenlők nem vagyunk. Melly sokkal illendőbb azon számtalan jótéteményeket vizsgálnunk 's azért hálaikat adnunk, hogy ezen csudálkozásra méltó szépségű világban bennünket a' második rangba helyeztek, 's a' földnek uraivá tettek.

10. A' mi tőlünk megtagadtatott, az nem nekünk való volt. A' mi hasznunkat eleitől fogva ész munkálta, 's a' természet' szemléléséből kitetszik, hogy nem kevés gond volt

9. Lib. II, Cap. 28. De Beneficiis. — 10. Ibid. Lib. IV, Caput 23.

reánk, mikor a' világon mindenek elrendeltettek. Szeretettel, 's háládatossággal tartozunk szüleinknek, noha közzülök sokan nem azért kelttek-össze, hogy nemzenének. Az Istenekről lehetetlen feltenni, hogy előre nem tudták volna mit fognának teremteni, holott mindnyájunk' számára előre mind az eledelről, mind egyéb szükséges dolgokról gondoskodtak, 's azoknak, kiknek kedvéért olly sokat alkottak, nem vaktában és gondatlanul adtak életet.

11. Azért ha az Isteni jóság becsének megítélésében igazságtalan vagy; gondold-meg, melly sok jót tett velünk a' mindenek' atyja, hány nálunknál erősebb állatot vetett alánk, hány nálunknál gyorsabbat érhetünk utól, és hogy minden, valami a' halandóságban él, hatalmunkba van adva. Számtalan jeles tulajdonságokat, számtalan mesterségeket, 's ollyan észet nyertünk, melly mindenüvé abban a' szempillantatban, mellyben akar, elhat, mellynek gyorsasága nagyobb a' csillagzatokénál, 's ezeknek még sok századok múlva leendő járásokat-is előre meghatározza; nyertünk továbbá termést, gazdagságot 's mindenféle dolgokat nagy bővségben. Vizsgálj-meg renddel minden állatokat, 's minthogy egyet sem találsz, mellyel megcserélni akarnál, válogasd-ki mindeniken azon tulajdonokat, mellyeket magadnak kívánnál. Ha az Isten' kegyességét igazságosan tudod ítélni, megkell vallanod, hogy különös szeretetének tárgya voltál. Úgy vagyon, ő mindeneknél jobban kedvelt és kedvel bennünket, 's a' minél na-

gyobb dicsőségre nem emelhetett, magához legközelebb helyhezett bennünket. Véghetetlen sok jótéteményt vettünk, több nem fért reánk.

12. A 'világ' kegyes alkotója elkezd velünk jót tenni, még minekelőtte jótéteményeit észrevenni tudnánk, 's akkor sem szűnik-meg mikor háládatlanok vagyunk. Némellyek azzal vádolják őt, hogy keveset gondol velünk; mások, hogy igazságtalan erántunk; egyebek ismét kirekesztik őt, a' maga által teremtetett világból, 's erőtlenné, gyávává, és setétségben minden munka nélkül henyélővé teszik. Ő mindazáltal azon jó szülék módjára, kik csecsemő gyermekeik értetlen beszédét nevetik, még azokra sem szűn-meg jótéteményeit halmozni, kik lételén kételkednek, hanem egyeránt osztogatja minden Népek és Nemzetek között javait, egyedül a' használlásra való hatalmat tartván-fel magának, ő alkalmas időben a' földet essővel megáztatja, a' tengereknek habjait kellemes szelekkel mozgásba hozza; az időket az égitestek' járása által kiszabja, a' hideget és meleget illendőképen mérsékli, 's a' gyarló lelkek' vétkét csendesen és békevel eltűri.

13. Legyünk tehát háládatosok a' jóságos Teremtő eránt, mert ki eránt lehet az háládatos, 's melly jótéteményt fog nagynak és köszönetre méltónak tartani, ki a' legnagyobb jótéteményeket megveti. Akárki-is híjában mentené háládatlanságát erőtlenségével, vagy szegénységével; híjába mondaná ezt: mivel és miképen kedveskedjem, hogyan adjak a'

12. De Benef. Lib. VII, C. 31. — 13. Ibid. L. II. Cap. 30.

mindenek Alkotóinak és Urainak hálákat? a' háladás igen könnyű. Légy bár fösvény költéség nélkül, légy bár rest fáradság nélkül, megtörténhetik az, háládatos lehetsz. Csak szívesen akard, úgy véghez viheted, mint a-kárki ezen kötelességedet, 's abban a' szempillantásban, mellyben kötelességeddé vált, mert a' ki a' jótéteményt jó szívvel veszi, már az által háládatos.

14. Az egész világ a' halhatatlan Istenek' temploma, 's egyedül ez az a' templom, melly azoknak nagy és felséges voltokhoz illik.

15. Még-is olly tévelygés vakítja-meg a' halandókat, hogy ezt a' művet, mellynél sem szebb, sem bölcsebben elrendelt, sem állandóbb nincsen, vaktában származottnak és a' vak szerencse kényjétől függőnek tartják lenni. 'S ez az esztelenség nem csak a' köz-nép között találtatik, hanem még némelly bölcselkedőket-is megszállott.

16. Az az Isten közel van hozzád, bened van. Azt mondom, hogy Szent Lélek lakik benned, melly minden jó és rossz tet-teinkre vigyáz, 's ez úgy bánik mi velünk; mint mi bánunk ő véle. Senki sem jó ember Isten nélkül. Valyon felül emelkedhetik-e valaki a' szerencsén, ha csak Istentől nem segíttetik? Az ad bölcs és jó gondolatokat, minden jó emberben Isten lakik. Ha olyan erdőben vagy, mellyben a' terebélyes és szokatlan nagyságú fák sűrűn öszszefonódó ágaikkal az eget előled elzárják, a' fák'

14. Ibid. Lib. II, Cap. 30. -- 15. Quaest. Natural. Praef.
16. Epist. Epist. 41.

nagysága, a' hely' csendessége és az olly meszsze terjedő sűrű homály az Istenség' jelenlétét érezteti veled; 's ha egy nem kézzel csinált, hanem a' természet által szélesen kivájt barlangot látsz, hegyette függő kősziklák alatt; akkor-is az Istenség csudálása járja által lelkedet, 's vallyon nem ragadtatol-e csudálkozásra és tiszteletre, midőn ollyan embert találsz, kit a' veszedelmek nem rettentenek, a' kívánságok és indulatok nem háborgatnak, ki a' szerencsétlenségben 's nyomorúságok között bódog, a' fergetegek között csendes lévén, egyéb embereknél fellyebb az Istennel való egyenlőségre emelkedett? Nem mondod-e ezt: ebben valami felséges és nagy van, a' mit testhez hasonlónak nem lehet tartani?' Valóban az illyen emberbe isteni erő szállott. Az ollyan felséges és magát mindenben mérséklő lelket, melly magánál mindent alábbvalónak néz 's mind azt, a' mitől mi félni, vagy a' mit óhajtani szoktunk neveti, mennyei erő élte; az illy nagy dolog nem történhetik isteni segedelem nélkül. Ugyan azért az illyen ember nemesebb részére nézve ott lakik, a' honnét származását vette.

Valamint a' nap' sугárai megérik ugyan a' földet, de még-is ott van honjok, a' honnét erednek; úgy a' nagy és felséges lélek is, melly azért botsáttatik hozzánk, hogy az Isteni erőt jobban megesmérjük, társalkodik ugyan velünk, de eredetének hazáját nem hagyja-el; ezzel egyben függ, e'felé néz, és törekedik, 's csak a' végre társalkodik velünk, hogy követésre való remek legyen.

17. Higyjünk a' bölcseknek, kik a' legszebb utakat, mellyen mennünk kell megmutatják, 's azt mondják, hogy a' mértékletesség, magán való uralkodás, és álhatatosság által lehet az égbe menni. Az Istenek sem nem irigyek, sem bennünket meg nem vetnek; feleresztnek az égbe, sőt az oda menni akaróknak eleikbe nyújtják kezeiket. Csudálad-e, hogy az ember az Istenek közé mehet? Az Isten maga jön az emberekhez sőt (a' mi több) az emberekbe. Egy jó lélek sincsen Isten nélkül. Az emberi testben Isteni mag van elhintve, melly ha jó földet talál, olyat mit terem, a' mi hasonló a' maga eredetéhez.

18. Tanítani szoktak bennünket, hogyan kelljen az Isteneket tisztelni. Az Istent már tiszteli az, a' ki őt esmeri. Az Istenek tiszteletének kezdete a' benne hívés, folytatása pedig az ő felséges voltoknak, 's kivált jószágjoknak-is, melly nélkül felségesek sem lehetnek, megismerése. Megakarod-e az Isteneket engesztelni? Légy jó! Eléggé tiszteli az őket, ki őket követi.

11.

Montgolfier' Élet-rajza.

Vita mortuorum in memoria vivorum est posita.

Cic. Philipp. 9.

Noha már a' természettől belénk öntetett ösztön a' tudás-vágy, még-is minden tudományunk igen szűk korlátok közé szorittatik úgy annyira, hogy mindenikünk elmondhatja maga felől Ovidiussal:

Invida, me spatio, natura coerouit arcto,
Ingenii vires exiguasque dedit.

Mert a' mint a' mindennapi tapasztalásból jól tudjuk, mindég több a' tanulni való, mintsem a' mit már tudunk; sőt a' mint T. Schedel Ferentz Tud. Gyűjt. 1830. 3-ik K. 66. lapon helyesen állítja, tudása fő haladását-is abban leli a' valódi tudós; hogy érzi, mit nem tud. Majd csaknem meggyőzhetetlen nehézségekkel tellyes út vezet a' természet titkainak kifürkészésére, minthogy Cicero szava szerént: *Natura plurima a sensibus nostris procul amandavit. Lib. 2. de nat. Deor.* A' bölts Teremtő ugyan mindeneket bizonyos, de előttünk esmeretlen móddal, szám szerént és mértékben alkotott. *Sap. 11. 21.* A' nagy természet mint vizen, mint szárazon többféle tárgyakat nyújt az emberi vi'sgálódásnak; kimeríthetetlenek az ő kincsei, mert véghetetlen annak Alkotója-is, 's a' természetben mennél többet fürké-

szünk , annál több keresni valókra akadunk , és előbb fele fárad az emberi erő a' keresésbe , mintsem a' kiváut czélra akarátja szerint eljuthatna , 's többszöri nyomozódási után-is kéntelen azt vallani : *copia me facit inopem*. Bár melly szaporák-is a' mindenféle esméretek 's tudományokat tanító könyvek , még-is mind e' mellett igen sok miveletlen parlagok hevernek , kivált a' természeti tudományok' országában , innét igen helyesen mondja a' terjedt olvasású Horányi : „ *Quamvis autem omnes scientiae a prima origine sua consideratae mox in suis incrementis evidentissime ostendant , quam lente progrediatur mens humana , scientiae tamen naturales plurima hujus veritatis exempla omni ex parte ministrant. Script. SS. PP. Part. I. pag. 146.* Szám-talanok még most-is az olly tudós férjfiak , kik feszült szorgalommal , csüggedhetetlen igyekezettel , sok álmatlan éjszakázásokkal izzadván a' tudományos pályán , elméjeknek újabb meg újabb kincsével gyarapítják a' tudományok' tárát , 's ezzel nyilván bizonyítják azt : hogy a' természet még most sem olly meddő , hogy valami újat nem szülhetne , sőt minden időben , minden Nemzeteknél állított elő olly jeles férjfiakat , kik , ha bár magok tudós találmányaik 's próba tételeik által a' tökéletességnek kelő pontjára az időnek mostohasága által el nem juthattak-is , de még-is jeget törvén , 's a' többféle nehézségek' görcsét felbontván , megvívták a' gyáva tudatlanságnak setét várát , 's a' maradéknak könnyebb útát nyitottak a' tudományos tökéletesedésre , azt gondolván Verulamiussal : hogy „ *tunc solummodo de scientiae ulteriore progressu spes bene fundabitur , quum recipientur , et agregabuntur communda pluria experimenta , quae ad inventionem causarum faciunt.* ” — Az illy derék férjfiak' sorában méltán helyet foglalhat Montgolfier is , ki jeles találmányjá-

ért olly emlék-szobrot emelt magának, mellyet a' pallérozott világ még mái napiglan-is bámúlva csudál; a' tudós világ' planétái között egykor ő-is üstökös csillag volt, 's korának olly ritka tüneményje, hogy a' tudományok' körében különös epochát szülne; vessünk hát egy két futó szempillantatot az ő élete-rajzára.

Montgolfier Jó'sef született Aug. 26-án 1740-ben Annonayban Franczia-országnak az Ardechei Megyében egy közönséges, de sikeres papiros-mal-mokkal jeleskedő városában a' Deume partján; Atyja ugyan itt tulajdonosa lévén egy papirost készítő malomnak, mellyet több próbatételek által lassan-lassan gyarapított, tökéletesített, házában mindenektől szorgalmat, pontosságot kívánt; Patriarchai módon élt kilencz gyermekei, több rokoni és nem kevés napszámosi között; egyenes szívüése, gondos takarékosága, a' szoros mértékletességgel mindég együtt járó józansága, és egészségére való szorgos vigyázása által másoktól magát igen megkülömböztette, első nyavalyája utolsó betegsége volt, végét érven e' sok viszontagságokkal bőven megrakott földi életnek 1793-ban, életének ugyan 93-án.

Gyermekei, kik közül csak kettő neveltetett Párisban, ebben a' mindenféle tudományok' dúzs hazájában, különös hajlandósággal voltak a' tudományok eránt mindnyájan. Jó'sef három testvéreivel as Annonai Collegiumban maradott, de az ot-tani tanítás nem igen egyezett-meg az ő képezeté-vel és kívánságával; Atyja kívánsága szerint Theologiát, vagy Törvényt kellett volna tanulnia; de egy különös belső érzet őt egyéb valamire hívogatta; az akkor igen elmellőztetett Mathesist és Physicát nem tanulhatta olly tökéletesen, mint az ő pláuuma kívánta volna, 's ugyan azért az őt titko-san egyébre vonzó lelke nem maradott a' Collegiu-

mi szoros tanulás mellett, hanem mellékes óráiban az ő mechanicus próbáira a' Számvetésnek és Földmérésnek új módját iparkodott kitalálni. Viszsa térvén Atyja házához a' papiros művek' készítésében foglalatoskodott, de az ő mindég munkálkodni szerető, 's többre törekedő lelke csak hamar bele úván az agg szokásba, új és sokkal költségesebb próbát akart tenni; elgondolhatjuk, hogy ez a' régi rendhez szorosán ragaszkodó és szűk takarékosshoz szokott Atyjának nem igen volt szája izére. Testvér-bátyjának segítségével több kézi-műveket készített, hanem találós elméje néha igen-is megsze ragadta úgy annyira, hogy gyakran minden fáradságos szorgalma gyümöltstelen maradna. Egykor némelly megbukottnak (Bankerott) hívtelensége által Lyonban fogságba-is került, mellyből mindazonáltal rokoninak 's több jó barátinak közbenjárására kiszabadult nem sokára, és attól, ki miatt kelepczébe esett, jó summa pénzt kapott, mellyet ő az Annonai kórháznak ajándékozott olly meghagyással, hogy annak interesét évenként kapják az ő véle méltatlanul bánt embernek gyermekei. Melly szép boszszúállás!

Harmincz esztendő's korában házasságra lépett egy olly rokonyjával, ki az ő igen költséges tapasztalásaira nézve takarékos gazdálkodóné vala, ekkor hát tellyes bizodalommal feleségére bizván az egésznek kórmányozását, maga gyakrabban megjárta kereskedés végett déli Francia-országnak több nevezetes városait, 's útazás közben szabad szárnyra eresztette a' levegői lapda felől való képzetit. Az úgy nevezett studium nem igen volt tetszésére, ellenben a' tudományos írásokat nagyon kedvelte. Különös volt emlékezete, mert a' mit egyszer olvasott, azt állandóan megtartotta a' nélkül, hogy valaha valamit kijegyzett volna. A' papiros készítés-

nek módját egyszerűbbé tette, és gondolkodott a' külömbféle anyagból, 's több színű festékekkel készitendő papirosról. Ő az öntött táblás betüket-is sokkal előbb feltalálta, mintsem ezen találmány közönségessé lett volna. Készített ő egy levegő szivatót-is a' levegőnek meghígítására, 's még életének végső napjaiban-is egy jobb nemű vízi-puskának a' készítésében foglalatoskodott. A' Physicának 's Mechanicának mindég valami új és hasznos találmányjával bajlódott; de soha arra nem határozhatta magát, hogy gondolatit rendszeresen másoknak hasznárra írásba foglalta volna.

Különösen pedig két dolog fárasztá Montgolfiernek figyelmét, 's alapította dicsőségét, t. i. a' Hydraulicába való előmenetel, és a' levegőbe való utazásnak nagy elszánást kívánó mestersége. Montgolfier ezen tárgyoknak, mellyeket az ő Chimaeráinak szoktak nevezni, magát különös elragadtatással szentelte István testvérének segedelmével párosodva. Nem-is az újabb chemia, hanem csupán a' szokás szerént való tapasztalás vezérelte őt kívánt foganattal rég óhajtott céljára, a' levegői lapda feltalálására. De hogy plánuma elsüljön, gyakor és nyilván való tapasztalásokra volt szükség, a' többszöri próbát és tapasztalásokat tartván legbátorságosabb útnak a' természeti tudományban. Az első próba után, melly történt Avignonban, Franczia-ország-nak egy termékeny rónán épült városában a' Rhone vize mellett, egy tafotából készült Parallelipedonnal egy közészerű levegői lapdát eresztettek-fel a' két testvérek, melly az elsőnél magasabbra szállván, nevelte valamint reménységöket, szintúgy a' több nehézségekkel együtt járó dolognak folytatására kedvöket-is; most már semmit nem tartottak, csak a' mások iparkodását becsmérteni akaró, 's ennél egyebet nem-is tudó büszke tudóskáknak gögös gúnyá-

tól. Neki bátorodva hát egy új próbát adnak a Vivarrói Rendek' jelenlétében Junius' 5-kén 1783-ban, melly minden várakozást meg-halladott, az újság-levelekben mint valami csudát úgy hirdették azt: hogy egy lapda, melly területére 110 lábnyi, mintegy 500 font nehézségű, megtöltve fél annyi nehézségű levegővel, mint a' gőzkörnyéki, kevés pillanatok alatt felrepül 2000 meter *) magasságyira, és feleresztetésének helyétől 1/2 órányi távolyságra csendesen száll-le a' földre.

Ugyan azon évi Aug. 27-én látszatott egy levegői lapda a' levegőben. A' Physicának kedvellői többször ismételték az illyes próbákat, de egészen ki nem elégíthették a' mindég többet tudni vágyó kíváncsiságot. Hangzik minden szájból a' Montgolfier' neve, de ő a' szerénység' javaslása után elrejtí magát a' közönséges taps elől, István testvérét pedig elküldé Párisba, a' hol-is magára válalván a' Kormányshék a' kívántató költséget, készített egy levegői lapdát, mellynek magassága 70 láb, általmérője 46, az északi szelek hátráltatják gyakran a' próbát, végre még-is az 500 fonttal megterhelt lapda felszáll a' levegőbe, de a' dühösködő forgó-szél 's fergeteg miatt a' vissza tartóztatásra fordított erőlködés azt nagyon megrongálta, 's rajta a' javításokat szükségessé tette. Negyed nap múlva ismét más lapdával áll elől István, mellynek magassága 57 láb, általmérője 41, ez a' Verszáliai palotának udvarán felségesen emelkedik a' levegőbe, és a' szomszéd erdőben leesik mintegy 3600 meter távolyságra. Az ismételt próbatételek 's többszöri tapasztalások nyilván bizonyították azt, hogy a' lapdának volna felszálló ereje, hogy szembetűnő nagy terhet magával

*) Egy Meter a' Bétsi mérték szerint 3 láb és hüvelk; a' Parisi szerint 3 láb, 1 hüvelk, és 11 1/2 linea.

megbírna, de mikép lehetne azt végbe vinni; hogy tovább maradna a' levegőbe? ez a' kérdés új nehézséget látszatott szülni; a' mód ugyan erre-is ki volt találva, de használása volt veszedelmes, egy bátor szívű ember kívántatott t. i. arra, hogy a' levegői lapdát oda fent kézzel kormányozza, kalauzolja. Ezen próbára István kevés napok múlva egy más tágasabb 's Galeriával *) ékesített lapdát készített, mellynek magossága 70 láb, általmérője 46, ennek közepében állott egy kályha, hogy abban minden szempillantásban új szeszt lehetne készíteni. Néhány jól elsült próbák után, mellyek a' mesterség eránt való bizodalmat erősen nevelték, a' két bátor Physicusok különös ritka kedvezés gyanánt kikérték magoknak azt az engedelmet: hogy ők ezen levegői hajóban felszállhassanak, 's ezt megnyervén, a' népes Páris álmétkodva szemlélte 1783. Nov. 21-kén, miként emelkednek a' két vakmerők lassan-lassan a' la Meute királyi kis vadász vár felett a' városon és folyó-vízen keresztül, hogy 25 perczenet alatt felszállásoknak pontjától 8000 meter távolságra minden legkisebb sérelem nélkül ismét a' földre ereszkedjenek. Most hát már megvala mutatva, hogy a' levegőbe való hajókázásnak mester-

*) Azon levegői lapda-is drótból készült ékes Galeriával volt ellátva, mellyet Garnerin készített, 's Páris városa rendelésénél fogva 1806. Decemb. 16-án estve Napoleon tiszteletére feleresztettek, 's Rómától 14 olasz mértföldnyire a' Bracciano nevű tóból kifogtak, 's utóbb Garnerin ugyan ezennel Berlinben, Sz. Pétervárott, és Moszkvában-is hajózott a' levegőben. Hasonló levegői utazást merészelték tenni: a' Francziák közül Blanchard, — a' Németek közül 1805—1806 Jungius Berliini Professor. — Constantzinápolyban-is a' Sultánnak kívánságára és költségére illyest próbáltak 1802-ben Barly és Denigne Angolyok.

sége ki vagyon találva, és hogy a' phantasiának ezen szép álmodozása, melly sok ideig csupa balgatag fonákságnak tartatott, végre csak ugyan valóssággá lett.

Ugyan ezen idő tájban Montgolfier Jó'sef, hogy a' kies rónán telepedett Lyoniak' kívánságának-is eleget tegyen, egy még eddig nem látott néző-játékot adott-elöl, egy levegői lapdában t. i. mellynek magossága 126 láb, kerülete 102, heted magával a' levegőbe hocsátkozott. Ezek után István a' tudományok' Academiájában egy emlékirást olvasott-fel az ő találmányokra fordított eszközökről, mellyre a' dologhoz értő Biztosok' előládása szerint azon ítélet hozatott: hogy a' találmány, a' mi közönségesen annak foganatját illeti, tökéletes és helyes. 1783. Aug. 20-án mind a' két testvérek az Academiai Correspondensek' lajstromába irattattak, 's nékik egy névtelennek a' tudományok' és szép mesterségek' buzditása eránt való rendeléséből 600 livrából álló fizetés rendeltetett. (Dóczy szerint egy livra 22 1/2 kr. ezüst pénzben) István, ki már a' királyi Udvarban-is megjelenhetett, megnyerte a' Sz. Mihály rendét, 's Atyjának a' nemes Diplomát; Jó'sef pedig nyert 40000 livrát, hogy készithessen egy levegői lapdát a' kormányozás módjának kitalálása végett, a' mit mindazonáltal a' kiütött Francia-zürzavarok miatt nem tellyesíthetett.

Még a' Langvedoki Rendek-is bizonyos summa pénzt szedtek özsze olly szándékkal: hogy ezen találmánynak örökösítésére Annonayban Montgolfier' szülötte földén egy emlék-oszlop állittassék. — Illy hamar 's illy közönséges érzést soha nem támasztott egy képzet-is a' világnak mindent fürkészni szerető fiai között; — hallatott ugyan imitt-amott; de csak csupa szerencse irigylésből némelly bíráló gúnyis (calumnia critica) azoktól, t. i. kiknek a' Miner-

va szövétneke nem igen világított, pedig ha az illy göggel tellyes gúnyolónak magának illyes valamiben kellene foglalatoskodni, bizonyosan

Saepe caput scaberet, vivos et roderet unges.

Ha bár a' hevesebbek ezen találmánynak hasznos voltát nagyító csőn által vi'sgálták-is, voltak más részről olyan hírt, nevet bitangoló fogas Zailusok-is, kik azt nagyon legyalázták.

Verecum in patria, crassoque sub aëre nati!

Voltak olyan epében ferdett Kajánok-is, kik a' szép hirre kapott Montgolfiért illetlen gúnyszavakkal keserítvén, kételkedtek az ő találmányjának újsága felől, minthogy a' levegői hajókázás némelly helyeken már előbb-is említetett, de mindenhol csak közönséges javasítások tétettek arra, a' mit Montgolfier legegyűgyűebb módon valóságosított. Az Annonayban tett próbának első híradására minden Physikusoknak a' gyulladó szesz ötlött eszékbe, de még mind e' mellett más két nehézséget kell vala meggyőzniek; az első nehézség: a' szesznek jól elzárása, már megvolt halladva a' Márs' piatzán, és a' Tuillieriákon tett próba által; a' második: a' kívánság szerént hamar, és nem nagy költséggel készíteni ezt a' szeszt, majd csaknem meggyőzhetetlennek látszott, azonban utóbb ennek-is kitalálták módját, nevelkedett, gyarapodott ezzel-is a' halandó tehetség, uralkodik a' gőz-környék felett, 's ha bár rendes útat nem tehetne-is, de a' tudományok' hasznára lehet szaporítani az excursiókat, kirándulásokat.

Melly nagy fáradsággal és veszedelemmel, sőt talán egészségének kárával ment Saussüre néhány könnyű instrumentumokkal a' Helvetziai Montblanc' tetejére, melly 4798 meternél (2400 öl) nem ma-

gosabb) hogyan ütött-ki a' Perui Pinchincha' meghágása a' Volkán' megvi'sgálása végett? Condaminének állhatatos bátorsága ellenére-is ezer fáradságok után lehetett egy 1200 meter magosságú csúcson megállapodni; a' bátor Humboldt-is csak 900 meter magosságnyira mehetett, holott Biot, és Gay-Lussac az 1783. Decemberi próbát ismételve minden fáradság és veszedelem nélkül magasabbra emelkedtek, mint Saussüre; — és Gay-Lussac másodszor magányosan sokkal magasabbra szállott mint Condamine és Humboldt, sőt a' föld' legmagasabb hegyeinél-is magasabbra, és így néhány perczenet alatt 7000 meter magosságnyról hozott-le magával levegőt összehasonlítás végett azzal, melyet mi szivunk. Montgolfier hát megbecsülhetetlen hasznot tett találmányjával a' tudományoknak; az ő állhatatossága, találmánya és bátorsága által önként leomlott azon fal, melly mind addig győzhetetlennek tartatott; köszönettel tartozunk neki azért a' mi ő általa történt, vagy még jövendőben történni fog. Mondatik felőle az-is: hogy egy különös formájú levegői lapdát készített, melyet csendes időben kórmányozni lehetett, és a' mellyel változtatva kénye szerint majd fel, majd alá szállonghatott.

Testi alkotására nézve Montgolfier nagy erejű, hideg vérű volt, tüzi veszedelem 's árvizek alkalmazosságával különös szolgálatot tett. A' Revolutiók' zürzavara alatt az ő minden veszedelmeket megvető emberi szeretete igen jelesen kitűnt, a' számkivettettek, akármelly felekezethez tartoztak, 's bár mitől kellett-is félniek, Jó'sefnél mindenkor menedéket találtak; oly nagy volt benne a' valódi emberi-ézés, hogy néha még azokat-is, kiket soha nem látott, barátságos vendég szeretettel hajlékába fogadta, élelemmel tartotta, pénzel segítette; esme-

retlen volt előtte a' veszedelmes kelepczéket szülő ravasz fortélyoskodás, engedelmes volt a' törvények eránt, és a' legszövevényesebb környülállásokban-is bizodalommal várta a' dolognak jobbra fordultát. Minthogy mestersége a' revolutiós időkben nem igen nagy divatban volt; elútazott Párisba, a' Kórmanyszék, melly a' rendnek és békességnek helyreállítását jól tudta, őt szívesen fogadta, a' mesterségek' 's kézi művek' tárának gondviselőjévé nevezte, ez Montgolfierre nézve olly helyheztetés volt, mellyben a' Tudósok őt gyakran megkeresték, becsülték, hatalmasan pártolták, és találmányjának javítására mindenféleképen ügyeltek. Mit kívánhatott ennél többet? egyedül csak hosszabb életet; 1809. egy sorvasztó szélütés a' szállás' tehetségétől őt megfosztá, különbféle ferdők' használása után ismét egy kevésé könnyebben szállhatott, de a' ferdők'ből való visszatérés után harmad napra búcsút vett e' földi vándor élettől, hagyván maga után egy férjfi magzatot, mint szerénységének és a' Mechanicára való hajlandóságának örökösét.

Szabó Nepomuk.

12.

Nagy Sándor és a' pihe-toll.

(Napkeleti elbeszélés.)

Midőn Sándor egy országot a' másik után meghódítván, egész Indiáig előnyomult volna; hallá hírét a' Paraditsomnak, és ezt-is elfoglalni szándékozik. Úgy mondák néki, hogy a' Hithebel folyó vinne abba. Tüstént azon pillanatban egy nagy hadi-hajót készített, hogy embereivel oda elhajózzon. Előre pedig néhány hajókat elküldött kémlelődés végett. Ezek a' Paraditsom' kertjéhez eljutván, azt bézárolva találták; kívül előtte egy csudálatos alakú vén őrző állott; kire ők rá parancsoltak, hogy a' Paraditsomot az ő Uroknak, ki nem meszsze volna már hátra, mindjárást nyissa-meg és adja-átal. Az ősz emberke elmosolyodott és mondta, hogy ő néki azt az Urat ide béereszteni másképen nem szabad, hanem ha ezt a' tollat, mellyet néki ezennel küld, mérő-serpenyőn lenyomatni tudja. Bámúlt e' dolgon a' követ, mert igen csudálatos volt előtte, hogy egy illy tollatska (melly csak valami felette könnyűded pihetske volt,) olyan nehézségű lehetne; azt is vélte, hogy az Öreg őbelőle *) bolondot

*) *Belőle.* Valyon ez a' szó nem hibásan vagon-e így szo-

tesz. De elment még-is, és az izenetet hí-
rül adá. Sándor mindjárt egy mérő-serpe-
nyőt hozata, és csak hamar úgytapasztalá,
hogy mind az a' sok fa, kő, ezüst, arany
és valami az egyik serpenyőbe rakattatott,
a' parányi pihe-tollatskát levinni nem tudta;
sőt ez mindent, a' mit oda hordtak, mesz-
sze magasra úgy felröczkült, mintha maga
a' legnagyobb terh-is csak pihe lett volna. Ily
búbájon szörnyen elálmélkodva követet kül-
dött még egyszer, és tudakoltatá, mit jelen-
tsen ez a' dolog? Akkor felele az emberke
nagy komolyan: „a' toll jelenti Sándor' sem-
„mire kellő vágyásait és felfúvottságát, melly
„könnyű mint a' pihe, és még-is olly ne-
„héz, hogy semmi nem állhat ellene. Ha-
„nem ő mondana egy szert, mellyel a' pi-
„hét levitetni lehetne. Csak egy maroknyi
„földet vessen reá, és azonnal minden nagy ere-
„jét elfogja veszteni egyszerre.“ Sándor elér-
tette a' beszédet, és rajta egészen elszomorod-
dott. Ezután nem sokára megholt Babilon-
ban, a' nélkül, hogy a' Paraditsomot látta
volna; nagyra-vágyását a' föld befődezte, és
— vége lett mindenének.

Közli *Edvi Illés Pál*.

kásba véve; és nem kellene-e neki a' hozzá rokon-szók (tő-
le, róla, analogiaja szerint így ejteni: bőlem, bőled, bőle?
Legalább a' től és ról nem így mozognak: tölöllem, rolólam,
(belöllem). — Mint tetszik ez az észrevétel philologus Haza-
fiainknak?

13.

KIVONAT

egy jeles Francia könyvből, melly következő czím alatt jelent-meg:

Du courage civil et de l'education propre à inspirer les vertus publiques par Hyacinthe Corne. Paris Gayet. 8. 1829. — (A' polgári bátorszívről, és a' polgári erényekre vezető nevelésről. 262. lap.)

Ezen munka és az annak megjelenésére alkalmat adó környűlmény igen jeles bizonyossága annak, melly nagy lépésekkel megyen elő emberi, és polgári kimíveltetésében a' Francia-Nemzet, 's melly szép erkölcsi állapotra jutott már eddig-is annak nemesebb része. Egy tudós társaság, melly a' kereszttyén erkölcs-tudomány' gyarapítására állott össze (Société de la Morale chrétienne) 's mellynek előlűlője Herczeg Broglie, Francia-országi Pair, jutalmat tett azon kérdés megfejtőjének: hogyan lehessen a' polgári bátorszívről és egyéb erényeket mennél hatásabban előmozdítani, 's a' jutalmat ezen munka nyerte-el.

A' szerző a' polgári bátorszívről, a' léleknek azon erejét érti, melly a' társasági

életben akkor kívántatik-meg, midőn a' haza eránt való szeretetet nagy külső akadályok között, nevezetesen az önhaszonnak megtagadásával kell gyakorolni. Megmutatja, hogy ez a' bátorság az újabb országokban nagy részént elenyészett, 's ezen elenyészésnek okait kifejti. Elsőben-is abban talál egy fő okot, hogy a' külső csínosodás nevedekvén, igen sok elébb nem esmért kelleményeket szült, mellyek által az emberek több helyeken lettek megsebesíthetők, mint az előtt, 's mellyek miatt a' közjóért való áldozatok sokkal nagyobb maga megtagadással tétethetnek, mint a' régieknél, kiknél az élet-mód egyszerűbb volt. Az embernek a' természet' állapotjában csak a' fájdalomtól, és a' haláltól kell félni, a' megcsínosodott ellenben a' fényűzés', társalkodás', érték', méltóságok' 's a' t. számtalan mesterséges de természetté vált kelleményeinek elvesztésétől fél, 's mind ezen tekintetek kivetkeztetik őt a' bátorságból, 's csak a' maga hasznára nézést, a' haza szeretetnek ezen nagy ellenségét hagyják-meg. Igen érezvén melly szükséges légyen magát minden kivel kedveltetni, hogy igen sok, 's igen összeszótt-font gyönyöréléseiben mennél kevesebbek által háborgattassék, fél valamit szólani, vagy valamit cselekedni, a' mivel másokat megbánthatna 's ellenségeivé tehetne.

Továbbá másodszor mái világban, igen szokás a' popularitást vagy a' sokaság' kedvében lételt vadászni, 's ugyan azért számtalanok attól tartanak, hogy köz-kedvességeket 's barátjaikat elvesztenék, 's csak magok maradnának, ha vélekedéseiket szabadon ki nyilatkoztatnák.

Ezekben az emberben magában találtató okokon kívül, még az újabb országok' alkotmányai-is gátolják a' polgári bátorszívűséget. A' régi időkben az országoló' kioszynysége, a' háborúknak, mellyeknél többnyire az egész polgári-létel veszedelemben forgott 's kiki tulajdon képen a' maga tűzhelyéért harczolt, heves folytatása, 's az országlással szoros egybe kapcsolatban lévő vallás igen elősegítette a' polgári bátorszívűséget. Most egészen más-képen van a' dolog. Az országok nagyobbak, a' háborúk távolabb, kevesebb tűzzel, 's csak nem minden saját haszon nélkül folytattatnak, az egyes emberek a' határtalanabb hatalom által az ország' dolgaiban való befolyástól ki vagynak zárva, a' hivatalok fizetéssel járnak, a' tisztviselők a' felső hatalom által neveztetnek, 's attól függenek; mind ezen környülmények az egyes tagokat rész-szerént hidegekké teszik a' haza eránt, rész-szerént hogy egészen megne romoljanak, kén-telenek csak saját hasznokat keresni. Ide járúl még, hogy a' keresztyén-vallás eleintén az embereket minden lelki kimívelkedtetés nélkül vette által, 's a' külső nyomorgattatások' békéveltúrését legfőbb kötelességeikké tette, sőt a' papi hatalom beléjek vakengedelmességet, 's a' haza eránt tökéletes hidegséget plántált, mellynél fogva az utóbb megerősödött és nagyobbodott világi hatalomnak annál könnyebb volt vak engedelmességet kívánni.

Mi, így szól a' szerző, polgári jussainknak nagy részét visszanyertük; de polgári boldogságunk tökéletességének még egy nagy csorbája az, hogy a' polgári bátorszívűség híjjával vagyunk. 'S azután azon eszközök-

ről szól, mellyek által azt megszerezni lehet, 's azt állítja, hogy csak a' nevelés által lehet megszerezni. Megbizonyítja, hogy annak megszerzése még a' határtalanabb hatalmú országlás alatt-is lehetséges 's ott még legszükségesebb. Ezen lehetőségnek megmutatására előhossa Morus Tamás, L'Hopital, de Harley és Molé példáit.

A' régi Nemzetek egy oldalú és az egész emberi Nemzet' kimíveltetését akadályoztató haza szeretete a' szerző' állítása szerint nem a' mi időnknek való. Le kell tehát mondani mind azon törekedésekről, mellyek szerint a' régiek a' saját hazájok eránt való szeretetet más Nemzetek' gyűlölésére építették; hanem a' polgári dolgok' nyilvánossága eránt szeretetet és az ország' törvényeire 's polgári szerkeztetéseire 's intézeteire figyelmeztetést kell a' lelkekbe plántálni. Ezen szeretet és figyelmeztetés kicsinyenként olly hajlandóságot támaszt a' hazához, hogy annak javára nézés minden igyekezeteikkel öszszeszövődik, 's ebből önként következik a' polgári bátorszívűség, minthogy a' haza javát a' magunk' javával szoros öszszeköttetésben látjuk. Ezen bátorszívűség' élesztését a' nevelés egy szükséges részének kell tartanunk. Erre nézve elsőben a' történetek' tanításánál szüntelen a' jelenkorra, 's a' mostani polgári intézetekre kell a' tanulókat figyelmeztetni, 's különösen a' Nemzetek' belső életét, erkölcsöt, házi foglalatosságait 's a' polgári intézetek eránt való vélekedéseit szükséges elevenen lerajzolni; melly tárgyakat az ifjúság külömben-is legörömbestebb tanul; továbbá, a' Philosophiának kivált cselekvői részére-kell

a' régiek' módja szerént oktatni, úgy hogy abból eleven erkölcs-tudomány legyen, 's hogy a' tanulók szüntelen figyelmeztessenek az ország' külömbféle intézeteire, 's azon kötelességekre, mellyeket a' polgári életbéli öszsze ütközések' eseteiben saját hasznok feláldozásával-is követni szükséges, végre a' vallásbéli tanítás-is mindenkor különösen ügyeljen a' polgári kötelességekre 's ezeknek megsértését lelkiismeret ellen való bűn gyanánt terjessze-elő. Mind ezen tekintetekben igen sok szépet, 's jót mond az író, még pedig nagyon szívreható módon. Nem külömben a' házi nevelésről-is nagyon józanon tanít.

A' könyvnek utolsó szakaszában, még azt kívánja az író, hogy a' kormány a' polgári erényeket a' vallás által-is megszenteltesse, 's a' polgárokat azoknak gyakorlására minden hatalmában lévő eszközök által serkentse.

14.

A' Munka.

(*Allegoria.*)

A' Munka, gyermeke a' szükségnek, és anyja az egészségnek 's megelegetésnek), két leánnyival együtt, valamelly hegy' aljában igen silány kis kunyhóban éledegelt, tova városok-

tól és városi emberektől. Egykor kedve duzzant szemlélni a nagy világot. Útnak eredt tehát; jobbjá felől méne az egészség, balja felől a megelegetés. Mindketten anyjokat nyájason mulattatták, és útját rövidítették. Vidámon haladtak keresztül erdőkön, mezőkön, falukon, városokon, és végre megérkeztek a fő városba épen és egészségesen. A város kapuja előtt a Munka arra kérte leányait, hogy őt elne hagyják sehol; mivel másként mindnyájan szerencsétlenül járnának. De kérése hiába lett. Az egészség elhagyta magát csábítatni a lakmározástól; és betegen, nyomorúltan holt-meg. A megelegetés, nénjétől fosztatva, engedett a restség édesgetéseinek; és attol fogva felőle nem hallatszott semmi. A Munka nem fáradt-meg ugyan két leányinak mindenütt és mindenfelé keresésében: de végre a semmivel-nem-gondolás elakasztotta, és nagy nyomorúságban múlt-ki a Világból.

E. I. P.

15.

Némelly jegyzések Ury Jánosról.

Szívbeli öröme válik minden Magyarak, midőn hallja, hogy hazafiai közül némellyek a külföldön magokat akár a szép mesterségekben, akár a mély tudományokban megkülönböztették, a Nemzetre

diszt terjesztettek, 's az idegeneknek igazságtalan szavait, mellyekben a' Magyarat az emberi Nemzetnek legszebb foglalatosságaiiban ügyetlennek kiáltották, ha dítseretére nem változtatták-is, legalább közben-közben elnémitották. Nálunk csaknem közönséges környülállásaik minden nagyra termett elméknek, hogy a' külföldön tenyésznek, 's ott érik el kifejtődésöknek jelességét. Legtöbbet vonsz-ki közülök a' czéljoknak inkább kedvező alkalmatosság, úgymint: tudományos intézetek, könyvtárok, ritka kéziratok, nyelvtudományos egyesületek, híres tudósok, művészek; némelleyeket, fájdalom! gyámoltalanság, legkevesebbeket csupa történet. — De nem csak örülnünk kell az ilyen eseteken, midőn t. i. a' külföldön halljuk Hazánkfiat az érdempályára fellépni, sőt azon derék testvéreinket nagyra-is kell becsülnünk, különösen azért, mivel még eddig nem igen volt más eszközünk, Nemzetünket a' külföldön esmeretessé tenni. Tiszteletünknek legszebb módja pedig az, ha őket benn a' Hazában elhíresítjük, életök' folyását 's munkásságjok' fogantját feljegyezzük, 's mintegy serkentésül közönségessé teszszük; egy szóval, ha arról gondoskodunk, hogy külföldön élő nemes hazánkfia a' miénk maradjon.

Ezen tekintetből közlök némelley jegyzéseket egy derék hazánkfiáról, Ury Jánosról. — Ő a' múlt századnak második felében Ultrajectumban, azután Leidenben Schultens alatt tanult; utóbb Oxfordba általmenvén, a' napkeleti nyelvek' tudományjában úgy elhíresedett, hogy ezen nemben a' legnagyobb Philologusok közé tartozik. Sax, *Onomasticon Literarium* czimű munkájában ezt mondja róla, a' VIII. Darab' 368-dik lapján: *Vir literarum orientis peritissimus*: — melly névvel Sax csak keveseket szokott megtisztelni.

Oxfordban adott ki Ury több könyveket, ú. m.
 1) *Carmen Arabicum, sive verba Doctoris Aude-
 dini Almesaphi, de religionis Sorniticae principiis,
 numero vincta. 1770.*

2) *Epistolae Turcicae et Narrationes Persicae;
 accedit Appendix de Literarum Persicarum permu-
 tatione. 1771.*

3) *Rabbi Jehudae filii Salamonis, vulgo Cha-
 riz, de Eloquentiae Hebraicae principiis, primus
 et vicesimus Consensus de latrone transfigurato.*

Utóbb Oxfordban a' Bodlei könyvtárban lévő
 napkeleti kéziratoknak öszszeszedése bízattatott reá.
 Lásd: *Saxii Onom. Liter.* — és különösen: *Jacob
 Jonas Björmstähls *) Briefe auf seinen ausländischen
 Reisen, an den königl. Bibliothekar C. C. Gjömvell
 in Stochholm. Aus dem Schwedischen übers. v. Just.
 Ernst Groszkurd. 3 Bde. Leipzig 1780—81, — a'
 hol az első Kötet' 163-dik lapján, 14-dik Septből
 1770. ezt olvashatni: Man arbeitet jezt in Oxford
 mit allem Fleiß an einem neuen Verzeichniß der das-
 igen orient. Handschriften; man hofft, es werde gut
 und vollständig, da Herrn Cassiris schöner Catalogus
 Bibliothecae Escorialensis Arabico-Hispanicae zum
 Muster genommen wird. — Diese Arbeit ist Herrn
 Ury, einem jungen und geschickten Ungar auszufüh-
 ren aufgetragen: ein so großer Mangel an morgenlän-
 dischen Gelehrten ist in England, daß man Ausländer
 zu Hülfe nehmen muß.*

*) Björmstahl Jak. Ján. Svéd eredetű Tudós, szül. 1731. Rud-
 beck Károly Fridrik nemes ifjúval beútaztta Francia,
 Olasz, Hollandus, Angoly és Görög országokat; a' Lon-
 doni Academiában Keleti és Görög Literatura' Professó-
 rának kineveztetett: de midőn Constantinápolba útazna,
 Olympus mellett egy faluban megbetegedett, 's Thessa-
 lonikába vitetvén, itt a' Svéd Követ' házában Jul. 12-kén
 1779. meghalt. Többet róla: *Saxii Onom. Lit. VII. pag. 243.*

Jóllehet Ury nem Cassiri' methodusa szerint, (a' ki tudniillik olly Catalogust irt az Escuriali Könyvtárban lévő kéziratokról, melly nem tsak azon kéziratoknak birását, sőt még nyelveik' tudását is elmúlhatóvá teszi), készítette-el Catalogusát, de mind e' mellett annak nagy érdeme abból-is kitetszik, hogy nyoltz esztendőnél tovább foglalatoskodott vele. (Bjömstähl's Briefe 3ter Band Seite 262.) kijött ezen munkája ilyen czím alatt: Bibliothecae Bodleianae Codd. Mss. orientales. Catalogus a Joh. Ury. Oxor. 1787. (fl. 18. C. M.)

Dolgozott továbbá Ury egy, Meninsky' Arabs-Perzsa-Török Lexiconjához való Toldalékon, melly azonban még sem jött világ' elébe. Lásd ugyan Bjömst. Lev. 3-dik Köt. 263-dik lapján: Herr Ury ist ein sehr gelehrter Mann, hat aber keinen Geschmack. Er arbeitete auch an einem Anhang zu Meninsky's Lexicon, *) in Rücksicht auf die darin fehlenden persischen Wörter, als die ostindische Handlungsgesellschaft zu London Willens war dieses Wörterbuch herauszugeben, welches jedoch in's Stecken gerieth. —

Ennyit tudhattam-meg Uryról. Születése' esztendejét, helyét, élete' további folyását, pályáját, halálát 's több más környülményeit nem találtam. Szolgáljanak ezen töredékek egy ügyesebb Írónak tárgyúl Ury' tökéletes életrajzához.

Szepezdi KISS JÁNOS,
Bécsben.

*) Kijött ezen könyv Bétsben Ury János' Toldalékja nélkül, illy czím alatt: Meninsky Fr. a Mesgien: Lexicon Arabico-Persico-Turcicum. 4. Vol. Fol. 1780. ch. impr. fl. 117. xr. 30. — ch. script. fl. 175. C. M.

16.

A' nyelv vagy beszéd Filozófusi szemmel tekintve.

A' mi esméreteink' tárgyai, a' dolgok; lelünkön kívül vagynak — azoknak esméretei 's rólok készült gondolatok a' lélekben; ezen esméreteknak, gondolatoknak nevei a' szájban — ezen szájbéli nevek nem egyebek, hanem a' lélekben benn lévő esméreteknak, gondolatoknak jegyei. Sokszor ezen jegyek az esméretektől és az esméretek által jelentett dolgoktól egészen különböznek, de sokszor azokkal megegyezni láttatnak; kivált ha a' jegyek a' dolgoknak természetéhez, 's azon természetnek törvényeihez lesznek alkalmaztatva.

Innen már a' jegyek kétfélék lesznek; vagy szabad akarat szerint formáltattak, vagy természetesek, az-az: a' természethez közelebb járók.

Mind a' két rendbeliek a' Teremtőnek kedves ajándéki, mert ha azok nem volnának a' mi gondolatink másokkal nem közölthetnének, sem a' másokéi mivelünk.

Adott hát a' Teremtő ilyen jegyeket, vagy jegyek' tsinálására való tehetséget az állatoknak-is, a' némáknak-is, a' szólló embereknek-is.

Nem-is lehet egy állatot-is gondolni, a' melly valamely jeggyel maga belső érzését, vagy esmeretét ki ne jelentené, ámbár a' mi szoros határok közzé tétetett tapasztalásunk csak kevés állatok körül tehet vizsgálódásokat.

Az állatok szólló vagy jelentő jegyei minden állathoz képest különbözők, melly különbözőség függ az ő természeti alkotásoktól, a' szóllás-eszközei (organumi) öszszerakításától; az ég-hajlattól (climától) és a' helytől, a' hol laknak.

Az emberek' szólló vagy jelentő jegyei-is különböznek ugyan azon okokra nézve; sőt változnak az élet ideje, a' gyakorlás, és az életnek vagy állapotnak nemei szerént-is.

A' beszéllő embereknek szólló vagy jelentő jegyei származnak a' szájnak, ajakoknak, fogoknak, nyelvnek, ínynek mozgása által; vagy a' test' némelly részeinek hajtogatása által; vagy papirosra, fa-táblára, és akármmely más matériára letett megkülömböztető jelek (characterek) által.

A' beszéllőknek szólló jegyei, mellyek a' száj és ennek több részei által kinyomattnak, szóknak (voces) neveztetnek.

A' szó már nem egyéb, hanem a' mi gondolatinknak megkülömböztetett és ízekre szagatott hang által kifejeztetett jegye.

Ez az ízekre oszlott hang a' mint vagy az ajakok, vagy a' fogak, vagy a' nyelv, vagy az íny' nyomulása 's mozgása által lészen, úgy származnak a' szókat kitsináló betűk-is, és azok az őket szülő száj' eszközeiről vészik a' magok nevezetöket, és most ajakos, fogas, majd nyelvés, ínyes, és torkos betűknek mondattatnak.

A' betűkből lesznek a' szók.

A' nyelvet vagy beszédet kicsináló részek, a' magokba hangzó betűk (vocalisok) a' más-sal hangzók (consonansok), az egyberagadt magokba hangzók (diphtongusok), az egy ej-tésű szó részek (syllabák), a' szók (voces), az eredet szerént való szók (primitivae), a' származtatás által lettek (derivativae), az e-gyesek (simplexek), a' mással egybe rakat-tak (compositák).

A' magokba hangzók, vagy vocálisok, a' száznak bizonyos kinyitásával járó ízekre szag-gatott hangok. Nincs nyelv ilyenek nélkül egy-is, és ezek a' nyelvből ki nem maradhat-nak, az honnan természetes dolog vocálisok-kal élni, és a' szólló embernek nem függ a-karatjától, éljen-e vocálisokkal vagy ne éljen.

Az Europai Nemzetek' nyelveiben szinte ugyan azon egy egyenlő számú vocalisok vag-ynak, de a' Napkeleti nyelvekben több számmal találatnak, és ha a' vocálisoknak ere-detét 's természetét meggondoljuk, valósággal több vocálisok lehetnek ötnél, mivel a' szá-jnak kinyitása módjai öt formáknál több fé-leképen eshetnek-meg.

A' consonánsok így neveztetnek, mivel a' vocálisokkal együtt hangzanak; e' tehát a' természete a' consonánsoknak, hogy vocá-lisok nélkül ki nem mondattathatnak, hanem a' vocálisokat vagy magok eleibe veszik, vagy magok után hordozzák.

Nem lehetetlen hogy legyen nyelv con-sonánsok nélkül; még-is a' melly nyelvek elei-től fogva voltak, 's a' mellyek ma vagynak mind consonánsokkal jártak 's járnak ma-is.

A' consonánsok' száma nem mindegy ma minden Nemzeteknél, nem-is mindegy volt eleitől fogva; mert a' Görögök' nyelvében elébb kevesebb számmal voltak, azután találtattak-fel a' kettős consonánsok, mellyekkel a' consonánsok' száma szaporodott. Lehetséges-is a' consonánsok' szaporodása, mert azok a' száznak, ajakoknak, fogaknak, nyelvnek, ínynek, toroknak különböző öszszenyomulásai-ból, változásiból származnak, már pedig lehetnek azon részeknek többféle öszszenyomulásai, mint a' hány consonánsok ma szám-lálatnak.

A' mi természetes a' consonánsokban, és a' mi ki nem maradhat, az abban áll, hogy a' consonáns a' száznak 's annak részeinek öszszenyomulása nélkül, 's egy vagy más vocálisnak magához vétele nélkül megnem eshetik. — A' pedig már az embernek tetszésétől függ, a' maga szájának 's annak részeinek minémű öszszenyomulást adjon, erősebbet-e? gyengébbet-e? Az-is a' tetszéstől függött, e' vagy áma consonáns mellé, mellyik vocalist adja — és ismét hogy egy vocalishoz kevesebb vagy több consonánsokat kössön.

A' diphtongusok a' vocálisok' öszszerakásából, vagy csomójából származnak; az honnan annyi diphtongusok lehetnek, a' hányféle vocálisok öszszerakási gondoltathatnak; melly szerént látni való dolog, hogy lehetnek több diphtongusok valamelly nyelvben, mint a' Magyarban vagynak; a' minthogy többek-is vagynak a' Francziáknál; 's régen-is többek voltak a' Görögöknél, melly két Nemzeteknél sokszor három vocálisok-is járultak -öszsze, hogy egy diphtongust csináljanak.

Úgy tetszik, hogy a' diphtongusokkal való élés nem épen olyan elkerülhetetlen szükségű dolog, kivált mikor megvagynak a' nyelvben a' vocálisok és consonánsok; mindazonáltal a' nyelvnek pallérozottsága, a' Nemzetek' sokféle szükségei, és a' szóknak különböző által-meg-általváltozási miatt kimondhatatlanoknak ítéltettek a' diphtongusok.

Ha több betűk együtt vétetnek, lesznek az egy ejtésű hangok (syllabák), 's ámbár néha megesik, hogy egy betű-is csináljon syllabát; de többnyire a' syllabának kicsinálására, két 's több betűk-is kívántatnak: sehol pedig a' betűk' olyan öszszecsomózása nem lehet, a' honnan a' vocális kimaradhatna.

A' Napkeletiek egy syllaba' csinálására sokszor csak két betűket vesznek-fel, soha pedig háromnál többet nem. De már a' Napnyúgotiak vesznek négyet-is; sőt az Északiak, mint a' Lengyelek-is, öt betűket-is vesznek egy syllaba kicsinálására.

Már a' syllabákban elmaradhatatlan és természetes, hogy vocális és consonáns rakásának egybe, csak kevesek lévén az olly syllabák, mellyek egy-egy vocálisból állanak. — A' pedig változó és szabad akarat szerint való, hogy egy syllaba kicsinálására több vocálisok 's több consonánsok járúljanak-öszsze.

A' syllabából lesznek a' szók (voces). Ha a' syllabának vagy eleihez más syllaba ragasztatik, vagy hátúljához más tóldatik, mind ezekből szó származik — vagynak olly eredeti szók, mellyek csupán egy syllabából állanak — de többnyire a' szók más-meg-más syllabáknak egybe rakásából lettek. — A' honnan a' szóknak természetéből foly az ki, hogy

a' syllabák szaporodjanak, öszszecsomóztasának.

A' Napkeletieknél a' syllabáknak e'féle öszszerakása nem igen erősen szaporított, mert három syllabáknak öszszerakásánál többnek szaporítása nem volt szokásban.

A' Napnyúgotiak sokszor öt syllabákat-is öszszevernek egy szó kicsinálására. Sőt sokszor egész szókat-is hozzá toldanak egész szókhoz, hogy új szót szüljenek.

A' Napkeletieknél sokszor a' syllabának vagy eleihez vagy utóljához egy betű ragasztatik, 's azzal új jelentés hozatik-be, 's új szó születik. — A' Napnyúgotiaknál pedig az új jelentések' behozására új szók vétetnek-fel az öszszerakásba (compositioba). Innen láthatni azt, hogy a' Napkeleti nyelvek sokkal együgyűbbek (simpliciores), magokkal meg egyezőbbek, könnyebbek, és a' természettel öszszeillőbbek, mint a' Napnyúgotiak.

Az egyberakás (compositio) a' szókban léssen, vagy egy syllabának, vagy egy egész 's több szóknak hozzáadása által. — A' Napkeletieknél kevés öszszerakott (composita) szók vagynak 's kevés részekből rakattak-öszsze — a' Napnyúgotiaknál többek az ilyenek, 's hosszabb öszszerakásból állanak.

Az öszszerakás törvénye sem mindenütt egy; mert a' Napkeletieknél az öszszerakás rövid, egyes, 's kevés részekből álló. A' Napnyúgotiaknál ellenkezőleg van.

A' mi a' lehúzottakat, vagy származtatkat (derivativa) illeti, nincs egy nyelv-is, mellyben a'féle lehúzottak ne volnának, még is az ilyen származtatás inkább van szokásban a' Napkeletieknél; — a' Napnyúgotiak a'

származtak vagy lehúzottak helyett öszszera-kottakat (compositumokat) vesznek-fel.

A' származtatás törvényje 's formája sem mind egy, — a' Napkeletieknél az együgyűbb, magához hasonlóbb; a' Napnyúgotiaknál külömböző 's változó.

A' Magyar-nyelvben, mint a' Napkeleti-eredetűben a' magokba megérthetők (substantivumok), majd mind ugyan azon egy módon végződnek, 's azok a' végek (terminatiok) többnyire *ás, és, ág, ég, at, et, ány, ény*-be végződnek, a' mint az-is különösse a' Magyar-nyelvnek 's Napkeletieknek, hogy három consonánst egy vocális mellett ki nem mondhatnák, mint a' *ptrütsök* név bizonyítja, sőt két consonánst-is egy vocálissal szakasztanak-meg, mint a' *kraitzár* helyett karaitzárt, a' spanyol-viasz helyett ispinyol-viasz-szat mondanak.

Sok bajt csinál a' nyelvben az élesítő hang (accentus), melly egy nyelvből sem maradhatki; de a' Napkeletieknél gyakrabban van szokásban; innen van, hogy a' Sináknál ezen egy syllabában *chu* négy, és ezen másban *po* tizenegy, külömböző jelentések vagynak, mellyeket az accentusok' külömbiségei szűlnek.

Mind ezen előhordott jegyzésekből kijön az: hogy minden nyelvben van valami természet szerént való, melly el nem maradhat; van szabad akarattól függő-is, a' mi változik, innen van a' nyelvekben a' sok változás, a' sok külömbözés, a' sok szokásból kimaradás, a' sok megfogyatkozás, és néhol a' megfáinulás, pallérozódás.

Hányféle nyelvek vagynak vagy lehetnek, azt alig lehet felszámolni, holott ugyan azon

egy Nemzet' nyelvében-is sok külömbiségeket lehet tapasztalni, — a' kitettszöbbs külömbözések még-is e' következendők: vagynak, kik szinte csak a' vocálisokkal élnek mikor beszélnek; vagynak a' kik ajakaikat a' beszéd közben öszsze nem fogják; vagynak, a' kik mikor beszélnek, síkóltanak, mint a' pávák; vagynak, kik énekelve beszélnek; vagynak, kiknek csak kevés szavakból álló nyelvek vagyon.

Mellyik a' legrégebbs vagy legelső nyelv? régolta kérdésben forog. A' melly Nemzetek magokat legrégebbsnek tartották, mint az Indusok, Sinák, Égyiptombéliek, Babylonbéliek, Scythák, azok a' magok nyelvöket tartották legrégebbsnek; Psammeticus Király egy hitván próba-tétel után a' Syriai-nyelvet állította legrégebbsnek 's legelsőnek. — Mások a' Mó'sesét vagy a' 'Sidó-nyelvet. — Functius azt erősíti, hogy az első nyelv kihólt; de abból lett a' Scithák' nyelve, ebből származott a' Celtai 's régi Német-nyelv, az Olasz- vagy Deák-, Görög-nyelv-is. — A' nyelveknek egymáshoz közeljáró szóllása formái, szavai, azoknak atyafiságát, 's egy eredetből való származását megbizonyíthatják.

Mi adott eredetet a' nyelveknek, abban sem tudnak a' tudósok megegyezni: — ki az Isten' különös tanításából hozza azt ki — ki a' természeti szóllás eszközeinek alkotásából — ki a' szüntelen való változásokból, 's a' hasonlatosság szerént való ítélešből (analogiából), ki a' társaságbeli egybeköttetésből, — ki az okossággal való éléšből, 's az okosság pallérozottságából (culturából).

Mind ezek együtt véve sokat tehetnek valamely nyelv' származására. — De ha az embert megtekintjük, olyannak találjuk természet szerint, a' ki alkalmatossá tétetett a' természettől arra, hogy a' nyelvnek vagy szóllásnak eszközeivel bírjon; mert adattak néki a' természeti dolgok' hangjait követő, azon hangokat kinyomó erők, és így szók' csinálására való tehetségek. — A' mi pedig a' mi első szüléinknek nyelvöket illeti, mivel tőlök távol volt a' hosszas tapasztalás, magokra sem hagyattak, mint Isten' keze munkái; hiba nélkül lehet állítani, hogy Isten-től vették a' szóllást-is, nem csak annak tehetségét.

A' nyelveknek különbözéseit sokan a' Babel-Tornya építésekor történt öszszezarodásból hozzák-le; — de helyesebben ítelnek azok, kik a' nyelvbeli külömbséget a' szólás eszközeinek, az ég-hajlatnak, a' szokásnak, a' nevelésnek, az okossággal való élésnek, a' pallérozottságnak vagy culturának különbözéseinek tulajdonítják, úgy a' Nemzetek viszontagságainak, 's egymással való egybeköttetéseinek.

Az Európai nyelvek közt a' kimondásra nézve legbajosabb a' Lengyel-nyelv, legkönnyebb a' Belga-nyelv. — A' ki a' Lengyel-nyelvet könnyen megtanúlja beszélleni; — az a' többieket-is megtanúlhatja könnyen, — a' ki a' Belga nyelvet tudja beszélleni; még távol vagyon a' több nyelveken való szóllástól.

A' nyelvnek tökéletesedése, sok különbözö okoktól függ, vagy az okossággal való éléstől és annak culturájától; vagy a' mester-

ségtől; vagy a' tudományoktól; vagy a' viszontagságoktól; vagy valamely történettől; vagy a' tudós társaságoknak közös munkájokból; vagy a' Nemzet' csinosodásától; vagy mind ezen okoktól együtt véve.

Sok szók maradnak-ki valamely nyelvből az Írók' munkájiknak elfogyása miatt; sok szók elvesznek, ha az azok által neveztetett dolgok a' mi tapasztalásaink elől elragadtatnak, mint elvesztek sok a' régiek előtt esmerethen volt állatok' nevei. — Sok új szók ütik-fel magokat, a' midőn új dolgok találhatnak-fel; mint megesik a' Fűvésztudományban; a' felbonczoló - mesterség - tudományjában; a' természet Historiájában, és a' kézi-mesterségekben.

Ha különböző Nemzetek-nyelvének szavai összeszedegettetnek; azokból megtetszik, minemű ostobaság, tudatlanság, dúrvaság volt nálók, 's vagyon még ma-is a' mostaniak' nyelvök szerént; kitetszik az-is minemű culturára emelkedtek-fel, vagy egy, vagy több mesterségekben, tudományokban. — Szintügy kitetszik az összeszedett szókból mind a' nyelvnek, mind a' Nemzetnek szegénysége, vagy bővsége 's gazdagsága; szüksége, vagy pompája; takarékosága, vagy vesztegetése; virtussa, vagy vétke; áldás-mondása, vagy káromlása; okossága, vagy képtelensége; helyes- vagy bal ítélet-tétele, sőt csalfa vélekedése-is. — A' Magyaroknak, minden más Nemzetek felett való éktelen káromkodási, és a' sok R betűvel járó ropogós szavai a' Nemzetet erősen caracterizálják.

A' nyelvekből és azoknak szavaiból lehet megítélni, az esméretnek melly grádictsára e-

melkedett volt fel a' Görög Nemzet; mellyikre a' Római és a' mái Nemzetek-is mellyik grádicsán állanak.

Így ítélni-meg a' nyelveknek egybe-vetéséből, mellyik Nemzet multa légyen-felyül a' másikat, 's mellyik nemében a' mesterségeknek és tudományoknak?

Hasonló módon lehet által-látni, minden Nemzet millyen lett légyen a' maga csecsemőségében, millyen fennebb emelkedett élete-idejében.

A' Magyarok-nyelvének szavai közt, többet lehet találni, mint más nyelvekben olyakat, mellyek a' természeti dolgok' hangját követik és az analogia törvényje szerént formáltattak; mint e' következő szók mutatják: pityeg, kukurikol, tsirikkol, kelepel, bőg, béget, károg, korog, ropog, morog, zörög, csattog, pattog, 's a' t.

Sok régiek' írásiban, sőt az Aristoteles és a' Kánt írásaiban-is vagynak haszontalan, 's nem a' természetet 's abban fundált dolgokat jelentő szók; a' minthogy sok olyan megkülömböztetések (distinctiók) is vagynak nálok, mellyek nem a' természet' fundamentomán állanak. — A' Scholasticusok' írásiban pedig épen semmit nem jelentő szók-is olvasatnak.

A' Filozofiába bécsúszható szóknak, világos értelmű, tulajdon jelentésben lévő, meghatározott, nem hasonlatosság szerént valóknak (metaphoricusoknak) kelletik lenniük, 's olyanoknak, mellyek mindenütt és mindenkor a' természetre mutassanak. — A' metaphoricé tsinált szók inkább a' Poétáké 's Orátoroké.

Ha valamely nyelvben kevesek a' szók, az annak a' jele, hogy a' nyelv szegény, az esméret szűk és szoros határú. — Ha a' szók több számmal vagynak, 's kivált a' gyökeres szók (radixok) sokak: a' nyelv és az azzal járó esméret gazdag. — Ha a' szók homályosok, vagy metaphoricusok, a' nyelv 's az esméret szegény és a' tökéletességtől távol van.

Vagynak szók, mellyek a' természetet követik, 's az ilyeneket tisztán meglehet érteni; — vagynak, mellyek a' csalfa vélekedésekkel köttettek-egybe, és ezek az esméret igazságát eltakarják; — vagynak hasonlatosságot (analogiát) követők, ezek a' természet után járnak, 's nem hibáznak; — vagynak a' tökéletességtől legmeszszebb lévő nyelvben semmit nem jelentő szók-is.

Van sokszor a' szók között harcz-is (Logomaetria) mellyről Veremfels szép magyarázatot tett. — Van a' nyelvnek vagy szóknak a' vélekedésekbe, és viszont a' vélekedéseknek a' szókba való befolyása, mellyet Michaëlis megmutatott.

A' szók között és a' gondolatok közt van néminémű megegyezés, egyébaránt a' szájnak nyomulásai által, soha kinem jelentethetnék az, a' mi benn véghez ment a' lélekben. — És már ebből a' megegyezésből nem ok nélkül hozzuk - ki azt, hogy valamely Nemzetnek olyan, és annyi esméretei vagynak, a' millyen, és a' hány szavai. — De mivel mégis több dolgok vagynak a' világon, mint az embereknek azokról való esméretei, és több esméretek, mint az azokat kifejező szók; innen nem mindenkor helyes az ítélet-tétel a' szóknak bővségéről vagy szükségéről, az es-

méretnek bővségére vagy szükségére, és így a' Nemzeti-tudomány' állapotja megítélésére.

Van a' szók között és a' gondolatok közt különbözős-is; nem csak abban, hogy a' szók külső hanggal nyomattatnak-ki, a' gondolatok pedig benn a' lélekben mennek véghez; hanem abban-is, hogy a' szók sokszor a' természetől meszsze távoznak, úgy hogy alig leheszen felvenni, hova czélozzanak. — Innen látni való, hogy több van a' gondolatokban, mint a' szókban; hogy a' szók szabad akaratól függvén többnyire változás alá vagnak vetve, mellyek állandó megbizonyító erősségül (argumentum demonstrandi) nem vétettethetnek, 's többnyire mind el-is hibázták a' dolgot, a' kik a' névből vagy szóból vettének bizonyító erősséget.

Legjobb szók azok, mellyek a' természet követik, vagy azon fundáltattak, mellyekkel a' dolog nyilván kijelentethetik, megvilágosíttathatik, mellyek által a' mi gondolatink másokkal jobban közöltethetnek, és mi másoktól megértettethetünk, 's úgy mások-is mi tőlünk megértettethetnek.

Illyen szókat kívánnék én az új szókat csináló Mestereknek műhelyekbe! —

SZIGETHY GY. MIHÁLY,
Professor.

17.

A' leggazdagabb Fejedelem.

(A' XVI-dik Századból való elbeszélés.)

Egykor Német-országnak számos Fejedelmei a' Wormszi Császári palotában barátságosan együtt ülven, versent kérkedtek az ő országjoknak elsőseivel, fejenként mindenike. A' Szász Fejedelem az ő hegyeinek ezüsttel bővelkedő bányáit magasztalá; a' Rajnai az ő mezeinek bujálkodó veteményit, és szőlős hegyeinek becses termékjeit; a' Bajor az ő nagy városait, és gazdag Klastromjait. A' Würtembergi Herczeg pedig, a' hosszú szakállú Eberhard, ímígy szólott: „Csak kisdéd „városokat mutathat az én országom; és sem „hegyeim, sem mezeim nagy bőséggel nékem „nem adóznak; de akár éjjel, akár nappal, „akár az erdőnek magányos homályiban, a- „kár a' városi zaj fényes világánál, bátran „hajthatom-le fejemet mindenegy alattvalóm- „nak ölébe!“ És minden őszszegeült Fejedelmek köz-akarattal felkiáltottak: „Würtembergi Eberhard! Kegyelmedé a' jutalom!“

Közi EDVI ILLÉS PÁL.

18.

Lantomhoz.

Halold, édes Lantom, serkenj-fel álmodbúl,
Tisztítsd-ki magadat heverő porodbúl,
Tekerj-fel tizenkét szalat a' húrodbúl,
Vigyázz, botlás volna kifogni hangodbúl.

Ládd, míg a' puhaság' ölében hevertem,
Addig szeget senki fejébe nem vertem;
De hogy *fás regulát fásan írni mertem*, (?)
Azolta magamat sok bajba kevertem.

Úgy-e megmondottam néked jó előre,
Hogy eljutok yeled arra a' mezőre,
Hol úzendő leszek egész nyakra-főre,
'S a' hol legtöbb bombák húllnak a' kezdőre.

Egyik alig végzi ellenem dolyfeit, *)
Másiknak már készen olvasom mérgeit,
Noha nem irigylém senki érdemeit,
Sem a' kérkedésig halmozott kincseit.

Dessewffytúl harsog három Hős' kelleme, **)
Hazát végig futja azoknak érdeme,
Mert lám engem döfvén, sokat nyert szelleme,
Sokat a' sziklakat hasító vers-neme.

Semmi sem vált volna Hősök' kellemébül,
Ha kimaradt volna a' Grófnak versébül
A' harmadik strófa, Minerva' könyvébül.
Ítélné akárki önnön érzésébül.

*) Lásd; F. M. O. Minerva 4-dik Negyed, 1828. lap 199.

**) Lásd; F. M. O. Minerva 5 dik év 1829. első Kötet, lap 80.

A' góg a' kicsinyben kicsinyt-is sokalja,
 Ha kényjéhez nem fér össze-is szabdalja,
 A' kicsinyt előtte szóllani se hallja,
 Külömben mérgébül még meg-is sarkalja.

Lásd Lant, jó lett volna például felhozni,
 Dicsó érdemeit kényyig nyomozni,
 'S feltalálván egyig halomra halmozni,
 'S így a' Grófnak tellyes örömet okozni.

Csak hogy a' Nagyoknak megnyerni kegyelmét,
 Annyi mint előre látni veszedelmét;
 Könnyebb barátjává tenni Fejedelmét,
 Mint egy Író-Nagytól kivívni védelmét.

Úgy-e Lant, hogy vagyon Grófnak-is határa?
 Mellyen ha túl szökik, nem ügyelt magára;
 Számot tartván kiki a' maga jussára,
 Nem túri, szenvedni, a' mi van kárára.

A' Nagyoknak illó nagyokat művelni,
 Minden bajt nemesen szenvedni, viselni,
 Nagy lelket, erkölcsöt Rangjában nevelni,
 Hogy példát a' Kicsiny képes legyen lelni.

Eszembe jöttök itt *Gvadányi, Szécsényi,*
Teleky és Zrinyi, Majláth, Wesselényi, —
 A' ti sokat vívott elméitek' fénnyi
 Által nem csüggedtek Honny-ügyünk' reményyi.

Önnön példátokkal biztatók valátok,
 A' szük ész' szülemény Nálátok nem átok,
 Dúst vagy Irust egykép szívesen hallátok,
 A' honnyi érdemet mindég pártoltátok.

Desseffy' példája mást tanít korunkban:
 Kis Rangal keveset találunk útunkban,
 Mert bér 's jutalom-mag nincs vetve Honnunkban
 Azért, a' mit beleszívtunk a' tollunkban.

Az Irus sem azért vesz tollatt kezébe,
 Hogy könyökig vájjon a' Nemzet' kincsébe,

Vagy trombita, dob-szó hirdesse hírébe',
'S a' nem halandóknak jusson - fel egébe ; —

Hanem hogy ó-is volt az élők' számába',
A' rendeltetésnek törvényes sorába',
A' mi neki juta, nem vitte sirjába,
Éltében nem hevert Hazája' karjába'.

Engemet-is ez vitt soknak a' kezébe,
Avagy jobban szállván, késnek a' hegyébe,
Tapsoljon bár némelly illy nyereségébe',
Légyen! mert mi fájhat a' Haza' ügyébe'?

Ha elhagy a' tőrés, felkapom fegyverem',
'S szeget szeggel, vasat vassal addig verem,
Mig ellenségemet földre nem tekerem,
'S így a' diadalmat tőle megnem nyerem.

A' nagy szelidséget korunk nem javallja,
Mert a' támadóknak nagy számát sokalja,
Az egészset azért senki megnem csalja,
Ha az illyeneket ó-is megvagdálja.

Ne fájlald Tudós Gróf, hogy sokan valának,
A' kik hittek 's hisznek a' Mester' szavának,
Sokan vagynak a' kik nagyot akarának,
'S végére nem jártak a' kezdett munkának.

Sokan voltak a' kik tanulni szerettek,
Vágyok' ösztönébül nagy útatat tettek,
'S a' mit nagy útkban ók élnem érhettek,
Sokszor egy Gyöngébbtül reá vezettettek.

Lám Nagy Sándor egy volt a' Bölcsék' sorábúl,
Még-is sokszor leszált a' fényes trónjábúl,
Hogy a' Diogenes' szegény hordajábúl
Táplálékot vegyen annak vagyonjábúl. —

Nem Bölcsnek írtam, Kötetem mutatja
A' Bölcsék' szívét hát valyon mi szaggatja?
Talán hogy a' Müzsák' nevendék magzatja
Abbúl mindennapi leczkét kaphatja?

Írhat az Erősebb jobbat én miattam,
 'S lassam így, hogy a' híd eltörött alattam,
 Már azzal-is elég örömet arattam,
 Hogy e' nagy szükséget eszébe juttattam.

Toldy és Dessewffy, kettőből tán léssen,
 A' ki soraimból köz-figyelmet véssen,
 A' jót mélyen látván e' pontban egészen
 E' honnyi szükségnek elégséget téssen.

Akkor majd édes Lant, meghajtván magunkat,
 A' Bajnoknak adjuk köszöntő szavunkat,
 Engedelmet kérünk, felhúzván húrunkat,
 Hogy egykor benyújtánk e' kisdéd sorunkat.

Addig-is, ha a' Gróf felgyúl e' leczkére,
 A' mit zengél neki Hősök' kellemére;
 Esdekelj előtte, ne légyen terhére,
 Elvezetvén őt' e' Maxima' erére:

Midőn vágyunk kíván valamit hallani,
 'S hallván, legjobb arrúl magunkban szólnani,
 'S a' Bölcsék' e' szavát előttünk tartani:
Ne bánts, nem fog senki téged-is bántani.

PAPP IGNÁTZ,
a' magyar Poësis' szerzője.

19.

MONTAIGNE MIHÁLYRÓL.

Montaigne Mihály, egyike a legelmésőbb és leglelkesebb Francia Íróknak, régi nemes familiából származott, és a Montaignei kastélyban született 1533. Febr. 28-dikán, és ugyan ott holt-meg 1592. Sept. 13-kán. Az atyja, ki Bordeauxi Polgármester volt, nagy gondot fordított nevelésére; de egyszer'smind különös útat-is választott abban, p. o. a deák nyelv tanulását könnyíteni akarván, fijának míg még a dajka keze alatt volt, olyan nevelőt választott, ki francziául semmit sem értett, de deákul beszélni tudott, és kitől a gyermek a deák nyelvet anya nyelve gyanánt tanulta-meg beszéllés által; továbbá fiját reggelenként mu'sika által költette-fel az álmából, olyan vélekedéssel lévén: hogy a hirtelen felköltés a gyermekeknek ártalmas és a t. Felneveltetése után Montaigne egy ideig a Bordeauxi Parlamentnél tanácsos, utóbb azon városnak Polgármestere volt; de végre minden hivatalokról lemondott, hogy magát egészen a böltsekedésnek szentelhetné. Mindazáltal nyugalmit sokképen háborgatta az a belső háború, melyet Franciaországban a Hougenottákon elkövetett kegyetlenség okozott, és melyben ő mind a két felekezet által üldöztetett. Fő munkája az, melly *Essais* vagy *próbák* czíme alatt legelőször 1580-ban jelent-meg, és azolta nem csak a Francziáknál, hanem minden

egyébb megvilágosodott Nemzeteknél-is Classikusnak tartatik. Ebben mind magát, mind általjában az embert a' legnagyobb részrehajlatlansággal igen elevenen leírja, 's mindeneknek, kik a' középszerűsége felül tudnak emelkedni, igen kellemes és hasznos lelki eledelt ad. Az első kötetnek nagyon egy magyar fordítása-is, melly Po'sonyban 1803-ban ilyen cím alatt jött világra: *Montaigne Mihály' külömbkülömbféle tárgyak felől való gondolatjai és vélekedései magyar köntösben. Nagy Tóth József által.* Ez a' fordítás minden fogyatkozása mellett-is több figyelmet érdemelt volna, mint a' mennyit a' magyar közönség előtt nyert. — Montaignenek itt következő gondolatjai, mellyek nem ezen magyar fordításból vagnak véve, valamennyire megmutathatják, millyen lélek uralkodik az említett munkában.

Montaigne' némelly gondolatjai.

I.

Az Aszszonyokról.

Az aszszonyoknak elejétől fogva vérekben volt férjeikkel ellenkezőképen vélekedni. Két kézzel kapnak minden alkalmon, mellyben ellenek mondhatnak 's ellenmondásokat minden csekély okkal könnyen mentik. Esmertem olyan aszszonyt, ki férjét derekasan meglopta, hogy, mint Gyóntató-atyjának mondotta, több alamísnát adhatna. De a' Tatar hagyja jóvá az illy áhitatos tsalárdságot. — Az aszszonyok minden pénzbeli sáfárkodást méltóságjokon alól való dolognak tartanak, ha az férjeik' tudtával

megyen-véghez; az e'féle sáfarkodást vagy erővel vagy tsalárdsággal, vagy minden esetre férjeik' ellenére kell magokévá tenniük, hogy vele hatalmok' érzése, melly nekik olly igen kedves, öszsze legyen köttetve.

Nekem minden tekintetben hihetőnek látszik, hogy csak ritkán születnek olly aszszonyok, kik a' férjiaikon méltán uralkodhatnának, kivévén az anyai 's természeti hatalmat, 's talám ezt az esetet-is, midőn büntetésül az ollyan férjiaikon uralkodnak, kik egy hideglelési hagymázban magokat nekik önként alájok vetik.

Az is veszedelmes dolog volna, ha saját gyermekeik között valamelly Korona-örökösének választása, reájok bizattatnék; ezen választás mindenkor a' vak kénynek és félszakos szeretetnek munkája lenne; mert lelkek mindenkor tele van mértékletlen kívántsissággal és az ollyan dolgok' szerfeletti óhajtásával, mellyeket terhes korokban beteg képzelődésök óhajtásra méltóknak fest. Rendszerént gyermekeik közül leginkább azokhoz ragaszkodnak, a' kik vagy legerőtlenebbek 's legnagyobb nyomorékok, vagy még ölkben tsúsznak, másznak. Mint-hogy értelmök nem bir elég erővel, az okosság' tanátsa szerént választani; többnyire a' természeti ösztönt követik, mint az oktalan állatok, mellyek kistsinyjeiket csak addig esmerik, mig szoptatják. Azomban ezen természeti ösztön vagy hájlandóság, mint a' tapasztalás mutatja az anyákban, igen erőtlen szokott lenni. Igen csekély jutalomért könnyen arra birhatjuk őket, hogy saját gyermekeiket félre-tegyék 's a' miénket szoptassák; 's a' szoptató-dajkák' nagy részénél úgy tapasztaljuk, hogy kevés idő alatt az e'kép felfogadott gyermeket nagyobb mértékben szeretik, mint a' magokét.

Némelly böltsekedők azt állítják, hogy nem elég a' virtusra hajlandóknak 's eltökéleteknek lennünk, hanem alkalmat is kell keresnünk, mellyben a' virtus hartzolás és szenvedései' meggyőzése által próbára tétessék. Azt kívánják, hogy magunk keressük-fel a' szükségét, inséget, megvettetést és egyébbb fájdalmakat, mellyek lelkünket a' virtusban gyakorolhassák:

Multum sibi adjicit virtus lacessita:

A' virtus harc által nagyon erősödik.

Epaminondas azon gazdagságokat, mellyekben őt a' szerentse igazságos úton módon részeltetni akarta, a' többek között ezen okból nem fogadta-el, hogy, mint maga mondotta, a' szegénységgel hartzolhatna; a' minthogy mindenkor szegénységben is élt. De Sokrates az én vélekedésem szerént még nehezebb harcot harczolt, midőn mindennapi gyakorlásképen felesége' csudálatos természetét tűrte. Ennél nehezebb tűzpróba nem lehet; kivált mindennapon!

Nem tudom, ha Caesar' és Sándor' bajnoki tettei több erőt kívántak e, mint egy szép fiatal aszszony' állhatatossága, ki a' mi szokásaink szerént eszik, iszik, él, a' világbeli társalkodás által minden dolgok eránt felvilágosodik, olly sok rosz példák által ingereltetik, és még-is a' számtalan kísérteteknek tartósan ellenek áll. Nem esmerek nehezebb tselekedetet, mint az illyen nem tselekvést. Sokkal könnyebbnek tartom egész életében pántzélt, mint illyen vestálisi nehéz szüzesség' terhét viselni.

Bizonyára az aszszonyi Nemre a' legnehezebb 's legkeményebb kötelességeket raktuk, de az azokból származó ditsőséget-is neki engedjük. Az aszszonyoknak ez rendkívül hathatós ösztön lehet állhatatosságok' megbizonyítására. Ez által legjobb

alkalmat nyernek nekünk trutzolni, 's az erő' és vi-
tézesség' csekély ditsőségét, mellyet magunknak tu-
lajdonítunk, lábaik alá tapodni. Mindenkor úgy
fogják találni, ha e' részben eléggé vigyáznak, hogy
ezen úton nem csak a' legnagyobb tiszteletet, ha-
nem a' legnagyobb szeretetet-is nyerik. A' jóra va-
ló férfji azért nem szünik-meg kedveket keresni,
ha tőlök megtagadó feleletet kap-is, kivált ha ez
a' megtagadás nem vak kéjből, hanem tisztaság'
indulatjából származik. Akármennyit lármázunk,
fenyegetődzünk 's zúgolódunk-is, az semmit sem
jelent; hazudunk, még inkább szeretjük őket; mert
semmi sem bájol bennünket nagyobb mértékben,
mint a' tiszta aszszonyi erkölts, a' szelídség' és nyá-
jasság' társaságában.

Ha az aszszonyokon ezen szegény, erőtlen,
fegyvertelen lelkeken a' féltékenység uralkodik, ak-
kor nyomorúság látni, melly kegyetlen 's irgalmat-
lan sorsok van. A' féltékenység elejénten barátság'
neve alatt színli-bé magát szívökbe. De ha ezt
egyszer egészen elfoglalta, akkor ugyan azon okok,
mellyek benne elébb jó akaratot támasztottak, a'
legnagyobb gyűlölségre adnak alkalmat. — Általjá-
ban a' lélek' nyavalyái között a' féltékenység olyan,
hogy azt csaknem minden dolog neveli, és csaknem
semmi sem gyógyítja-meg. Ollyankor a' férjnek
virtusai 's érdemi-is meg annyi gyújtogatók, mel-
lyek az aszszonyok' bizodalmatlanságát 's dühösség'
ét lánggra lobbantják. — Ez a' hagymáz mindent
elront és rúttá tesz rajtok, a' mi különben szép és
jó volt. A' féltékeny aszszonynál, ha még olly
tiszta erkölcsű 's még olly jó gazdaaszszony-is, min-
den a' mit tesz, kedvetlenség' és zsémbelődés' szí-
nével van megfestve. A' féltékenység olly dühös-
ködő nyugtalanság, melly származtató okával szün-
telen ellenkezik. — Valóban nem tudom megmon-

dani, ha lehet e valami rosszszabhat szenvedni az aszszonyi féltékenységnél. Vélekedésem szerint igen jól esmerte azt az, a' ki azt állította, hogy jó házasság csak vak aszszony és siket férj között található helyet.

Igen helybenhagyom azt, ha az aszszonyok csak apródonként osztogatják kedvezéseiket, 's egy kis közvetéssel epedni hagyják szeretőket. Már Plátó megbizonyította, hogy minden szerelem-mutatásnál megvan nekik tiltva a' könnyenengedés. A' magoknak nyilván odaadása olyan kívántsíságot jelent, mellyet minden mesterséggel el kellene titkolniok. Ha kedvezéseikben szoros rendet tartanak 's mértékletesek, úgy sokkal nagyobb mértékben megcsalják vágyásunkat 's elrejtik kívánságaikat. Mindenkor futniok kell előttünk; ezt még azoknak-is mondom, kik magokat velünk megakarják fogatni, a' futás közben meggyőznek bennünket, mint a' Scythák ellenségeiket. Az-is igaz, hogy a' természet által eleikbe írt törvények szerint nem szabad nekik *akarni* és *kívánni*. Az ő rendeltetések, fájdalom! az; hogy engedelmeskedjenek és megegyezzenek.

Az aszszonynak leghasznosabb és legdítsérete-sebb tudományja a' házi-gazdaság' tudásában áll; fősvényt sokat, de jó gazdaaszszonyt csak keveset esmerek közöttök. A' jó gazdaszszonyosság az a' fő virtus, mellyet benne keresni kell; ez azon egyetlenegy jegy-adomány, mellyel házunk gyarapodhatik, 's melly nélkül könnyen koldússágra juthat. Ne mondjon senki ellenem; a' mennyire a' tapasztalást esmerem, azt kívánom feleségemtől mint legfőbb virtust, hogy jó gazdaaszszony legyen. — Boszszonkodva látom sok házoknál, hogy a' férj a' foglalatosságoktól fáradtan és szennyesen jelenik-meg délben, míg a' Nagyságos Aszszony még öltöző

asztalánál csitsumázza magát. Ez illhetik a' Királynékhoz, de talám még azokhoz sem. Nevetséges és igazságtalan dolog, hogy feleségeink a' mi fáradságunk' és izzadozásunk' rovására henyéljenek. — Ha a' férj a' szükségeseket megszerzi, azt kívánja a' természet, hogy a' feleség ezen szükségéseknek az illendő ábrázatot adja.

II.

A' Tudományokról és Tudósságról.

A' tudományok az olyan léleekben, mellyben gyúladó materia nintsen, nem gyújtanak magoktól világot, 's egy vaknak sem adhatnak látni tudó szemet. Hasznok nem az, hogy szemet adnak, hanem hogy a' szemmel jól élni tanítanak, 's hogy az embert, ha külömben ép testel 's járásra alkalmas lábokkal bír, helyes járásra szoktatják. — A' tudósság hasznos patikai szer, de az egész patikában egyetlenegy orvosi szer sinsen, melly minden megromlás nélkül soká elállana, ha az edény semmit sem ér, mellyben tartatik. Vagynak olyan emberek, kik elég tisztán látnak, de sandalók, 's ugyan azért a' jót ugyan észre veszik, de mindenkor mellette elmennek, a' tudományt ugyan megtalálják, de nem használás végett teszik magokévé.

A' legfontosabb rendelés, mellyet Plátó a' maga köztársasága' számára adott, az volt: hogy benne a' polgárok természeti tehetségeik szerént alkalmaztassanak hivatalokra. Mindent a' természet tehet, 's az-is tesz mindent. Sánták nem alkalmaztak testi gyakorlásokra, 's bégna lelkek sem lelkiekre. A' fattyú pór-lelkek méltatlanok a' böltselkedésre. — A' tapasztalás úgy látszik, azt mutatja,

hogy sokszor olyan szemorvost látunk, kinek fájós szemei vagynak, olyan Theologusokat, kiknek erköltseik nem igen istenesek, és hogy a' tudósok rendszerént haszonvehetlenebbek, mint más emberek.

Melly betset adhatott az Varrónak vagy Aristotelesnek, hogy ők olly sok dolgokat értettek és állalláltak? Megmenekedtek e ez által az emberi nyomorúságoktól? nem érte e őket ezért sok ollyan eset, melly a' tereh-hordókat nyomni szokta? a' Logika adott e nékik vigasztalást a' podagra ellen, 's ennek fájdalmait kevesebbé érezték e azért, mint-hogy tudták, mi módon terjed-el matériája a' tagokra? szövetséget kötöttek e azért a' halállal, minthogy tudták, hogy azt némelly Nemzetek jó kedvel várják, 's a' feleségeik által homlokaikra rakott szarvak kellemesebbek voltak e nekik, ha tudták is, hogy némelly Tartományokban a' feleségek közösök? — Sőt inkább ellenkezőképen volt a' dolog! azért, hogy ők egyik a' Rómaiaknál, másik a' Görögöknél, a' tudósságnak legmagasabbik gráditsán állottak, még pedig ollyankor, midőn a' tudományok legszebben virágoztak, épen nem látjuk, hogy életekben illy kitűnő jelességgel bírtak volna. Ellenben a' görög tudós alig tud némelly nem kitsiny motskokat a' maga életéből kitörölni. Tapasztaltuk e valaha, hogy a' gyönyörűség és egészség nagyobb mértékben gyönyörködtette volna azt, ki a' csillagok' és nyelvek' tudományában jártasabb volt? kevesebbé tartotta e ez a' szegénységet tehernek és szégyennek?

Én életemben többet esmertem száz mesterembernél 's többet száz parasztnál, kik böltsebbek és boldogabbak voltak, mint némelly Universitások' Prorektorjai. Örömetest lettem volna az, a' mik ők voltak. — A' tudósság vélekedésem szerént, a' házi

szükséghez tartozik, olly formán, mint a' ditsőség, a' nemesség 's a' tisztségek, vagy legfeljebb mint a' gazdagság és egyéb ahoz számláltatni szokott dolgok. De ezekhez-is csak mellesleg tartozik, 's inkább képzelődés mint természeti szükség miatt. Nekünk a' mi polgári társaságainkban élésre, kevés-sel van több kötelességekre és rendszabásokra szükségünk, mint a' darvaknak és hangyáknak a' magokéiban; mert látjuk, hogy ezek tudósság nélkül-is legalább alkalmas rendet tudnak tartani. Ha az ember okosan és eszesen ítélné, minden dolgot abban a' mértékben betsülne, mellyben az életre hasznos.

A' ki betsünket tselekedeteink és magunkvisellete szerént szabja-ki, az nagyobb számmal fog találni jeles embereket a' tudatlanok mint a' tudósok között, még pedig, mint én megvagyok győződve, a' virtusoknak minden nemeiben.

A' tudásban büszkélkedés pestis az emberek között. Azért ajánlja vallásunk olly igen az együgyűséget és nem tudást, mint a' hithöz és engedelmességhez szükségesképen megkívántató dolgokat.

Midőn Sokratesnek hírül adatnék, hogy a' böltsesség' Istene a' böltsnek nevét reá ruházta, igen álmélkodott 's minekutánna magát e' részben gondosan megvi'sgálta, nem tudta ezen Isteni ítéletnek okát kitalálni. — Sok igazságszerető, mértékletes, tudós férjfiakat esmert, kik olly jók voltak mint ő, 's kik nálánál nagyobb ékesszóllással bírtak, 's a' Hazának többet használtak. Ebből azt következette, hogy ő csak azért nyerte ezen megkülömböztetést 's azért ítéltetett böltsnek, mivel maga nem tartotta magát annak, 's hogy Apollo ostobaságnak esmeri, ha az ember maga magát böltsnek és tudósnak véli, 's hogy következésképen az ő legjobb böltsesége az együgyűségben 's a' semmit nem tudásnak általlátásában áll. Sokrates ezzel azt állí-

totta, hogy az, a' mit tudunk, csak legkisebb része annak, a' mit nem tudunk, az-az: hogy az, a' mit tudni vélünk, csak igen kitsiny része annak, a' mi eránt egészen tudatlanok vagyunk.

Pláto-is azt mondotta, hogy a' dolgokat csak álomban tudjuk 's valósággal semmit sem tudunk felőlek.

Omnes pene veteres nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt: angustus sensus, imbecilles animos, brevia curricula vitae. Csaknem minden régiek abban a' vélekedésben voltak, hogy semmit sem esmerhetünk, semmit sem foghatunk meg, semmit sem tudhatunk igazán; hogy érzékeink igen keskeny határuak, értelmünk igen erőtlen, 's életünk igen rövid. *Cicero Acad. Quaest. Lib. 1.*

Az igazán tudósok olyanok mint a' gabona-szárok a' mezőn. Ezek hamar felnőnek 's fejeket egyenesen 's kevélyen feltartják, míg kalászaik üresek; de mihelyt kalászaik szemmel megtelnek és megérnek, alázatosok lesznek 's lehajtják fejöket. Így az emberek-is, ha egyszer mindent megvi'sgáltak, megpróbáltak 's azt találták, hogy a' sokféle tudományokban semmi sincs állandó, hanem minden csak hiúság, lemondanak a' büszkeségről 's megismerik természeti állapotjokat.

Ha a' természetnek tetszene titkait előttünk felfedezni, 's ha megmutatná szemeinknek azon eszközöket, mellyekkel változásait okozza; boldog Isten! hány visszaéléseket, hány hibázásokat vennénk észre a' mi szegény tudományunkban?

Az én legfőbb 's legnehezebb tanulásom abban áll, hogy magamat megismerjem. A' könyvek csak olyan foglalatosságot adnak, melly tanulásom' gondjait eloszlatja. Az én lelkem magában-is elég ösztönt talál tehetségeinek felébresztésére. A' természet elég alkalmat adott néki arra, hogy magával

foglalatoskodhassék, 's elég tárgyakat, mellyeken magát a' feltalálásban és ítéleésben gyakorolhassa. A' gondolkodás szükséges és fontos foglalatosság mindennek, ki a' maga tehetségeit esmeri 's hathatósan használni tudja. Inkább szeretem tehát lelkemet magában kimívelni, mint mások' gondolatjaival bétölteni. — Nints könnyebb, de nehezebb foglalatosság sints, mint magát saját gondolatjaival mulatni; a' szerént, a' millyen tulajdonságokkal a' lélek bír. A' természet olyan elsőséggel ruházott-fel bennünket, hogy semmiféle foglalatosságot sem folytatunk olly húzatosan, mint ezt, és semmiféle munkát sem gyakorlunk olly könnyen, mint ezt. Ez, mint Aristoteles mondja az Istenek' foglalatossága, 's ebből származik mind az ő boldogságjok, mind a' miénk. — Az olvasás nekem tulajdonképen csak arra való, hogy gondolkodásomnak különféle tárgyak által elevenséget adjak, 's vele nem emlékező hanem ítélő tehetségemet foglalatoskodtassam.

III.

*A' fényűzés ellen hozattatni szokott törvényekről. *)*

Az a' mód, mellyel törvényeink az étel és ruházat körül az esztelen költségeskedést vagy fény-

*) Ez legjobb felelet arra, a' mi a' Minerva' Quintil. Declam. 3. pro Milit. ezen évi folyamatjának második kötetében a' 126 és 127 lapokon mondatik. A' fényűzés eránt hozattatni szokott törvények legtöbbsnyire végrehajthatatlanok, még nagyobb 's esztelenebb fényűzést okoznak, 's mindenkor törvénytelenül sértik a' polgári józan szabadságot.

üzést megszorítani igyekeznek, egészen tzéltvétőnek látszik lenni. Az igaz eszköz e' végre a' volna, ha az emberekben az arany és selyem mint hiú és haszontalan dolgok eránt megvetés támasztatnék. Mi emberek ezen dolgokat mindenkor többre szoktuk betsülni, mint érdemlik. De ezeknek megtiltása igen nyomorúlt gondolat. Mert ha azt mondjuk, hogy csak a' Fejedelmeknek illik drága tengeri-halakat enni, bársonyt, selymet és aranyos ruhát viselni, 's ezen viseletet az alacsonyabb rendűeknek megtiltjuk; akkor nem teszünk egyebet, hanem ezen dolgokat csak még jobban megkívántatjuk. — Tegyé-k-le a' Fejedelmek a' nagyságnak ezen jeleit, minthogy ezek nélkül-is elég jelekkel mutathatják nagyságjokat; kezdjék-el e' részben a' szükségtelen költségeskedés' elhagyását, úgy a' czél, mellyet elérni akarunk, egy hónap alatt minden rendelés és tilalom nélkül el lesz érve.

A' fényűzés ellen hozott törvényeknek csak ezt kellene p. o. magokban foglalni: az aranynak és bársonynak viselése minden embereknek megvan tiltva, egyedül az alakos bohóskodóknak és a' közös tisztátalan személyeknek van megengedve. — Zaleukus az e'féle rendelések által mérsékelte a' Locri-siaknál a' fényűzésbéli mértékletlenséget. Az ő rendelései azt foglalták magokban, hogy egy szabad sorsú 's tisztességes életű aszszony se járasson maga után szolgálót, kivévén ha részeg; ne menjen-ki a' városból éjjel, ne viseljen ruháján aranyat, se drága csipkét, vagy más drága hímvarrást, kivévén ha azt akarja tudatni, hogy ő-is a' tisztátalan személyekhez tartozik. — Az illyen meggyalázó kivételek által polgárjait elszoxtatta a' mértékletlen és ártalmas fényűzéstől; 's ez a' mód bizonyosan igen cél-erányos volt. — Az e'féle rendkívüli újjításokban a' Királyok' példája mindenható. Quidquid Principes

faciunt, praecipere videntur. A' Királyok' példái törvények.

Az elme' szüleményeinek betséről.

Annak a' természeti ösztönnek, melly szerént gyermekeinket szeretjük, igen egyszerű oka van, tudniillik az, hogy azokat nemzettük, következésképen a' magunk' másainak tartjuk. — De nekem úgy látszik, hogy más nemű szüleményeink-is vannak, mellyeket szívünk nem kevesebbé szokott kedvelni. Mert azok, a' miket lelkünk nemz, az elménk', szívünk' és értelmünk' szüleményjei sokkal nemesebb részeinkből származnak, 's nagyobb mértékben-is sajátajink. Ezeknél atyák és egyszer'smind anyák-is vagyunk; ezek sokkal több fáradságunkba kerülnek, 's nagyobb betsületünkre-is válnak, ha jók. Egyébb gyermekeink' betse inkább a' magok' érdeme, mint a' mienk; de ezekben akár mi jó van, mind az nekünk tulajdonítatik. Elevebben is lefestenek bennünket 's nagyobb mértékben-is hasonlítanak hozzánk, mint amazok. Pláto őket olly halhatatlan gyermekeknek nevezi, mellyek atyjait is halhatatlanokká teszik.

IV.

A' társalkodásról és társalkodásbéli közlésről.

Semmi öröm sem édes, ha azt mással nem közölhetjük. Még valamelly merész és nagy gondolat sem származhat lelkemben, a' nélkül, hogy ne boszongokdám, ha azt csak nemzettem, és senki sints, kivel közölhetném. Seneca ezt mondja: si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam in-

clusam teneam, nec enunciem, rejiciam. *Seneca Epist. 6.* Ha olly feltétel alatt adattatnék nekem böltsesség, hogy magamban bezárjam, és senkivel ne közöljem; nem fogadnám-el. Egy más Író még magasabb hangon szól: Si contigerit ea vita sapienti, ut omnium rerum affluentibus copiis, quamvis omnia, quae cognitione digna sunt, summo otio, secum ipse consideret et contempletur: tamen si solitudo tanta fit, ut hominem videre non possit, excedat e vita. *Cic. offic. I. 43.* Ha a' bölts olyan állapotban volna, hogy mindennel bővelkednék, 's tellyes szabadsággal bírna minden esmeretre méltó tárgyat gondolni és vizsgálni, de a' mellett olyan magános életet kellene élnie, melly őt minden emberi társalkodástól elzárná, inkább megkellene az élettől válnia.

Archytásznak azon vélekedése nekem nagyon tetszik, hogy még az égben és ama' roppant nagyságú égi testekben-is kellemetlen lenne utazni, ha résztvevő társ nem volna velünk. — De más felől még-is jobb egyedül és magánosan, mint unalmas és értetlen társaságban lenni.

Vagynak csendes magánosságra hajlandó és igen különös emberek. Az én természetem teremteni és magát mással közölni vágy; mind belől, mind kívül társalkodásra és barátkozásra termettem. Az a' magánosság, mellyet szeretek és másoknak javaslok, tulajdonképen csak abban áll, hogy benne hajlandóságimmal és gondolatimmal megismerkedhessem.

Leginkább a' betsületes és értelmes emberek' társaságát és esmeretségét keresem, ezeknek képe minden egyeheket megünat velem; de igaz, hogy ezek igen ritkák. Az ilyen társalkodásunk' czélja nem más, mint a' barátkozás, beszélgetés, gondo-

latinknak egymással közlése 's elménknek gyakorlása minden más mellyékes szándék nélkül.

Szép és tisztességes aszszony személyekkel-is nagyon szeretek társalkodni. Jóllehet itt a' lélek kevesebb élelményt talál, mint a' tudósoknál és művészeknél: mindazáltal ez a' társalkodás az érzéki örömeket, mellyeket nagyobb mértékben kóstoltat, közelebb viszi a' lelkiekhez, ha szintén vélekedésem szerint velek egyenlőkké nem teszi-is. De ebben a' társalkodásban egy kevesé jobban kell az embernek magára vigyázni, kiváltképen kell azoknak, kiken a' testnek nagy hatalma van.

Az emberekkel társalkodásnak és mulatásnak ezen két nemei történetiek, 's nem magunktól függenek. Az első olly ritkán találtaik, hogy készek lehetnének ritkaságokért boszorkodni, a' második pedig öregségünkben meghidegedik. De van a' társalkodásnak még egy harmadik neme, tudni illik a' könyvekkel. Ez sokkal bátorságosabb 's nagyobb mértékben hatalmunkban van. Egyébb tekintetekre nézve alább áll az első nemüeknél; de más felől sokkal könnyebben megszerezhető és hasznosabb-is.

A' társalkodás' ezen módja engem egész életem' ösvényén kísér; mindenütt megkaphatom. Ez vénségemet 's magánosságomat-is vidámitja, az unalmas henyélés' terhét rólam leveszi, 's a' kedvetlen társaságoktól, valamikor akarom, megment; a' fájdalmak' füláncját-is megtompítja, míg még nem igen nagyok. Ha képzelődésem kedvetlen képeitől megakarok válni, csak könyveimhez kell nyulnom, ezek elkergetik őket. Ezek az élet' útján a' leghasznosabb kenyeres tarisznyák; 's minden értelmes embereket sajnálok, kik azokat velek nem hordozzák. Altaljában a' könyveknek igen sok szép tulajdonságaik vagynak azokra nézve, kik közöttök jó

választást tudnak tenni. De rózsza nintsen tövisek nélkül; az a' gyönyör, melyet a' könyvek adnak szintén úgy nem tiszta, mint minden egyéb gyönyör, 's nem kitsiny alkalmatlanságokkal jár együtt. Itt a' léleknek van gyakoroltatása, de a' test a' szükséges mozgás nélkül marad, elveszti hajlékonyságát és elhervad.

S. K. J.

20.

A' természet' rajzolatja.

(Buffon után.)

— — — — — *Us Gott, mit seiner Allmacht umgürtet,
Wie mit gürtendem Schlauch ein Säemann, Sonnen dahintwarf,
Millionen auf einmal, jede mit Erden umfränzet,
Riefer Sonnen euch zu: Verbreitet Leben und Wärme
Auf die dürftigen Erden!*

A' természet azon törvények' rendszere, melyet a' Teremtő azért csinált, hogy miként kellessék a' dolgoknak dolgokból támadni, 's a' lényeknek lények után következni. A' természet semmi valóság, külömben ezen valóság minden lenne; a' természet nem-is lény, mert így ezen lény Isten lenne: azonban őt az ember mint valami élő, megmérhetlen hatalmat úgy láthatja, melly mindent önmagába foglal, mindent éleszt, és melly a' leg-

főbb valóság' hatalma alá lévén vettetve, egyedül az ő intésére kezdett-el munkálódni, 's még most-is egyedül az ő segítségével és az ő helybehagyásából folyvást munkálódik. Ezen hatalom része az Isteni hatalomnak, melly nyilván való; ő ok-is, foganat-is egyszerűsmind, mű volt és valóság, ábrázolat és maga a' munka-is; nagyon különböztvén az emberi művtől, mellynek szüleményje csak élet nélkül való munka. A' természet maga egy mindenkoron élő munka, egy szünet nélkül foglalatoskodó művész, ki mindent tud használni, ki önn-remek példája után, és folyvást ugyan azon kelméből dolgozik, mellyet ő a' nélkül hogy kimerítené, kimerítetlenné téssen: az idő, az ür, és a' matéria eszközei, a' világ tárgya, a' mozgás' és az élet' végcéljai.

A' világ' tüneményjei ezen hatalom' fogantjai; a' rúgó, mellyet használ, eleven erők, mellyeket egyedül a' tér és idő mérhet és határozhat-meg a' nélkül, hogy azokat valaha elfogyaszthatná; erők, mellyek viszont mérték-erányúak, mellyek özsze keveredvén egymás ellen törekednek a' nélkül, hogy özsze vegyülhetnének; némelleyek általhatják és szétt oszlatják a' testeket, mások felmelegítik és élesztik azokat; a' vonás és taszítás a' legjelesebb műszerek, mellyek által ez az erő a' durva testekre hat; a' meleg és az eleven mívyszeres golyócskák azok a' mozgó eredeti kelmek, mellyeket özsze dolgoztat, hogy mívyszeres lényeket formálhasson és azokat kifejthesse.

Illyen eszközökkel mit nem vihet véghez a' természet! Ő mindent tehetne, ha sem-

mivé tenni és teremteni tudna. De ezen két legvégső céljait a' hatalomnak magának tartotta az Isten. Semmivé tenni és teremteni egyedül a' mindenhatóságnak tulajdona; elváltoztatni, elmozdítani, széjjel dűlni, kifejtődztetni, megújítani, nemzeni, — ezek az egyedülvaló jussok, mellyeket az a' nagy hatalom a' természetnek általengedni akart; e-mez megmásolhatlan parancsinak csupán szolgálója, örökké változatlan végzésinek megőrzője; soha sem távozik ő azon törvényektől, mellyek számára íratlak; ő az elibe kirajzolt plánumon semmit sem változtathat, és minden munkáji az Örökkévalónak béklyegét viselik magokon. Ezen isteni béknyomás, ezen nem változó eredeti képe a' valóságoknak az a' kisedmás, melly után dolgozik, — egy kisedmás, mellyen eltörűlhetlen és örökre meghatározott címerekkel vannak minden vonások kinyomva, — egy mindenkor új, noha véghetetlen, kisedmás, mellynél az exemplárok és képlenyomások' sokasága egyebet nem csinál, hanem az eredetit meg-meg-újítja.

Minden teremtett tehát, és még eddig semmi sem törűltetett-el; a' természet ezen két véghatárok között libeg a' nélkül, hogy valaha egyikhez vagy másikához közelítsen. Keressük, ha őt a' megmérhetlen térség' né-melly pontjaiban megkaphatnók, mellyet megtölt és századok' kezdetétől ólta végig futja.

Míno tárgyak! Egy megmérhetlen sokasága a' matériának, melly egyedül egy hasztalan, egy iszonyú szertöményt ábrázolt volna, ha külön részekre nem választatnék, melly részek kimondhatatlan meszszeségű hézakok

által vannak egymástól szétt helyheztetve. A' sok ezer képzelhetlen távolyságokba kiszórt fényes gömbök azok az alapok, mellyek alsó fundamentomúl szolgálnak a' világ épületjének. A' sötét golyók' milliommjai, amazok körül lebegvén, teszik ezen fundamentom rendjének és építő-mesterségének mozgatható részét. Két eredeti erők kiszttetik ezen roppant szertömenyeket mozgásra, hengerítik, öszszeegyítik és lelkesítik azokat. Szünet nélkül munkálódik mindegyike, és ők szabják-ki egyesített törekedéssel az égi gömbölyegek' égalljait; — az ürnek közepette merő tájékokat, meghatározott pályákat ők alkotnak, és így magából a' mozgás öléből születik a' világok' mértékaránya 's a' mindenség nyugalma.

Egyenlő mértékbe van ezen erők' egyike szétosztva, de nem egyaránt jutott a' másik mindenhová. Minden oszthatlan piczinyje a' matériának hasonló mennyiségű erővel bír, de minden gömbnek már különböző mennyiségű taszító ereje van. Így van a' dolog mind az álló mind a' bolygó csillagokkal; azon gömbölyegekkel, mellyek egyedül a' húzás — ismét másokkal, mellyek az el- és visszataszítás végett látszanak teremtvé lenni; azon égitestekkel, mellyek egyenlő tájék fele kaptak taszítást, és másokkal, mellyek egy különös taszítás által körül hajtának; a' magános csillagokkal és ismét másokkal, mellyek kísérő drabantokat kápnak; a' fénylő testekkel és a' sötét szertömenyekkel, a' planétákkal, mellyeknek különböző részei csak egyik a' másika után részesülhetnek egy költsönözött világosságban; az üstökösökkel, mel-

lyek az elláthatatlan roppant tér' homályába elmerülvén, századok után fordúlnak-elő 's új tűzzel ragyognak; a' napokkal, mellyek megjelennek, eltűnnek, 's a' mint látszik, költsönösen meggyúladván, kialszanak; másokkal, mellyek magokat csak egyszer mutatván, örökre láthatlanok lesznek. Nagy történetek' tájja az ég; de az emberi szem alig veheti azokat észre; — egy nap, melly elmúlva egy világ vagy világok szabott rendjének felforgatását okozza, csak annyira érdekli az emberi szemet, mint az égő párázat, melly csillog, 's azonnal elenyészik. Az ember kised földjéhez, mellyen él, kötve lévén, ezen parányi gömböt világnak nézi, és a' többi világokat csak oszthatlan picziknek.

Pedig ezen föld, mellyen lételezünk, a' többi gömbök között alig észrevehető, és a' távúl lévő égi-testeknek épen láthatatlan; milliomszor kisebb az őt világosító napnál, és ezernyszer kisebb, mint némelly bújdosó társai, mellyek úgy mint ő a' nap' hatalma alá lévén rendelve, körülötte kerengeni kintelenek. Uránus, Saturnus, Jupiter, Pallás, Czéres, a' Földünk, Vénus, Mercurius és a' Napunk csak egy kis részét foglalják-el az égnek, mellyet mi világunknak nevezünk. Mind ezen bojgó-csillagok kísérőikkel egy sebes mozgás által ugyan azon a' lapon és ugyan egy tájjék felé ragadtatván, egy irtóztató általmérorjú karikát ábrázolnak, mellynek egész terhét tengelye hordozza, melly tengelynek az önmaga körül való sebes forgás által forrónak lenni, izzó-tűzzé gyúlladni, és kerületének legszélsőbb határáig meleget és világoságot terjeszteni kellett. A' meddig ezek a'

mozgások tartándnak, (pedig azok örökké lesznek, ha csak annak karja, ki őket legelől megindította, őket meg nem állítja, 's hasonló hatalommal semmivé teszi, minőre szükség volt akkor, midőn azokat a' semmiből előhozta) fog világítani a' nap, és minden égi-testekre fényjét árrasztani; és mivel egy szabottrendbe, hol minden húz és húzatik, semmi sem nem veszhet, sem nem távozhat el a' nélkül, hogy vissza ne jönnön; mert a' matéria' mennyisége mindenkor ugyan az marad, tehát ezen világosság és élet tenyészés' forrása soha sem merítettik, soha sem apadki, mivel a' többi napok, mellyek tűzöket hasonlóan szórják-szét, a' miénknek éppen annyi világosságot adnak-viszsa, mennyit tőle kapnak.

Az üstökösök sokkal számosabbak a' bűdosó-csillagoknál, és szintúgy mint emezek a' nap' országába tartozván, hasonlóan tolazkodnak ehez a' közönséges tűzhelyhez, — szaporítják terhét és nehézségjökkel lobogását segítik-elő. Világunk' egy részét teszik ők-is, mivel szinte mint a' planéták kivannak a' nap húzattatásának téve. Egyedül taszításoknak irányása sem egymás között sem a' bojgó-csillagokéval nem közös. Ők forognak, de mindegyik külön területen és különböző időszakokban, nagyobb vagy kisebb hosszúságú utakat rajzolván, mellyeken végig való futásokra némelyleknél különböző esztendő, másoknál pedig századok kívántatnak. A' nap önmaga körül forogva az egésznek közepete mintegy mozdulatlanul állani gondoltatván, alkotmányja minden részeinek szövétnekül, tűzhelyül és mintegy orsóul szolgál.

A' nap ön nagysága miatt vesztegelni látzatván a' többi gömböket kórmányozza. — Mivel az erő a' szertömény erányosságához képest osztatott-ki, mivel a' nap, mindegyik üstökösnél hasonlíthatlanúl nagyobb, és ezenyiszer több szertöménnyel bír mint akármelyik bojgó-gömb: tehát ezek közül egyike sem zavarhatja-meg rendjét, sem ki nem vonhatja magát hatalma alól; sőt inkább kihat az ő hatalma amaz legtávolabb lévő meszszeiségekre, öszszetartja valamenyi gömböt, és bizonyos idő múlva visszahozza magához azokat, ha tőle legmeszszebbre távoznak-el-is; sőt némellyek visszafelé való útjokban olly közel járúlnak hozzá, hogy kimondhatatlan forróságot kintelenek kiállani, minekelötte századokon által hidegek valának. Épen ezen felettébb való hideg és forróság' változtatása, valamint mozgások különbözése miatt, (melly majd az iszonyodásig sebes, majd azután végetlen lassú) igen erős és különös változtatásoknak lehetnek kitéve ezen gömbölyegek. Ők úgy szólván rendkívülvaló világok a' planétákhoz képest, mellyek rendszerint való útjok, egyforma mozgásaik és soha sem változó temperatúrájuk miatt, a' nyugalom tájéki lehetnek, hol, mivel minden állandó, a' természet plánumot csinálhat, egyformán cseleket, és a' mennyire ereje kiterjed, lassanként kifejtődzhet. A' bújdosók' száma közé tartozó gömbök között úgy vélem, hogy az, mellyen lakunk, legkedvezőbb állapotot nyert; ő nem olly hideg, nincs olly távol mint Uránus, Saturnus, Jupiter, de nem is olly forró, mint Vénus és Mercurius, mel-

lyek, a' mint tetszik, a' naphoz igen közel lehetnek.

Minő pompás, minő fényes-is a' természet úgy, mint itt a' földön díszeskedik! Egy tiszta világosság, melly virradtól nyugotig ragyog, időről időre hol az egyik hol a' másik karéjján ezen golyónak arany sűgárjait ömledezi-ki; egy által látszó könnyű elem körülfogja azt; az élet' mindenemű csíráját egy lágy és termékeny meleg pezsgésbe hozván kifakadásra kiszteti; friss és hasznos vizek táplálatot visznek nékiek, növésre serkentvén azokat; a' száraz földön szerte szétt ágazva lévő hegyek a' leveg' gőzzeit letartóztatják, a' vizek' forrásait kiapadhatatlanokká teszik; és állandó bőséget szereznek nékiek; mélységek — feneketlen mélységek, mellyek azért vannak alkotva, hogy azon vizeket magokba fogadják, 's elválaszszak egymástól a' föld' száraz tájékjait; a' tenger nagyobb terjedésű a' száraz földnél, nem hideg, nem terméketlen elem az, más nemű kincsekkel és úgy, mint a' száraz, lakosokkal tellyes tartomány az, mellyet az Isten újja körülhatározott; mert midőn a' nyugoti földbe tolakodik, akkor visszahúzódik a' keleti részből. Nem mozoghat ezen iszonyú víz-elem önmagától, de engedelmes azon mozgások bényomásainak, mellyek az égben történnek; ő az apály és dagály rendszerint való ingadozásaik által ringattatik; ő árad és apad a' holdal, és még magassabbra tolúl, midőn emez özszejevén a' nappal, mind a' ketten az éjj-nap egyezésekor özszekaptolt erővel nyomják a' vizeket, és nagy dagályokat okoznak. Sehol sincs özszeköttetésünk az éggel jobban kijegyez-

ve, mint ezen tüneményekben. Ezekből az állandó és közönséges mozdulatokból — változó és különös mozgások erednek: ú. m. a' száraz föld' elmosása, más helyek' elsüllyedése, melly esetek a' víz' fenekén hasonló domborúságokat hoznak-elő, mint minők a' föld' színén láthatók; — erednek folyóvizek, mellyek midőn ezen vízalatti hegyek és lánczok után tolódnak, azoknak olyan formát adnak, mellynek minden szögei egymásba illenek, és a' forrásokon keresztül mentőkben, úgy mint a' szárazon lévő vizek elfolyván a' tengerek' valóságos patakjaikká lesznek.

A' leveg még könnyebb, még folyóbb a' víznél, 's szinte nagyobb számú hatalmaknak engedelmeskedik. A' távol eső nap' és hold' ereje, a' tenger közvetlen hathatósága, az őt meghígító meleg' befolyása, és a' hidegé, melly sűrűdésének oka, szünet nélkül való mozgásba tartják azt. A' szelek az ő folyamjai; ők űzik vagy együvé hajtják a' felhőket; ők viszik végig a' száraz föld' színén; ők határozzák-meg az égi háborúk' járásait, öntik vagy hintik a' tenyésztető esőket, a' jótévő harmatokat, ők háborgatják-fel a' tengerek' csendjét, buzgásba hozzák a' víznek ingó felületjét, gátolják a' folyókat, vagy sebesebb iramodásra kényszerítik, hol visszatorlatják azokat, fellázzítják a' dagályokat, szélvészt és zivatart okoznak: a' haragos tenger egekig tornyozódik, jön, harsogva bög és rendíthetetlen gátokon szétt lottsantja hullámjait, mellyeket minden dühével se széjjel szaggatni se meggyőzni nem képes.

A' föld tenger színén feljebb emelve biztos bérontásai előtt. Felületje egy minden-

kor megújuló zólddel felékesítve, számtalan minden nemű állatokkal megnépesítve, a' nyugalom helye, hol az öröm múlatoz, hová az ember azért tétetődött, hogy a' természetten segítsen, és a' többi teremtményeken uralkodják, őt mindnyája között az egyedül valót az Isten, mivel nagy voltát megesmérni és méltókép csudálni alkalmas: a' világ szemlélésére és csudáinak tanújává teremtette; azon mennyei szikra, melly őt lelkesíti, isteni titkok részesévé teszi: ezen villány által gondolkozik, elmélked és fontolgot, az által szemlél ő, 's a' világ temérdek könyvében, mint az istenség' oklevelében, olvas.

Az isteni méltóságnak külső királyi-széke a' természet. Az ember, ki azt szemléli és tanulja, lépcsőről lépcsőre, az ezredik ég báltozatin-is felül emelkedik a' mindenhatóság' trónjához. Teremtve, hogy az alkotót imádja, minden teremtések' Ura; mennyei jobbágy, földnek királyja; megdicsőíti, megnépesíti, meggazdagítja azt; az élő teremtmények közé rendet, engedelmességet és harmóniát hoz-be; magát a' természetet megszapítja, megmunkálja, megfínomítja, és határjait továbbra terjeszti; kigyomlál a' földből minden bogáncsot és tüskét, 's helyettek szőlőt és ró'sát szaporít. Tekintsetek azokra a' pusztá föld-pásztákra, azokra a' szomorú táj-jékokra, mellyeken sátort még az ember nem vont; borítva vannak minden dombjaik, — vagy inkább sűrű, sötét erdőkkel meglepetve mereszkednek; telyesek héjhatlan és koronátlan agg-fákkal, mellyek meggörbedve, a' vén-ség miatt szétt szaggatva düledeznek; még sokkal több hever ezeknek alljaikon, 's a'

már megrothadott rendeken ők-is szétt korhódván a' kifakadni készülő csírákat megfojtják és eltemetik. A' külömben mindenütt ifjúsági fényben ragyogó természet, itt nyomorúlt, élemedett alakban tűnik-elő; a' föld a' nagy tehertől elnyomattatva, el lévén rajta szórva önnön természetményjeinek darabjai, virányokkal telyes zöld tájjék helyett nem mutat egyebet, egy omladékkal és rothadással telyes felületet, halmozva vén fákkal; mellyek a' rájok ragadó plántákkal, lombos mohával, gombákkal, ezen rothadás' gyümölcsseivel rakva vannak; minden alljakban álló-vizek, — mivel csatornáik nincsenek, lefolyásokra nem ügyeltetik; posványos és bémosodott darab földek, mellyek mivel semmi terhet sem bírának-meg, sem nem folynak, lábalhatlanok, és valamint a' száraz lakosinak, szintúgy a' vízi állatoknak haszónvehetetlenek; patakok, mellyek bűdös vízi plántákkal tele lévén, egyebet mérges férgek-nél nem táplálnak, és tisztátalan állatoknak tanyájúl szolgálnak. Ezen dögleletes mocsárok között, mellyek a' lápákat elborították, a' rengeteg erdőket elfoglalták, a' dombokat ellepték, nyúlnak-el némelly földtájjekekön; de a' mellyek rétjeinkhez nemhasonlíthatók; csak rosz fűvek tenyésznek ott, 's a' jófélét elfojtják; ott híre sincs annak a' finom gyöpnék, melly földünk bársonyját képezi, azon tarka lágy fűnek, melly által fényes termékenységet jelenti; minden bokros plántákból, kemény; szúrós és egymásba bonyolódott növényekből álló, mellyek nem annyira a' földbe tartózkodnak, mint inkább egymásba függesztve lenni látszanak, és mi-

dőn egymáson öszszeszáradván rendeket rendekre halmoznak, egy sok lábnyi magas, durva és vastag domborodást állítanak-elő. Semmi ösvény, semmi általmenetel, semmi nyoma az egyeségnek ezen vadonokban; az azokon keresztül vándorlani akaró ember kintelen a' vadak' nyomait követni, 's minduntalan óvni magát, ne hogy prédájokká legyék; ordításaikat hallja, és megrezzen; maga a' csend, melly ezekben a' sivatagokban uralkodik, megborzadoztatja őt; megfordúl, 's azon az úton, mellyen ment, vissza-jő, és magába mondja: a' nyers természet rusnya, és a' halált ábrázolja; én, — egyedül én tehetem őt kellemessé 's elevenné; száríttuk-ki a' mocsárokat, és eleveníttük-fel ezen holt vizeket, lefolyást adván nékiek, patakokat, csatornákat csináljunk belőlök; használjuk azt a' sebes és emésztő elemet, mellyet tőlünk elrejtettek, és mellyeknek feltalálását önmagunknak köszönhetjük, — vessünk tüzet arra a' hasztalan alomra, melly a' földet borítja, és azokban a' vén erdőkben, mellyek félig elkorhódtak; azt, a' mit a' tűz nem fog megemészthetni; dúljuk széjjel vas élivel; majd a' szittyó és vizitök helyett, mellyből a' béka mérgét készíté, szelíd virágokat, lóherét és más édes hasznos fűveket fogunk sarjadzani látni; viczkándozó állatok nyájjai fogják az eddig meg nem járható föld' színébe nyomaikat bétaposni, eledelök' bőséget, és egy mindenkor zöldellő legelőt fognak rajta találni; szaporodni fognak, hogy még nagyobb számmal lehessenek: szolgáljanak ők nekünk segédül, hogy munkáinkat végezhezzük; járomban menjék az ökör, erejét és szertömény-

jének nehézségét a föld felbarázdolására fordítsa; ifjodjon-meg a föld művelés által; kezeink közül egy új természet fog előjönni.

Minő szép ezen művelt természet! Minő gyönyörű, minő pompásan ékesített leve az ember ápolása által! A természetnek legjelesebb dísze az ember, ő a legnemesebb, a mit amaz előhozhat: — midőn magát sokasítja, akkor legdrágább csiráját szaporítja, akkor maga a természet látszik vele szaporodni; mestersége által mindent, a mit amaz keblébe rejtett, világosságra hoz-fel. Mennyi esméretlen kincsek, mennyi új gazdagságok! virágok, gyümölcsök, gabonák megművesítették, és végetlenül szaporították, hasznos fajú állatok mindenféle tájakra általtétettek, tenyésztettek és számtalanra sokasították; ártaalmas nemük megkevesítették, kipusztították, megégettettek; hegyek belsejéből az arany, és az még ennél szükségesebb vas napfényre kihozatott; kártékony vizeknek korlátok, folyóknak partok és gátok vettettek; maga a tenger, általkémltetvén, egyik hemispherából a másikba keresztül-kasúl járatatván, engedelmesség alá hozatott; a föld mindenféle járúlhatóvá, mindenütt felelevenítetvén termékennyé tétetett, a völgyekben illatozó rétek, a rónán gazdag mezőség és még gazdagabb vetések, dombok, mellyeknek tetejük hasznos fákkal és ifjú bércezzel vannak körül prémezve, szőlővel és gyümöltsel vannak terhelve: sivatagok városokká és számtalan nép lakhelyévé változtattak; tágas csinált utak tele jövevényekkel; minden helyekhez és tájékokba vezető utak, mellyek öszvesen a menés és jövés nagyságának és a tár-

saság kapcsának tanúji, és más — a' hatalom és dicsőség ezerféle emlékjei elegendően bizonyítják, hogy az ember földnek örökös ura, annak egész színét megváltoztatta, és az uralkodásba egyeránt osztozott a' természettel.

Azonban ő csak a' meghódoltatás jussán uralkodik; ő inkább a' vele való élésben, mint sem birtokban van; mert nem tarthat-meg semmit, ha csak fáradozásait mindenkor megnem újjítja; ha megszűnik munkálkodni: azonnal minden megbetegül, állhatlan lészen, általváltozik, 's úgy megint minden a' természet keze alá esik; ez azonnal magának tulajdonítja igazait, eltörli az ember' munkáit, porral és molival fedibe legbüszkébb emlékjeit, az idő' segedelmével darabokra osztatja azokat, és egyedül azt a' kedvetlenséget hagyja-meg az embernek, hogy ön hibája miatt veszté-el azt, mit eleji iparkodások után nyerének. Ezen időknek, midőn az ember vagyonyját veszti-el, ezen kegyetlen századoknak, mellyekbe minden végromlást szenved: — mindenkor hadakozás az elő postájok; éhséggel és nép' kifogyasztásával szokott az kiütni. Az ember, ki sokad magával vihet véghez valamit, ki egyedül az egyesülés által hatalmas, ki egyedül a' béke által böl dog: elég eszeveszett ön-szerentsétlenségére felfegyverkezni, hogy romlását viaskodja-ki; fellázítottván feneketlen telhetetlenség által, a' még végetlenebb 's undokabb nagyravágyás által pedig megvakíttatván, minden emberi érzeményeknek ellenök mond, minden erejét ön-fajja ellen fordítja, iparkodik egymást kipusztítani, és valóban el-is fogyasztja magát, és ezen véres napok és öldöklés után, midőn a' ditsóság' gőzze elreppent: szomorú tekin-

tettel nézi, hogy a' föld elpusztúlva, a' műv eltemetve, a' Nemzetek szét szórva, a' nép-ségek megritkítva, hogy önn boldogsága széj-jel dúlva, és valódi hatalma seimmivé téve van.

STAUT JÓ'SEF,
Főhadnagy.

21.

Hadi történetek.

(Folytatás.)

5. *Zimon és Nándorfehérvár II. Szoliman Szultán' hatalmába esik 1521.*

Julius 3-kán *Szoliman Piri* Basát a' Ramkei táborból *Belgrád* felé, hogy ott vi'sgálódjék, a' vártívó ágyúkat alkalmasan elhelyeztesse, és szárazon a' körüláborlást a' *Száva'* jobb partjától egész a' *Duna* széléig elkezdje, 1000 Jancsárral, Sipahikkal, és Asapokkal előre elküldötte. — 4-kben a' Nagyvezér' seregével *Belgrád* alá ért. Mihelyt *Szabács* a' török hatalmába esett, a' Szultán azonnal ott a' Száván egy hajóhidat veretett, ezen által intézte serege' nagyobb részét Szeremségbe vinni, hogy így a' Száva balpontján-is megtámadhassa *Belgrádot*, készen-is tartotta magát *Lajos Királyal*, ha ez *Belgrádot* felmenteni akarná, megütközni, a' nélkül, hogy *Piri* a' várvívást félben szakasztaná. A' hid elkészültéig a' folyón általevedzett több török

seregcapatok, *Szeremséget* tüzzel, vassal pusztították. — 9-kben *Ahmed Basa* a' Rumeliai Sipahikkal, és *Segbán Basa* 1000 Jancsárral Szabácsnál általhajózott a' Száván, és felállította magát Szeremségben, a' Szultán pedig egy kunyhóban a' folyó partján maradt, hogy jelenlétével a' hídon dolgozókat munkaságban tartsa. Valamennyi Basa köteles volt botot fogni, a' dolgosokra vigyázni, és fenyegetődzéssel a' munkát elősegíteni. — 10-kben a' Száván ismét sok török általevedzett. — 12-kén a' Szeremségben tanyázó *Ahmed Basa*-is meghívta a' Szultán, hogy népével a' híd építésére a' folyóhoz közelítsen. Ugyan azon nap *Kulpenicza* Kastélyvár' asszonyja követséget küldött a' Szultánhoz, a' várt s hozzá tartozó vidéket hatalmába azon feltétellel ajánlotta, ha őt Szolimán a' zsákmányozástól felmenti. A' Szultán elfogadta az ajánlást, ígéretével tolmácsot-is küldött a' vár aszszonyához. De csak hamar a' hír elérkezett a' török táborba, hogy az aszszony elillantott a' várból, és a' török tolmácsot fogva a' Királyhoz küldötte. A' felboszszankodott Szultán' parancsolatjára, *Bali Bég*, *Avlonai Szandsák* 7000 fegyveressel *Kulpenicza* elfoglalására ment. Épen azon nap jelenté a' Nagyvezir, hogy *Zimon* a' Szultán hatalmába esett. — 13-ban *Musztafa Basa* a' Szeremi várak' meghódítására, 14-kben pedig *Berám* *Nikopoli*, és *Mahmud* *Sziliztriai* Bég *Kulpenicza* vár-aszszonya' felkeresésére nagy sereggel elment.

Bali Bég *Mitrovicznál* 13-ikban *Báthory* *Nádor*' seregére bukkant, a' magyarok minden késedelem nélkül megtámadták a' Törököket, mindjárt az első rohanással az elővédnél lévő tatárokat kardra hányták, és magát a' *Khánt*-is lenyakaszták. Mihent *Bali Bég* a' *Nádor*' jelenlétét meghallotta, a' nagyobb veszélytől tartván, *Szabáczhoz* visszahúzta magát.

Márkus az elősereg vezére, ki ön kezével a' Khánt leölte, üzőbe vette a' hátráló Törököt, de olly vigyázatlanúl, hogy vakmerőn rohanó katonáival 14-ben a' Bég seregétől körülfogattatott, vitézül védelmezték ugyan magokat a' magyarok; de elnyomta őket a' nagyobb erő, kivévén Márkust, ki lováról lebukva, megsebesítve elfogadtatott, mind halva maradtak. Az elfogott törököktől hallotta a' Nádor Szabács, és Zimon elesteket, a' Szultánnak a' Száva mind a' két partján felütött táborát és Belgrád megszállását. Ezen hírt a' Nádor sietve a' Királyhoz küldötte, ő maga pedig maroknyi népével, a' mellynél több úgy sem volt akkoriban a' haza' védelmére talpon, a' *Drávához* visszahúzta magát. — 15-ben Bali 60 lenyakazott fővel és az elfogott Markussal Ahmed Basa táborába ért. — 16-kban Berám Bégtől jelentést kapott a' Szultán, hogy ő Kulpenicza aszszonyt ugyan sehol sem találta, hanem útjában sok magyart elfogott, és a' vidékben gazdagon zsákmánylott. — 17-ben Musztafa Basa is visszatért rablóútjából, számos fogottat hozott magával.

Mihelyt Szeremségben *Karlovicz*, *Illok*, *Berkás*, *Kövény*, és más több várak a' török hatalmába estek: azonnal azokból több nagyobb, vagy apróbb csapatok pusztítva Magyarországban szétterjedtek, és tetemes kárt okoztak. Egy erős seregosztály *Mihalogli Mohamed* Basa vezérlése alatt általment a' Dunán, Erdély felé vette útját, kis Oláhországi *Kladova* várával általellenben lévő *Szeverint* megtámadta, de elnem foglalhatta. Egy más csoport pedig a' temesvári Bánátban kószált, *Újpecset* megtámadta, de a' magyarok fegyverhez nyúltak, és az ellenséget onnét visszaverték. Szeremséget még mindég szörnyű kegyetlenséggel pusztította a' durva pogány, a' fegyvertelen lakosok életüket csak

elfutással menthették-meg, az ezért felmérgeződött törökök mindent elégettek, vagy a' Dunába hánytak.

Julius' 18-kán 9 napi izzadós fáradság után elkészült a' híd, következő nap a' megáradott Száva felemelte azt 's nagyobb részént elrontotta; de ezen akadályon felnem akadott a' Szultán, hanem az alatt, míg a' sok ezer ács és kovács, egy más, az előbbeninél erősebb, vastag kötelekkel, vas kapcsokkal özszeragasztott, rudakkal megfeszített hidon dolgoznának: addig seregét hajókon által vitette, tábori és eledelem tárait pedig meszszebb úton szárazon Belgrád alá hordatta. — 25-ben jelentést kapott a' Szultán Piri Basától, hogy Belgrád védelmezői kirohantak, de nagy veszteséggel visszataláltak, és hogy *Barits* kastélyvár magát feladta. — 26-ban a' Szultán-is általment a' Szván, fényes táborát Szeremségben ütötte-fel, itt jött hozzá a' híradó tatár, kit a' szerencsés harczújtjokból vissza jött Haszszán, és Bali Bégek küldöttek. 28-ban *Szalankemen* a' török hatalmába jutott. — 29-ben a' Szultán a' Száva folytában táborával lejebb költözött, és 31-ben Nándorfejeváralá ért. De minekelötte ezen város' viszontagságához fognánk, haljuk mi történt *Zimonnál*.

Midőn Szabácsnak elfoglalása után a' török hadisereg' egy része Szeremségben táborozna, Zimonból gyakran kirohantak a' magyarok, és az eledelem keresésében ide 's tova kódorgó törököket leöldösték, némelly csapatok még a' nagy török tábor-t is nyughatatlanítani mérészlítették. Szoliman ezen kellemetlenségek' eltávoztatására meghagyta *Khorzev* Szemendriai Bégnek, hogy seregével Zimon alá húzódná, és azt mentől előbb a' félhód' hatalmába kerítse. A' Bég felszóllítá az őrizetet, minden bútórral, fegyverrel, kivéven az ágyúkat, szabad kiköltözést ígért a' Szultán' nevében. Mivel

az őrizet keveset bízott a' félig leomladozott várfalakban, és nem-is remélhette, hogy a' Király felmentő segítséget küldene: minden késedelem nélkül elfogadta a' Bég' ajánlását, és Julius' 12-kén a' kapukat felnyitotta. — Volt egy hős az őrizet közt, nevét a' történet nem említi, ez egyedül ellenezte a' vár' feladását, tettével bébizonyítá azzal meg nem elégedését; mert ő midőn látná a' felnyilt kapukat, a' várhoz mind inkább közeledő pogány sokaságot, eltökéllette magában, inkább dücsön meghalni, mintsem gyáván lekonczoltatni, vagy vas-igában a' török' rabja lenni; mert több példákából tudta azt, hogy a' pogány nem ura szavának, hogy az már több magát feladta várőrizeteket az alkukötés ellenére-is rablánczra fűzött, vagy lenyakazott. Egészen felfegyverkezve tehát, jó lovára ülve búcsút vett bajtársaitól és a' várkapun, mint egy kilövött nyíl a' török sokaságba rohant. Villogó fegyverével utat nyitott magának, senki ellent nem állhatott erős akos csapásainak, míg végre az ellene lövött ezer, meg ezer tatár nyiltól általbökve, kivánt, keresett vitéz halálát feltalálta. A' mit ezen vitézül elhúnyt hős előre érzett, betelleyesedett; az őrizettől elszedte az ellenség a' fegyvert, lánczra fűzte 's mint barmot örökös rabságba hajtotta.

Nándorfejérvár a' Szávának Dunával öszszszakadásánál felemelkedő keskeny földön áll, a' város több tornyokkal megerősített kettős fallal vagyon körülvéve; két oldalát a' két széles folyó óltalmazza, a' harmadik oldala előtt távol több külvárosok vagynak, a' negyediket pedig a' Száva torkolatjánál egy dombra épült több oltalom-tornyú kastélvár védelmezi. A' két legerősebb tornyok' egyikét *Nebojszának* (ne féljnek) a' másikat *Miliariának* (köles-tárnak) nevezik.

Szoliman erősen feltette magában, hogy ezen *II. Murad* és *II. Mohamed* ostromainak vitézül ellentálló várost akár mennyiben kerüljön-is, meghódítja. Temérdek seregének egy részét a' város száraz oldala ellen vitte, a' falak és a' külső város közt lévő szabad tért futó-árkokkal, harcz-gátokkal elzárta. Dunát és Szávát pedig a' fekete tengerből felvontatott hajókkal úgy elrekesztette, hogy így a' várossal vízen-is minden közlekedés megszűnt. A' magyarok azonban az őket elnyomással fenyegető iszonyú veszélytől meg nem rettentek; hanem inkább magokat nyilvános esküvel a' várost utolsó emberig védelmezni, az ellenséggel semmi czimborálkodásba nem ereszkedni, lekötelezték; őket egyedül a' meszsze elterjedő várfalakhoz képest igen keves létek nyugtalanította. Az őrizet 700 fegyveresből állott, a' lakosok egynehány magyarokat kivéve valóságban és nyelven tőlök különböző ráczok és szerbek voltak. Éledelem a' tárházakban kevés volt; puskapor és ágyú sem volt elegendő, a' Királytól segédelmet nehezen remélhettek, s így csak ön erejükre és bátorságjukra voltak szorítva.

A' város' száraz oldalát 4-dik Juliusban, a' mint már előbb említettük, a' Nagyvezir megtámadta, éjjel-nappal szünet nélkül lövette. Szabácsnak Julius' 7-kén, Zimonnak 12-én történt elveszte után, Szeremségből Ahmed Basa-is népével Belgrád alá jött, és a' Száva csúcsán tüzgátokat hányatott. A' Szultán fenyegetődött, jutalmat, ajándékot ígért, csak hogy vezéreit a' szorgalmatos munkaságban együtt tartsa. Az őrizet ellenben a' hosszszas védelemre minden készületeket megtett, számtalan rohanásokat visszazavert, és a' falakon tört nyílásokat szorgalommal helyre állította. Junius 24-kén a' Nagyvezir táborára kirohant az őrizet, több tüzgátokat szédült, futó-árkokat betömött, több ágyúkat

beszegezett, de más tetemes kárt az ellenségnek nem okozhatott, mivel a' többségnek engedni kénytelen magát a' várba vonni kellett.

Auguszt. 1-ső napján körültekinté a' Szultán Belgrád' környékét, a' Jancsárok-is a' város alá érkeztek. Bali Bég Musztafa Basának népéhez, Segbán Basi pedig a' Nagyveziréhez csatlották seregeiket. 2 kán Szoliman közönséges ostromot parancsolt, az Ozmán seregek egész a' várárkáig előre nyomultak, de onnét minekutánna 600 halva ott maradna, vissza húzódtak. A' Szultán mind a' két lovászmesterét a' futó-árkokba küldötte, hogy ott azok a' dolgot sürgessék. 3 bau új ostrom, de az ellenség' minden erőszakoskodása foganat nélkül maradt, a' vár-árka tömve volt török tetemmel, a' Jancsárok' Agája-is kemény sebbe esett, több főtiszt halva maradt, a' rohanók a' táborba visszahúzták magokat. Így hosszabbodott a' körüláborlás' ideje, a' megtámadás' súlya nőttön nőtt, a' Basák' reményjei csüggedtek, de bánkódásaikat titkon tartották; mert félték a' Szultán' haragjától, a' ki az észrevett legkisebb kedvetlenséget-is halállal büntette.

Már harmincz nap tartott a' körüláborlás, több tüzes ostromot visszavert az őrizet, a' török sok kárt szenvedett, de Szolimán szándékától elnem állott, hanem mind ön, mind vezerei' tehetségét tárgya' mentől hamarébbi elérésére fordította. Illy súlyos környülmények közt jelent-meg a' városból kiszökött két rácz a' Szultánnál. Ezek értésére adták, hogy a' város éledelemben és puskaporban szükségét szenved ugyan, de ha a' Szultán támadását a' száraz oldal-falak ellen teszi: célját vagy soha, vagy igen későn éri-el, az erős falak csekély kárt szenvedtek, javallák tehát; mivel Belgrádban eddig mind egyik Várnagy a' Száva és a' Dunára néző oldalt már a' folyók által elegendő erősnek vélte:

nem sokat gondoskodtanak jobbításáú dűlledező állapotban vagyou a' rongálást legkevésbe áthatja-ki. Belgrádot ősmérő több török jóvá hagyta a' rázok' javallatát. Szoliman elfogadta azt, Ahmed Basának meg-is parantsolta, hogy a' Száva torkolatjánál lévő szigetet foglalja-el, építsen több nehéz ágyúkra erős tüzgátokat, és onnét szűnet nélkül szórja tüzes golyóit a' városba. Ezen új támadástól sokkal jobban megjijedett az őrizet, mint az előbbeni valamenyitől, ez nagyobb gondot okozott, mint az éledelem beli fogyatkozás, s mint a' puskapor szűke.

Augusztus 3-kán hirét hallotta a' Szultán, hogy egy magyar sereg a' Dunán levedzve a' vár' segítségére siet. Ennek megakadályoztatására más nap csajkákra űttetett 500 jancsárt. A' segítő sereg kéntelen volt magát vissza vonni. — A' Száva felé leromlott egy torony, ez elősegíté Musztafa Basa' támadásait. — 5-ben pompás kíséretben megtekinté a' Szultán seregének harcz-épületit és a' város erőségit. — 6-ban *Karadsa* Basa a' Szultán' parantsolatjára hídát épített a' Száván, 7-ben az özsze-gyűlekezett Divánban jövő napra egy közönséges ostrom határozottatott-meg.

A' szigetben lévő tüzgátok már nagy pusztitást okoztak a' városban, a' várfalak már több helyen ledűlledeztek, a' lakosok jobbra elkedvetlenedtek, a' romlott falakat kijobbitani restellették, a' nyílt réseket földel betölteni elműlasztották. 8-dik Auguszt. az ellenség három részről támadta-meg a' város falait; a' Nagyvezir jobbra, balra Musztafa, a' száraz oldalról pedig Ahmed Basa. Már az ostrom előtt felgyűjtották a' ráczok a' várost, és a' várba szaladtak, ezen gyávaságért felboszszoukodott *Oláhy* és *Both* Várnagyok elejéntén benem akarták bocsájtani a' szaladókat, de továbbá őket megszávnán, és általok a' védelmezők' számát nagyobbodni gondolván,

ha az éledelem szűke érezhetőbb leendő-is, őket mind bebocsájtották.

Mihént a' fellobbant tüzet meglátták a' törökök, annak valóságos okát azonnal megtudták, a' védelem nélkül hagyott falakat csak hamar megmászta, a' szemendriai kaput kinyitották, 's így a' minden felől berohanó csoportok az egész várost elborították. A' Várnagyok ezen az ellenségnek kárt okozható alkalmatosságot használni akarván, a' vár falairól a' megnyitott kapukra lövöldöztek, minden lövés csoportonként söprötte az összeszorított sokaságból a' törököket, csak a' Jancsárokból több 800-nál esett-el, és a' Szultán' lovas őrjei közül igen sok hullott-el. A' Basák magok nagyobbították a' veszteséget, hátúlról korbáccsal hajtották a' köznépet, ki a' kapukban összeszorúlva az ágyú-golyóknak egészen kivolt téve. Végre bétolakodott a' sereg, most már a' tűz eloltásához fogni kellett, mivel másképp nem lehetett a' városban megszállni, de ez által új veszteségnek tették ki magokat; mert a' Várnagyok a' tűz-oltókra lövöldöztettek, 's így részszerént az ágyú-golyók, részszerént a' leomladozott háztetők sokat agyon süjtöttak, úgy hogy a' város' ezen megszállása a' Szultánnak több 3000 fegyveresébe került.

Auguszt. 9-kén a' vár fala ellen három tüzgátot hányatott a' Szultán, következő nap már a' részt törő ágyúkat-is belévonatta, és elkezdette lövetni a' falakat; egy negyedik tüzgátot pedig a' Kölestár torony ellen csináltatott, a' mellyből azonnal szünet nélkül hányták az ágyú-golyókat, de *Utisenich Jakob*, a' torony bátor védelmezőinek vezére, meg nem rettent a' támadástól, hanem a' török tüzet viszszaanozatlan nem hagyta, mert puskásai tetemes kárt tettek a' török ágyúsokban. *Utisenich*' megalázására a' Szultán a' toronnyal általellenben lévő *Klastrom*' tornyába ágyúkat vonogatott-fel, innét

lövöldöztetett a' Kölestár ellen, de ez sem retten-tette-el a' védelmezőket; mert a' torony falain tör-tént össze-omlásokat gerendákkal, deszkákkal, föl-del megtöltött zsákokkal azonnal elzárták.

Azonban a' török-sereg ötször annyi mértékben szaporodott, mennyivel a' vár-örizet fogyott. 14-ben tartott diván új ostromot rendelt. — 15-ben többen a' rác szeszonyok közül kiszöktek a' vár-ból, a' Szultánnak hírül hozták az örizet' fogyatko-zásait. — 16-ban megtörtént az ostrom, Ahmed Basa a' sereg közepével jó előre tolakodott ugyan, de a' két szárnyától elegendő segítséget nem kap-ván, kéntelen volt magát hátra vonni, 's ezen foga-natlan ostromnál-is sok kárt szenvedett a' támadó sereg. — 17-ben kész lett a' Száva-hid. — 18-ban a' Szeremségben garázdálkodó Ruméliai seregek-is Bel-grád alá értek.

Oláhy és Both halhatatlan emlékü Várnagyjai Nándorfejevárnak elcsüggett szorgalommal a' 400 főre fogyott örizetet mindenkor ébren tartották, ön példájokkal a' bátorságra, és az elszánt álhatatos-ságra lelkesítették; a' sebbe esteket ápolgató gyám alá adták, de a' derék örizet-is megfelelt a' Vár-nagyok várakozásának, és pontban tellyesíté a' leg-veszélyesebb parantsolatokat, az egész körültáborlás alatt békével türte az éledelembeli szükségét, soha elnem szomorodott elevenséggel szenvedte a' szor-gos szolgálat' fáradságos súlyát, bátor lélekkel éjjel, nappal készen állott a' vár-fokán, talpig fegyverben soha nem pihenve állott az örhelyen, megnem ret-tent az ellenség szüntelenül szórt ágyú-tüzétől, győzelmesen visszavert minden ostromot, serény gyorsasággal eloltotta a' kigyuladott tüzet.

A' város elfoglalása után a' diván gyűlésében egy olaszból lett török jelenté magát, hogy ő az olasz háborúban tapasztalt tüzakua művészséggel

kész a vár falait öszszedönteni, ha a Szultán neki elegendő puskaport 's dolgosokat adand. Szoliman örömmel fogadta-el az ajánlást, mindent a mire az olasz tűz-aknáznak szüksége volt, bőven adatott. Minden késedelem nélkül elkezdődött a Kölestár torony alatt az ásás. A török szinlett támadásokkal igyekezett a vár őrizetét foglalatoságban tartani, és szakadatlan ágyú-tüzelés által a tűz-aknai munkát eltitkolni. Auguszt. 19-kén egy vakmerő török belopván magát a vár külső erősegei közé, és ott egy harc-kunyhót felgyújtott. — 20-ban az ellenség ágyú-lövései lerontották egy vár-torony csúcsát. 24-ben a várból alku ajánlások jöttek a Szultán eleibe, de a Várnagyok tudta nélkül. 25-ben megszűnt az ágyúzás, divánt tartott a Szultán, de mivel az alkudozók tíz napot kértek a tanátskozásra, a tüzelés újra elkezdődött. — 26-ban új ostrom, de minden siker nélkül, az ellenség közül sok főrendű török veszett-el. — 27-ben épen midőn *Utisenich Jakab* a Kölestár párkányozatin védelem készületeket tenne, fellobbant a tűz-akna, a torony egy felé a levegőbe repült; de mivel a romok befelé dültek, a tört rés bedugult és a védelemre alkalmas lett. A tűzakna fellobbanásával tüstént ostromot parancsolt a Szultán, de ebben sok népet vesztvén, visszaverettetett.

A Kölestár egy részének öszszeomlása a ráczokat igen megrettentette, nyilakra kötözött üzenetekkel ajánlásokat tettek a Szultánnak a vár feladása eránt, csudálkozva hallották más nap a magyarok a toronyokba mászott törököket lekiáltozni, hogy a Szultán kész a megígért ajánlások szerént a várost átalvenni, szavára fogadja, hogy senkinek sem lészen legkisebb bántása, vagyonát kiki magával viheti, 's mehet hová akar. A felmérgeződött magyarok szemrehányásokat tettek ezért a ráczok-

nak, árulások végett büntetéssel fenyegették, mind a' két felekezet fegyvert fogott, a' szerbek-is a' rácokhoz csatlák magokat, már majd öszszeverekedtek, midőn a' Várnagyok közben-veték magokat, és a' felhevült indulatúakat lecsillapították; de midőn látták, hogy a' szerbek nyakasan a' várat továbbá oltalmazni nem akarták, és ők a' Szultánnal a' magyarok nélkül-is alkudozni készülnének, elveszték reményöket a' várat továbbá-is védelmezni tudni; mert könnyen megtörténhetne, hogy midőn a' török kívülről megtámadná a' falakat, belől a' rácok és szerbek ellenök felkelnének, illy kettős ellenséget pedig zabolában tartani, nem voltak elegendő erősek; így kéntelenek lettek a' vár feladása eránt a' Szultánnal értekezni.

28-dik Augusztusban *Moré Mihály* kiment a' török táborba. Épen diván volt a' Szultánnál, a' hol akkor egy királyi hírmondót, a' kit a' Király a' Várnagyokhoz küldött, a' törökök elfogták, a' vallatásban kinzottak. Moré a' Várnagyok nevében alkut kötött a' Szultánnal, a' magyarok t. i. általadják a' várat minden hadi készülettel, ágyúkkal, élelmi tárral, a' melly ugyan egészen üres volt; a' Szultán ellenben megígérte, hogy az egész őrizet fegyverrel kimehet, magokkal vihetik vagyonyokat, feleségeiket, gyermekeiket, mehetnek hová akarnak; a' lakosok-is, kik a' városban maradni nem akarnának, kiköltözködhetnek; a' megmaradni akarók pedig egész bátorságban lakházaikba mehetnek.

29-dik Auguszt. hajnalán fegyverben állott a' török sereg. Megnyilt a' kapu, az őrizet kijött a' várból a' magyarok elöl, hátrább a' szerbek, a' rácok, továbbá a' fegyvertelen lakosok, aszszonyok, gyermekek. Egyszerre jelt adott a' Szultán, a' durva pogány kész volt, a' még durvább uralkodónak intését telljesíteni; a' magyarokra rohantak, (kik

ugyan védelmezték magokat, de elnyomatva a' nagy erőtől) mind kardra hányattak. A' rácok és szerbek minden lakosokkal együtt kegyelmet nyertek. Nándorfejérvár *bátor Várnagyainak fejei* dzidákra tűzve, a' *Nagyúr sátorát* ékesíték, a' Nagyvezir a' Jancsárokkal, muzsika szóval, diadalmas kiáltozás alatt belovaglott a' várba.

Auguszt. 30-kán maga a' Szultán-is bement Belgrádba, több templomot mosévá változtatott, hálákat adott az Istennek a' nyert győzedelemért. Ugyan azon nap a' Hazájokba költözni kívánó magyar lakosok Szalankemenbe általhajóztak. A' Szultán' főszállása még mindég a' Száva bal partján volt, de onnét többször meglátogatta a' várost. — 8-dik Szeptemberben a' görög kalugyereket, rác és szerb lakosokat Bizanczba küldötte, a' Bosporus partján lakhelyet adatott nekik, az új gyarmat Belgrád nevet kapott. A' Szultán gazdagon megajándékozta mind azokat, kik magokat Belgrád vívása alatt megkülömböztették. Bali Bég Belgrádi, Szemendriai és Szabácsi Szandsák lett. Ezen három erőség őrizetére 40000 fegyverest rendelt, azonkívül még 3000 Jancsárt Belgrádban. 50 ágyút adott Szemendria, 20 Szabács, és 200 Belgrád védelmére.

Télfelé közeledett az idő, Szeptemb. 18-kán Bizanczba visszaútazott a' czélját elért Szultán, a' hová ugyan azon hónap 19-kén eljutott, 's nagy pompával bement.

6. *Belgrád bévetele után.*

Nándorfejérvár' bévetele napján *Báthory István* Nádor egynehány mértföldnyi meszszeségre állott Tüttelnél 3000 lovas katonával; de ezen maroknyi néppel a' város felmentését elő nem segíthette. *Lá-*

jos Király sem gyűjthetett *Tolnánál* annyi sereget, a' mellyel nevezetes fordítást tehetett volna. Az őszsze-sereglett kis táborával Augusztus elején lejjebb jött a' Duna parton, mindég várta, de hijjában a' segítő sereget. Hoszszas várakozás után üzenetet kapott több hatalmasságoktól, kik még mindég, midőn már a' hadév szerencsétlenül elvégződne, segedelmöket ígérték. Most már érkeztek egynehány apró csapatok, de ezek a' megtörtént veszteséget többé helyre nem állíthatták. *Velencze* 30 ezer aranyat küldött. — *Zsigmond* Lengyel Király, ki az oroszokkal és tatárokkal hadat viselt, 6 ezer lovast. *Ferdinand* Ausztriai Főherczeg 3 ezer gyalog katonát. *Cseh-országból* semmi segedelem sem jött, ámbár ennek-is Királyja volt Lajos, a' Slézák 300 lovas, és annyi gyalogot küldöttek *Brandenburg Kazmér* Herczeg vezérlése alatt. De ezen seregek, a' nélkül, hogy ellenséget láttak volna, nyavalyában sokat szenvedve, szét oszlottak, a' királyi tábor pedig Szept. 29-én-is Mohácsnál táborozott.

A' szerencsétlenül elvégződött hadév után, a' Király midőn előbb *Pétervárad*, *Illok*, és más határvárak' védelmére őrizeteket rendelne, többi seregét pedig haza bocsájtaná, *Mohácstól Pécsre*, onnét *Budára* ment. Itt megbetegedett, és az Illoki a' haza' jövő esztendei védelmére tárgyazó tanácskozásban részt nem vehetett. Októb. 19-kén Országgyűlése jött Budán őszsze, a' mellyben a' múlt hadév' gyászos végezete miatt elsomorodott Státusok és Rendek katonaságban és pénzben szép ajánlásokat tettek. Decemberben a' Rendek a' Királyt *Székesfejérvárra* kísérték, a' hol mind ő, mind *Mária* Királyné 11-ben megkoronáztattak. — Februáriusban *Héderváry Ferencz* és *Török Balint*, mivel ők Belgrádot királyi engedelem nélkül elhagyták, törvénybe idéztettek; de mivel ők megnem jelen-

tek, azért 22-dik Februariusban költ királyi parancsolat következtében az Ország' átka alá estek, jószágokat elvesztették. Hasonló büntetést szabtak a' rendek mind azon hadi tisztokra, kik Szabács és Belgrád védelménél kötelességöket nem tellyesítették, és a' királyi meghívásra a' táborban meg nem jelentek.

Alig tértek vissza Honjokba a' magyar és külföldi seregek, a' Szultán parancsolatjára a' Szerbiában és Bulgáriában tanyázó Basák általjöttek a' Dunán és a' Temesvári Bánátba rohantak, egy rész egész a' Jászságig, a' más rész az erdélyi határig hatott. Ezeket Zápolya János megverte, ama pedig megijedvén, önként vissza vonta magát. Déli Boszniából-is sok török csoport rohant Dalmata-oroszágra, azt tüzzel vassal pusztították, és sok népet rabszolgaságra hurczoltak.

Bali a' Belgrádi Basa, midőn az Erdélyben történt veszteséget meghallotta, 3000 lovassal elment a' Száván, Szeremséget pusztította; de mivel kalaúzat a' magyarok elcsipték, ő pedig megfélemlert, ne hogy valahol kelepczébe essék, visszavért. A' Szeremiek mihént észrevették a' Basa' visszafordultát, fegyverhez nyúltak, a' Basa seregének hát-védét beérték, és azt jobbára kardra hányták, a' többit a' Száván vissza-rettentették.

Kevésel azután Bali a' befagyott Dunán betört Bánátba, a' Tiszán pedig Bácskába; de egynehány falu' felégetése után sietve visszavért, sok marha csordát és 1300 Keresztyént vitt-el magával. Útjában sokat szenvedett a' hideg miatt, őt magát pedig egy magyar puskás megsebesítette.

(Folytatása következik.)

KISS KÁROLY.

22.

Az Időről.

Egy új módi értekezés.

Olvasóim legelébb talán munkám' czímjéhez függesztett „új módi“ epithetonon akadnak-fel, ez eránt lesz hát szükség velök kibé-külnöm. Most a' primo amorosot a' Módi játszodja; hozzá kell szabnunk öltözetünket, garderobjainkat, házunk' külső és belső szer-tartásait, magunkviseletét, beszédünket és mindenünket. Forgó - szélként kavarog ha-zánkban ez a' külföldi szülött; 's a' merre el-rohan mindent, lapit, virágot, fűvet, tollat, bogarat, port, 's a' t. magával ragad. Hatásá-nak nincs mód ellent állani; és én, a' ki ed-dig csak távolról nevetém ostromát, 's a' na-gyok' küszdését, a' kicsinyek' erőlködését: mosolyogva, nyugodt szívvel éneklém a' Lu-cretiusi Dulce mari magno-t; most — nyakig estem duzzadt habjai közzé, 's parancsa sze-rint kintelen vagyok írni.

Az idő legközelebbi rokonja a' módinak, vele avúl, vele ifjodik, néki legyen hát szen-telve e' néhány lap. Ha csoportos gondjaim' zavaros árjába csak nem az elmerüléssel küsz-ködöm, hozzá, e' nagy mindentehetőhöz úgy jussom lesz folyamodni, 's még alázottabb

meghunyászkodással, mint a' félénk Musulmán haragos Szultánja' paripája előtt, térdre omolva, így sohajtani-fel:

„Eripe me his, invicte, malis!”

Látogatóba megyünk valakihez, a' szokott czeremóniás köszöntő formulákat megteszszük, az a' valaki széket mutat e' szóval: „tessék leülni.” Letelepünk, egy-két perczig némán tekintgetünk egymás szemébe — 's végre a' házi Úr ásítás közben, így szakítja félbe a' hallgatást: „ma szép vagy rút idő van!” 'S ímé melly nagy szükségben segítő az idő! Midőn az ész minden erőlködése után sem jöhet szóhoz, midőn a' beszélgetés' Geniusza restelli fülünkbe sugdosni mit mondjunk, az idő ad matériát a' szóllásra. Nagy jöltévője tehát ő emberi Nemünknek.

Az idő teremt és ront egyformán, 's legújabb teremtményjei közzé tartoznak a' Recenziók, antikritikák és toll-csaták — olly érdeklő tárgyak, mellyekről lehetetlen futtába valamit nem említeni. Minden állat magához hasonlót nemz, az anya' vére átfoly a' születendő magzatéba; a' murok magról murok, a' húnyor gyökérről húnyor kél-ki, 's a' léstyan nem terem ananászt. Az idő' minden gyermekei közt a' Recenziók és antikritikák azok, kikben anyjoknak két legfőbb tulajdonai a' haszon és ártalom kettős mértékben egyesültenek. Mint a' polgári világban a' had, úgy dúlnak, rontnak ezek-is a' Literatura' mezején. Vér ugyan nem foly miattok; de izzad a' homlok emésztetve a' fejtörés' molyiatól, kopik a' toll, csikorog a' nyomtató sajtó. Mennyi lélek-kíznzó változásokon megy

keresztül a' megkorbátsoltatott író, midőn az ellene készült csípős Recenziókat olvassa, most elhalványúl, majd tüzet szikráznak szemei, most ezer szitkokat darál nyelve, majd furiai rángatódzás közt borzadoznak hajszálai, szóval egy pillantatbau több álhatatlan momentumokkal és crisisekkel vesződik, mint a' hideglelés legnagyobb paroxismusában. Ha a' kérelhetetlen Recensens mind azon bús órákat, mellyeket a' páczba vett írónak okozánd, előre meggondolná, bizonyosan hegyesebbre metszené tompa tollát, hogy ne ejtsen olly vastag karczolásokat. De a' nagy tiszteletű Recensens Urak kicsit tűnődnek Kritikájok' jó vagy rossz következesein. Nékik mindegy, ha a' szerfeletti dícséretjök' opiumától megszédült íróból papiros mázoló Gomba Mihály, vagy a' felboszszantott Poétából antikritizáló Herosztrat lesz-is. — Van, nem lehet tagadni, haszna-is a' Recenzióknak. A' kimutatott hibák mást megfognak őrizni a' botlástól, ha elegendő tehetséggel bír felfogni az ajánlott regulákat. A' törvény csak úgy lesz érthetővé, ha annak által hágói-is találkoznak, 's arra, hogy írásainkban mit kell kerülnünk, mit követnünk, csak a' Recensens tehet eléggé figyelmezőkké, ha kritikája nem a' személyes sértegetést vagy az író' erkölcsi karakter' festegetését veszi czélba, hanem csupán magát a' munkát, annak becsét és hijánját. Valóban semmit a' Resensensek jobbat nem tennének, mintha szünetlen eszökbe tartanak Apellesnek ama mondását: „*Sutor ne ultra crepidam.*”

Valamint a' virágokat emésztő hernyók' fogyasztására ada a' természet madarakat: szint-

úgy a' Recensensek' despotai hatalmok' megtörésére találmányokban gazdag korunk szülé az antikritikát. A' vett bántást csak szó nélkül elnyögni még az epétlen galamb sem tudná, mennyivel kevésbé mi testből, 's vérből, könnyen ingerelhető nedvekből, csiklándós inas-húsokból özszealkottatott írók. Orczánk' fínom szövedéke csak egy véletlen rálehellésre elpirúl: hát egy szúrós Recenzióra maradnánk érzéketlenek? Boszszút lihegő természetünk tollat, epébe mártott tollat fogat kezünkbe, 's jaj azon Recensensnek, kire megczáfolásunk' nyilait szórni kezdjük a' fenn hagyandók fenn hagyása mellett.

Bizony csak szerencsésebb idő ez a' miénk, mint volt ama hajdani, mellyben Athéné volt a' szebb ízlés' oskolája, 's a' világnak Róma parancsolt. Akkor azon némellyektől annyira magasztalt klaszszikai korban, nem voltak Újságok, Journálok, Hónapos folyóírások, mint most. Pedig ki nem tudja, milly hátra van ott a' Cultura, hol ilyenek nincsenek. Ezek őrzik-meg a' jobb gondolatokat az elveszéstől, ezek segítik-elő a' szépek és hasznosnak szeretetét. De minek dícsérjem azt, mellynek hasznait minden látja, a' ki nem vak. És a' midőn örömmel szemléljük és érezzük nagyot szülő befolyásait virágzó szeretett Folyóírásainknak: Tudományos Gyűjteményünknek, a' szépet jóval párosító gyönyörű Felföldi Minervánknak, magas tendenciájú Muzarionunknak, Gráczaiink' két kedveltjeinek Aurorának és Urániának, szép reményekkel mősolygó Erdélyi Aglájánknak és Nemzeti Társalkodónknak; ki lenne az az érzéketlen Hazafi, ki így ne sohajtson-fel:

Oh Idő, te mindent pusztító hatalmú, légy kedvező ezen díszeidhez, hagyjad őket virágnak, hogy legkésőbb unokáinknak se kellessék keseregni sírhalmaik felett.

Folytassuk vizsgálódásainkat tovább-is az időről. A' Deák-nyelv' kezdeteit tanító Grammaticus sokat gyötri iskoláinkban tanítványjait a' múlt, jelen és jövő időkkel. A' könnyű szajkó' szájából mint a' víz úgy foly a' sok Praeteritum és Futurum, 's szegény, nem tudja vérszi-e valaha hasznát a' Praesens miatt szenvedett izzadozásinak! Így vagyunk mi nagy gyermekek, minket-is tol-elő a' gáatot nem ismérő idő' zaja. A' múltból néha kedves képek lebegnek körül az emlékezet' szárnyain, néha ijesztő karikaturák borzasztanak. A' jövődő mintegy Játékszíni cortina függ előttünk, remény és kétség, öröm és félelem között, és sokat kell pauzálnunk, míg felvonatik. Boldog, ki csupán a' jelent ízleli, minden édest, mit ennek pohara nyújt, legutólsó cseppig kiszürsöl; 's nyugott szívvel várja, mit hoz a' jövődő, jót avagy gonoszt! De kicsoda közülünk, ki annyira szeresse a' jelent, hogy a' jövődőről ne aggódjék, 's arról előre nagy calculusokat ne csináljon?

A' Plán-koholás 's nagyokról álmodozás-is divatban van a' mai időben. Soktól hallám: „ha ennyi 's annyi pénznel bírnék, rézzel fedett kastélyomban büszkén sétálnék, számtalan cseléd hódolna parancsolatomnak, 's úgy élnék mint a' Nagy Mogol!” — Illy elérhetetlenekről álmodozni hiba-e? — Nem! — a' lélek szünetlen munkásságban szeret lenni, 's rendszerént az ideális világot bájosabban

tudja festeni, mint a' mindennapi tárgyakat. Senkit-is hát arra kényszeríteni, hogy képze-
tének magas reptét szegje, 's lelkét örök szen-
dergésbe ringassa, nem lehet. A' csillogó hó-
jag fúvónak 's jövődóvel tépelődőnek rend-
szerént nincs semmi észtoró foglalatossága, 's
ha tőle ez egyetlen képzeleti szagúldozást meg-
tagadjuk; úgy ő kintelen lejénd azon buta
nem érzésbe bukni, melly a' nem létel' bús
birodalmát környékezi. Az emberiségnek leg-
nagyobb jóltévője a' remény; ez ad vidúlást
a' komor pillantatokban, e' derít-fel, midón
ég, föld özszeesküsznek bússá-tételünkre. Vedd-
el a' reményt 's a' kétségbe-esettek' számát
myriásokra szaporítottad!

Ideje, hogy értekezésünknek fenntebb cél-
zást 's folyamatot adjunk, 's elmélkedjünk
keveset az idő lelkéről! Német szomszédai-
nk egy héti-írást bírnak e' cím alatt: „*Geist
der Zeit*,” ebből némelly minden logika nél-
kül azt következtethetné, tehát az idő' lelke
semmi sem egyéb, hanem az érdeklött Fo-
lyó-írás. Béfolyással az idő-lelkére legalább
a' maga Publikumába lehet ugyan, de elvont
való értelemben ezen nevezetet reá ruházni,
úgy hiszem magok annak tisztelt Redactorai
sem kívánnák. Valami egyéb lehet az az
idő' lelke? Egy-e a' Plató világ' lelkével?
határozzák-meg a' Filozófusok, azzal sem ma-
gamnak, sem olvasóimnak nem alkalmatlanko-
dom. — Az időt kettős értelemben vehetjük:
úgy-is mint magában fennálló Subjectumot,
úgy-is mint az esztendők 's századok által
bizonyos részekre osztott egészt rávitelesen
az émberekre. Az idő maga magában ma u-
gyan az, a' mi volt. A' nap most-is úgy kél-

fel és nyúgszik-le, a' csillagok úgy forognak és ragyognak, a' természet' szép és borzasztó jelenései épen azon változásban, cserében tünnek-elő, mint a' hajdan korban. Így gondolva az időt, lelket sem tulajdoníthatunk neki; vagy ha igen: az a' lélek most-is úgy munkálódik, úgy terem, úgy enyész, mint mindenha kezdettől olt. Rávitteles értelem-ben az időnek lelkén érthetjük az a' láthatatlan ösztönt, azt az észrevehetetlen rúgót, melly a' Nemzeteket sőt az egyes familiákat 's embereket-is mint valamelly nagy machinákat izgatja. Ez a' lélek a' historiának az idő' csalhatatlan tanújának bizonyítása szerint századokon sőt tizedeken keresztül változott és változik. Most hódoltatás' vágyja, majd új Föld' keresés; most sötét tudatlanság, tunya álmoság, majd világosodás' szomja uralkodik. Igaz hát hogy:

„Minden kornak van Istene!”

Az idő' lelke ugyan azon időszakban Nemzetek szerint különbözhetik, mikor egyik szabadságáért élet halál közt küzdik, a' másik a' hiúságnak áldozik. Így századokról századokra, ezeredekről ezeredekre nyomozva a' történetek' év-könyveit, minden idő' lelkét kiszemelhetjük. Mi a' mai idő' lelke? bajos meghatározni. Látjuk minden Nemzet mint serénykedik a' tudomány' és mesterség' országában mind újabb-újabb felfedezéseket tenni, e' szerint a' tökéletesedésre irányzó lankadatlan igyekezet lenne e' kor' szelleme. De ezen nemes törekedés mellett nem látunk-e nemtelen célzásokat-is? Az utó-kor fogja

részrehajlás nélkül megítélni, milly lélek éleszte bennünket! ? . .

Ásít a' Kisaszszony, tán ezen igen-is hosszas filozofálás vala unalmára. Fájlalom, hogy eszközlője levék unatkozásának, de botsánatért esdeklek; mászszor olyan dologról fogok írni, melly inkább inye szerént lejénd. Most pedig az unalom és időtöltés ötölvén eszembe, ezekről mint az idő' legközelebbi rokoniról 's elválhatatlan társairól kell szóllanom egyet-kettőt, 's addig kegyes figyelmét kiinstálom. — Az unalom éltünk' legfőbb böldegítőja! Átala lesznek hamar tűnő pillantásaink lomha századokká; miatta unjuk-meg legédesbb napjainkat, mellyek nyíl-sebesen sietnek az elhunyt hajdan idő' végetlen temetőjébe. Még-is miért futjuk annyira ez álom osztogatót, melly parányi életünket olly hosszúra tudja nyújtani, mint a' Matusálem' kora? Áldott unalom! téged még a' bölcsek sem becsülnek, pedig nekik mély tudományoknál fogva méltó becsedet esmérniek kell. Minden szalad előled, mint egy pestisestől, 's nem kíméli vagyonyját, egészségét, életét, csak téged elkerülhessen. Te szúlsz a' Költő' kifáradt fántáziájába újabb fellengős gondolatokat; te súgsz a' hangművész' siketült fülébe egy hangot a' sphérák' concertjéből; te varázslod-elő a' szépek újjai közül a' legfinomabb hímzéseket; te adod nekem-is tollamba e' szókat, mellyeket dicséretedre egész elragadtatott gyönyörérezéssel írok.

Kifáradék, szükségem van egy kis nyugalomra, hogy újabb erővel kezdhessenek az időtöltés' magasztalásához. De tartok tőle, hogy míg magam kinyúgszom, Olvasóim ün-

ván utánam várakozni, magamra hagynak, mint az egykori estig papolót hosszas figyelemtől csömörlött hallgatói; azért az idő' tiszteletére írt következő verseimmel mindnyájokat útra bocsátom:

'S tünsz te, mint villám olly sebessen!
Sokan panaszoľják víg poharak között;
De lomha, bár miként siessen,
Futásod az előtt, kibe bú költözött.

Egynek sincs igaza — Te haladsz
Kimért pályád' útján változhatatlanúl;
Mínt tegnap ma-is csak úgy szaladsz —
'S hány röpít-el téged használhatatlanúl?

Minden reggel az arany napot
Ifjú fényben hozod egünk' látkörére,
Osztán rejted 's meszsze ragadod
Megint szemüök elől őt minden estére.

Az éj' sötét homállyaiba
Szelíd holdod' nyájas világa leng felénk;
'S hogy hunyhassunk szép álmaiba
Képzatinknek balzsamt Te csepegtetsz belénk.

Őröm virágot adsz kezünkbe,
'S mi bohó gyermekek szét tépjük azokat;
'S azért nyögünk majd keservünkbe,
Hogy mostoha kerted természet cziprusokat.

A' víg kedv' bájos alakjával
Ékesítéd képét az édes jelennek;
'S véljük, hogy bánat' homokjával
Mindég fojtó szelek előnkbe lengenek.

A' kiszzenvedett volt bajokra
 Egy elfedő fátyolt kész vagy teríteni:
 Még-is fokadunk csak jajokra,
 Hogy fényt sír - kertünkre nem tudsz deríteni.

Bár tündér tájba vará'slanál,
 Kiesbb éghajlatok' örök tavaszszába,
 Hol boldogság' gyöngy folyamjánál
 Élnénk ideálok' arany szakaszszába:

Ott-is ellened ömledezne
 Gyarló kebelünknek bús elégiája,
 'S szebb jövődöken tévedezne
 Nyúgtalan kebelünk' telhetetlen vágyja!

Fogarasy János.

23.

Históriai nevezetességek.

I.

A' polgári lázadás' olly sok nemű és sokszori ostromain ingadozó Anglia 1605-ben a' béke és csillapodás' pontján látszott lenni. A' nép szerette I. Jakab Királyt 's nem volt kül-, nem semmi bel-háború, melly csendét zavarni készülne. Titkon azonban egy veszedelmes párt foná rémítő terveit (planum). Egyike ezeknek ama borzasztó, 's Angliá' sőt az emberiség' történeteiben példátlan ösz-

szeesküvés, melly a' sors' különös kedvezései által ezerek' szerencséjére jöve világosságra. Története ez:

Tíz nappal a' Parliamenti gyülekezet előtt Lord Mountragle' szolgájának egy idegen ezen névtelen levelet adá: „Mylord! Azon özsze-köttetés, mellyben néhány barátival állok, vitt reá, hogy az Úr iránt gondoskodjam. Ha élete kedves, tanátslom, a' legközelebbi ülésből maradjon-ki. Isten és emberek szövetkeztenek a' szemünk előtt naponként végbemenő iszony' büntetésére. Ne vegye a' dolgot kicsinységnek, útazzék falura 's várja-bé ott a' történet' végét. Bár nem gyaníttatik semmi mozdulat, legyen bizonyos eránta, hogy a' következő Parliamentet egy láthatatlan kéz' borzasztó csapása fenyegeti. Ne vesse-meg tanátsomat, azt nem követnie az Úrnak ártalmas, ellenben minden esetre hasznos lehet. Vegye Isten mindenható védelmébe 's engedje, hogy intésem üdvére válhasson.”

A' levél felette különös benyomást teve a' Lordban. Habozott, ha tréfának vegye-e, ha valamelly pajkos koholmánynak-e, vagy fortély valóban. melly által bizonyos okok miatt valaki a' Parliamentből elmaradását esz-közleni akarja. Még-is a' levelet magassabb helyeken láttatni nem lészen haszontalan, gondolá 's ment még azon estve Gróf Salisbury Státus-titkokhoz. Ez eleinten kevés figyelmet látszott reá fordítani, de később elméjébe ötlék, hogy a' titkos-tanátsban a' Catholicusoknak valami szövetkezéséről vala szó, kik az országban 's országon kívül mozgotanak volt, 's hitelt érdemlő hírek szerént a' legközelebbi Parliament elébe egy fontos tar-

talmú 's igen fenyegető hangon írt kérelem-levelet fognak terjeszteni. Ezen okokból alaposnak látta a' Lord' hazafiúi aggodalmát, 's miután Gróf Suffolkkal 's néhány Miniszterekkel szólt volna: elhatározott, hogy a' levél a' Király elébe terjesztessék. A' Király sok ízben adá szembetűnő példajit ügyességének a' homályos, titokba rejtett dolgok' megfejtésében. Rövid késedelem, szoros titoktartás mellett, külömben-is nem fogott ártani, sőt általa a' pártmerény *), ha csak ugyan volt, mind inkább megérhetett arra, hogy a' vétkezőket magán a' tetten lehessen lepni. A' király a' levelet komolyan vette, 's a' dolog fontos és mély jelentésűnek látszott előtte. Leginkább ezen kifejezés „láthatatlan kéz' borzasztó csapása” foglalta-el figyelmét, 's lelkében egy puskaporral tölt üreg' képzelete, mint villám lobbant-fel. Rövid tanácskozás után elvégeztetett, vasárnap (a' Parlament-ülés előtti napon) lehető legnagyobb titokban a' Parliament-ház alatt minden boltozatok' öszszevizsgálása, 's ez Gróf Suffolkra bízott. Ez és Lord Mountragle lemenvén a' boltozatba, öszsze néztenek minden szugot, de egyebet kőszénnél 's egy jókora rakás tűzi fánál nem találtak. Midőn kérdeznék, ki legyen e' fa és kőszén' tulajdonossa 's mi célra hozattak légyen ide, Chinárd, a' Királyi ruha-tár' felvigyázója, azt felelte, hogy a' boltozatot a' szomszéd házzal együtt Percy Tamás bérlelte-ki 's övé a' fa és kőszén-is. Gróf Suffolk még egyszer körültekintgete, 's íme, egyik szegletben egy embert vön észre,

*) Merény: Unternehmung.

kinek rendkívül vakmerő és gyanús tekintete igen feltűnő volt 's úgy tetszett, mintha e' fürkészés benne nyugtalanságot 's aggodalmat gerjesztene. Kérdeztetvén azt felelte, hogy ő ház-mester Percy' szolgálatjában 's neve Fawkes. Gróf Suffolk béjelenté a' Királynak a' mit látott, elmondván egyszer'smind, hogy Lord Mountragle igen megrémült 's valamelly veszélyt gyanít abból, hogy a' pinczét és házat olly gondolkodású ember mint Percy bérlette-ki, sőt hogy ama névtelen levelet-is Percytől származottnak hiszi, mert véle régóta barátságban él; végtére hogy a' Gróf meg nem foghatja, mi szüksége légyen Percynek annyi fára és kőszénre, holott a' kibérlett házban olly ritkán tartózkodik. Említé azon gyanús embert-is, ki magát Percy ház-mestereinek vallotta.

E' híre a' Király mind inkább megerősödött gyanújában 's rendelést teve azonnal, hogy a' fa és kőszén rakás fenéig megvizsgáltassék, a' puskapor hihetőleg ott lesz elrejtve, ha pedig itt semmi sem találtatnék: a' pinczének minden rejtekjei szoros vizsgálat alá vétessenek; mert ki fog, úgymond, a' Parliamentbe aggodalom nélkül lépni, ha a' dolog' kitapogatása eránt csak könnyelmű 's felületes készülétek tétetnek. Mivel azonban néhány Miniszter kételkedett, ha illy egyszerű levél miatt valaki' házat felkutatni törvényszerűleg lehet-e, Chinárdnak azon ürügy alatt kelle a' pinczébe mennie, mintha bizonyos szőnyegeket keresne, mellyek a' király' tulajdonai, 's hihetőleg ott vannak valamelly szegletben lerakva. Knevet, a' királyi Kamarás válialta magára ezen másodszori vizsgálatot,

's a' Parlamenti-ülést megelőző éjfélnélkor lement a' gyanús pinczébe. Fawkest e' szokatlan időben-is az ajtónál találta útzólag felkészülve, kit azonnal el-is fogatott. A' fa és szénhalom szerte hányatván, alatta harminczhét puskaporral töltött kisebb 's nagyobb hordóra találtak. Fawkes' zsebjeiből pedig a' vizsgáló tűszert és kanóczot húza elő, 's midőn kérdeztetnék e' vakmerő ember, eléggé bátor volt azt felelni: hogy ha a' vizsgálók akkor jöttek vala, midőn ő munkája' végén volt, vagy megjelenésökkor csak egy kis időt engedtek volna neki, ő a' farakást meggyújtván önnön halálát az övékkel édesítette volna meg.

Knevet őrizet alá tétetvén a' foglyot, néhány Ministert, kik a' Palotában háltak felkölté, 's reggeli négy órakor magát a' Királytis. Őszszehívtanak többeket a' tanátsnokok közül 's Fawkest kérdőre vonták. Ez példatlan bátorságot mutata, és sem vétke' nagysága, sem az ünnepélyes hely és gyülekezet, sem az elébe terjesztett kérdések' sebessége és sokasága által magát megzavarni nem hagyta, sőt gúnyolólólag felelt, ha ellenmondva, vagy hívatlan személyek által kérdeztetett. Tettét nem tagadta, sőt mindent magára vevé, 's elfogatása' első napján sem társai' nevét, sem egyéb környülményt belőle kivenni nem leheté. Azt állítá, hogy egyedül lelki esmérte 's a' catholicismus' eránt való buzgalma vitték ezen szándékra, hogy a' Királyt ő nem esmérheti urának, sem Isten' felkentjének, mert Eretnek; hogy ő Percy Tamás' szolgálatjában van 's neve Johnson János. Bánkódás helyett inkább haragot mutata, hogy

szándékait kinem vihette. Három napi kínzás után, midőn tapasztalná, hogy a' szerencse társainak sem kedvez, elhagyá bátorsága, 's az özszeesküvést megvallotta e' szerént a' mint következik:

„Megesmérem, hogy egy özszeesküvésnek a' Király és Kormány ellen, több társakkal együtt, részese vagyok. A' múlt évi hús-vétkor Winter Tamás, Hollandiában szóllítam meg, hogy ez ügyben vélek szövetekezzem. Szövetségünkben még hárman vannak: *Catesby Robert*, *Percy Tamás* és *Wright*. Özszeesküvésünk' tervét ezek csinálták. Legelől *Catesby* eskütt hallgatást, 's ő esketé-meg társait-is. Hogy a' felső ház alá puskapor téssék 's a' boszszú ott menjen végbe, hol a' Catholica-vallás törvénytelenül elnyomatott, az ő gondolati voltanak. Ezen célra *Percy* a' felső ház tő szomszédjában egy házat bérelle-ki, hol Deczember' 11-dikén 1604. elkezdettük a' puskapor-likat ásni. Hatan t. i. *Percy*, *Catesby*, *Winter*, *Wright*, én 's még egy segéd, magunkhoz vévén elébb a' szentséget a' titok-tartás' megerősítésére, lementünk a' báltozatba, 's midőn látnók, hogy a' munka igen terhes, még egy segédet vettünk, kinek szinte meg kellett esküdnie. Karácsonig a' felső ház' falához jutottunk, melly öt lábnyi vastagságú, 's vízkereszt felé már ez-is csaknem egészen át vala likasztva. Midőn társaim dolgoztak, én az ajtónál őrt áltam. Ha valaki jött, jelt adék, 's ők megszűntek dolgozni, meddig az elnem ment. Gyakran éjjelenként is ott voltunk lövő szerekkel felkészülve és szilárdan eltökélve meghalni inkább, hogy sem csüggedni, vagy ha arra ke-

rülénd fogolyá lenni. Midőn a' falat keresztül fúrtuk, ropogást hallánk, hasonlót a' leomlodozó kőszénéhez. Megrémültünk, netalán munkánk észrevéttetett. De csak hamar tudtunkra esett, hogy a' szomszéd pinczében kőszén van eladó; *Percy* kapott az alkalmon 's kibérlette a' pinczét egy évre. Már elébb húsz hordó poskaport szerzettünk 's most elrejtettük azt a' kőszén és fa alá. Húsvét felé hallván, hogy a' Parliament Octoberre halasztatott, szét oszlottunk. *Percy* ez alatt még több port és fát szerzett-össze. Később abban egyeztünk-meg, hogy az nap, mellyen szándékunkat telyesedésre visszük, Erzsébet Herczegnét, ki Lord *Haugtonnál* a' Warwiki Grófságban lakik, hatalmunkba kerítvén Királynénknak kiáltjuk-ki. Károly Herczeget, a' Király' ifjabbik fiját-is szándékunkban volt elfogni, de ezzel a' sok nehézségek miatt felhagytunk. Hogy a' tett' eszközei mi vagyunk, azt titokban tartani eltökélénk mind addig, meddig pártunk erőre kap."

Tizen négy nappal *Fawkes'* elfogatása után *Winter Tamás*-is törbe került. Ennek lelke egészen ellenkező vala, mint társáé. Azonnal megvallott mindent 's bánkódni látszott rémítő cselekedetén. Mihelyt a' párt' fejei e' kettőnek vallásából tudva voltak, nevék a' többi özszeesküdtekével együtt nyilvánná tétetett, azon parancsolattal, hogy fogattassanak-el. De azon táj' távolléte hová elszöktének, 's a' rossz utak 's rövid napok hátráltatták a' királyi parancsolat' sebes terjedését. Harmad napra szökésök után, mielőtt vétkök egészen tudatott volna, már kiírtattak. Elfutának tudniillik Warwikshirébe

hol egyik társok *Digby* azon reménytől tápláltatván, hogy szándékjok kívánt véget ért, egy sereggel fegyvert fogott, hogy Erzsébetet hatalmokba kerítsék, de ez már elébb Conventrybe volt. A *Sherifek* a' faluk' lakosait fellázították a' pártosok ellen, kiknek száma még csak 80 emberre ment. Hogyan is reménylhettek volna ők Követőket, kik annyi sarczolásokat követtek-el a' népen, hogy többé ital vizet sem akart nekik senki adni? A' kisdied csoport csak hamar özsze-szorúlt 's kétségbe esett. Egyik a' másikának gyóná-meg vétkét 's ada bocsánatot, 's végső feltételök vala éltöket olly drágán adni az ellenségnek, mint csak lehet; de végre ez a' vígasztalás-is elhagyá őket. Puska-porok az esőtől özszeázott 's midőn szárítának, lángot kapá 's olly felette megrongálta őket, hogy csak parányi erejük maradt a' kétségbeesés' utolsó viadalához. Bátorságjok annyira elfogyott, hogy néhányan térdre hullva könyörgének-fel Istenhez irgalomért. A' párt' fejei a' harczban estek-el. *Grant* pedig, *Digby*, *Rechwod*, *Bates*, *Tresham*, *Robert*, *Winter*, *Littleton* hóhér-kéz által veszttek, minekutánna a' Király egy Parliamenti beszédében, mellyet ezen rémítő özszeesküvésről tartá, a' Catholicusokat általán fogva vétleneknek nyilatkoztatván a' bűnsúlyt egyedül néhány elvakúltra hárította volna. Így vévé elejét a' Király' keresztül ható elméje ezen szándéknak, melly ezerek' vérébe került volna.

II.

VIII. Henrik Angol Király' rendeléseiben egyebek közt ezek olvastatnak:

A' Királyi borbély magát tisztán hordja, zabolátlan életű aszszonyokkal ne társalkodjék, mert ez által Ó Felsege kárt szenvedhet egészségében.

Tíz óraker az ebéd, négykor a' vacsora kész legyen.

A' házi tiszték egymással békén éljenek. Ne beszélgessenek arról, mivel múltatja magát Ó Felsege. A' szobaleányoknak, velök a' grádicson találkozáván békét hagyjanak. Illy pajkosságok miatt sok edény törik. A' czin kalanakra és fa-tányérokra felvígyázzanak.

Ha valamelyik apród a' háznál csábít-el egy leányt: büntetésül Ó Felsegének két mar-kát fizet, és sörét egy egész hónapig nem kapja-meg.

III.

Az, egy jeles vitézi tettekkel 's Német-országnak a' maga kebeléből származott egyik Császárjával ragyogó fő-házból született dáma volt, kinek eltökélt viselete ama rémítő *Alba* Herczeget csaknem reszketésbe hozta. Midőn *V. Károly* Császár 1547-ben a' *Mühlbergi* ütközet után Franconia és Sváb-ország felé vezetvén seregeit Thuringián keresztül jőne, Özvegy *Schwarzburgi Katalin* Grófné, született *Hennebergi* Herczegnő egy kegyelemlevelet eszközle-ki nála, mellynél fogva alattvalójit a' keresztül húzódó Spanyol-seregek-

től mentekké tegye. Magát ellenben arra kötelezte, hogy kenyeret, sört 's egyéb ételmi szereket, a Spanyol-hadaknak *Saalbrückéhez*, hol a vízen által kelendők, illendő áron fog *Rudolstadt*ból vitetni. Ezen kívül még azon előlátással-is élt, hogy a hídat, melly épen a város tövében volt, sietve elszedetvén távolabb rakatta-fel, nehogy a városnak igenis nagy közelléte kísértetbe hozza ezen rabló vendégeket. Egyszer'smind azon vidékek' lakójinak, mellyeken a seregek általmenendők voltak, megengedetett böcsösebb vagyonszolgálatára a *Rudolstadt*i várat menedékkül venni.

Közelget azonban a Spanyol-had-vezér *Braunschweigi Henrik* Herczeg, 's ennek fiai által kísérve a városhoz 's magát egy előre küldött Követ által a Schwarzburgi Grófnénál reggelire vendégnek kérte-ki. Illyetén szerény ajánlkozását egy fegyverzett sereg' vezérének nem lehet elnem fogadni. „Mi a háztól telhetik, szolgáltatni fog: méltóztassék ő Excellentiája magát megalázni” lón a válasz. Elnem mulasztatott egyszer'smind, hogy a kegyelem-levél-is említessék 's annak tekintetbe vétele a Spanyol-vezér' szívére kötetessék.

Nyájas elfogadás 's jól terített asztal várják a Herczeget. Kíntelen megvallani, hogy a *Thüringi* Dámák jó konyhát tartanak 's a vendégi just tisztelik. Alig ültenek-le, egy Követ hívatá-ki a Grófnét. Jelenti, hogy útközben néhány falukon a Spanyol-katonák erőszakot követtek-el 's a parasztok' marhájakat elhajtották. *Katalin* valódi anyja volt népének; a mi alattvalójinak legszegényebbi-

kével történt önmagával történtnek nézé. Le-
 verve az ígélet-szegés által, de elnem veszít-
 ve még-is eszméletét, azonnal parancsolá
 szolgájinak, hogy a' legnagyobb sietséggel és
 csendben fegyverkezzenek-fel 's zárják-be a'
 várkapukat, maga pedig visszatérel a' palo-
 tába, hol a' Herczegeket még mind ülve ta-
 lálta. Itt a' leg-szívérdeklőbb kifejezések-
 ben panaszolja nekik a' hírt, mellyet épen
 most veve, 's milly silányúl tartatik-meg a'
 Császári szó. A' Herczegek nevetkőzve felel-
 nek, hogy ez már bevett hadi szokás 's hogy
 illetén apró történetek háborgó időkben é-
 pen elmellőzhetetlenek. „Azt meglássuk, mond
 a' Grófné fellobbanva, vagy visszszakapják az
 enyimek a' magokét, vagy Istenemre! — sza-
 vát fenyegetőleg emelvén — Herczeg-vér ökör-
 vérért!” Ezen elszánt nyilatkozással elhagyá
 a' szobát, melly néhány szempillantat alatt
 megtölt fegyveresekkel, kik karddal ugyan
 kezökben, mindazonáltal egész tisztelettel a'
 Herczegek' székeik megé vonúlva folytatták
 az asztali szolgálatot. Végig tekintvén e' harc-
 vágyó csoporton *Alba* Herczeg megváltozék
 színében 's a' társak némán és zavarodva te-
 kintgetének egymásra. Távol a' seregektől,
 's illy erejüket meghaladó izmos csoport ál-
 tál körül fogva, mi maradt egyéb hátra, mint
 nyugalommal lenni, 's a' megsértett Dámát,
 bár melly feltételek alatt, megengesztelni.
Braunschweigi Henrik eszmélt-fel zavarodá-
 sából legelébb, 's hangos kaczagásra fakadt.
 Ő igen okos móddal az egész történetnek tré-
 fás fordulatot ada. Hízelkedve magasztalá a'
 a' Grófné' eltökélt merészségét, mellyel jobbá-
 gyai eránt való aggodalmát bebizonyította.

Kérte őt, lenne nyugtan, magára vállalja *Alba* Herczeget mindenre, a' mi illendő lészen reá bírni. 'S valóban ki-is eszközlé, hogy a' Herceg azonnal parancsolatot adá seregeihez az elrablott marhák' visszaadására. Mihelyt a' Grófné bizonyossá leve a' dolog telyesedése eránt, nyájason megköszöné azt vendégeinek, kik viszont igen udvarilag vettenek tőle búcsút.

Ezen történet vólt hihetőleg oka, hogy *Schwarzburgi Katalin* a' *Hőstelkű* nevet nyerte.

Közönségesen tisztelve, mindentől siratva húnyt-el élének 58-dik, Kormányjának 29-dik évében. Tetemei a' *Rudolstadt* templomban nyúgosznak. (*Schiller's Werke.*)

IV.

II. György Király' halálakor (1760) *Chatam* és a' *Newcastlei* Herceg vitték Anglia' Kormányját. Ez Kincstárnoki hivatala, amaz szellemi ereje, szónoki tehetsége 's azon bizodalom által, mellyel eránta a' nép' viseltetett, tették magokat Fő-igazgatókká. *Chatam* hadi terveket készíte, a' Hercegnek pedig költségről kelle gondoskodnia. Gyakran támadt közöttök heves szóváltás, de végtére csaknem mindég *Chatam* győzött 's a' Hercegnek, bár nem örömet, engednie kellett. Egy illy vetekedés igen víg jelenetre ada alkalmat. Azon javallat vétetett tudniillik szóba, hogy Lord *Hawke* az Angol Flotával a' Francia seregek ellen tengerre szálljon; de a' háborgó és zivataros November a'

szándék' kivihetése eránt függőben tartotta az elméket. *Chatam* az esztendő' ezen részében lábköszvényben szenvedett, 's látogatójit fűtetlen szobában fogadta-el. A' *Newcastlei* Herczeg a' Flotta ügyében jöve hozzá. Alig volt néhány perczenetig a' szobában, remegve a' hideg miatt, kérdé: „Tehát itt nincs fűtve?” Nincs, monda *Chatam* köszvényem nem szenved a' meleget. A' Herczeg köpönyegjébe burkozván békén leült *Chatam*' ágya mellé 's kezde a' dolog eránt beszélni. A' hideg azonban olly nagy volt, hogy tovább kinem állhatván megszóllítá *Chatamot*, engedné-meg, hogy mellé fekhessék az ágyba. Mondá és tevé. Köpönyegestől minden további tartózkodás nélkül *Chatam*' ágyába dült. A' Herczeg telyeséggel nem akará, hogy a' Flotta tengerre szálljon, *Chatam* ellenben makacsúl megmaradt feltétele mellett. Végtére tüzes vetekedés támadt közöttök. Én akarom, mond *Pitt* szenvedelmes kéz-hadarázással, hogy a' Flotta kiszálljon. Az nem lehet, telyeséggel nem, abból veszedelem fog történni, kiálta a' Herczeg, reszketve a' nagy hideg miatt. Míg illy nevetséges helyheztetésben egymással vetekednének, belépe *Friderics* a' tengeri Departementtől, ki látván e' csudálatos Ministeri tanácskozást alig fojthatá-el kaczagását. — Azonban *Chatam*' akaratja szerint a' Flotta tengerre szálla 's győzedelemmel tért-meg.

Bajza.

24.

A' jóltevés mint magv-vetés.

(Parabola.)

Két Vándorok menének egykor valamely falun által; és midőn a' szálláson magokat kinyúgodnák, hirtelen nagy sikoltás hallaték, hogy tűz vagyon, mellyre midőn az egyik vándor, segítségre szaladás végett felugrana, monda a' másik: „mit késnének mi itten? „nincs e kéz elég a' segítségre? mit törődünk „az idegen földel?” de amaz semmit e' beszédre nem hajtván, elfuta nagy sietséggel a' meggyulladt házhoz. Most utánna eredt ugyan a' másik, de csak távol állta. A' ház előtt pedig már egy édes anya rimánkodott és kiáltozott: „Jaj a' gyermekeim, a' gyermeke- „im!” A' mit hallván az idegen, tüstént az égő házba ugrott a' ropogó gerendák közé, 's a' nép rá ezt kiáltozá: „ez oda van!” de ímé! nem sokára az ember előbukkant a' lángok közül, karjain hozván két gyermeket, és vivé őket az anyjokhoz. Akkor ez özsze-ölelé gyermekeit, az idegennek pedig lábaihoz borúla, az pedig őt felemelé és vígasztalá; azonban az egész gerendázat nagy robajjal özszeomlott. — Midőn azután az idegen és útítarsa viszont a' szállásra értek, monda emez: „De ugyan mi tétette te veled azt,

„hogy illy vakmérész munkára vessed fejedet?” felele amaz: „az tétette velem, a' ki parancsolja, a' magvat földbe vetni, hogy megrothadjon és új gyümölcsöt teremjen.” De, úgymond még-is amaz, ha a' ház reád omlott volna öszsze? „akkor (felele amaz mosolyogva), én magam lettem volna az a' szem-magv.”

Közlí EDVI ILLÉS PÁL.

25.

Alcaeus' keservei.

Alcaeus, a' lantos dallszerzők között élte századában legnevezetesebb Dalos, hajdani Hellas' Lesbos szigetében, Mitiléne városában, Olimpiade 44-dikén Kriszt. szül. előtt, mintegy 562-dik évben volt legnagyobb divatjában. E' Dalos, nem csak lantját tudá ditséretesen pengetni, hanem a' fegyver forgatásban-is nevezetes Hős vala, ki Honja' szabadságáért buzgóan viaskodott. Mind a' mellett, hogy híres Bajnok volt, rajta-is, mint sok más halandókon megtörtént a' szerencsétlenség, és a' méltatlan gyalázat, t. i. az Athenebéliekkel tartott háború' egyik véres ütközetében úgy megszorúlt, hogy paizsát, 's fegyverét elhánnyván, megszaladt, 's azokat a' győztes ellenség nagy szorgalommal felszedvén, Minerva', Athene Gyám-Isten-aszszony' temploma' egyik oltárára függeszté áldozatul. E' gya-

lázaton a' nemes, érzékeny szívű Alcaeus elejéntén nem kevésbé tünődött; hanem későbbben barátjai által azzal vigasztaltatott; hogy előbbi vitézségének érdeme készítette légyen, Athene lakosit azon általok nyert fényes győzedelem' örök emlékjeléül (Trophacum) az ő fegyvereivel, mint áldozati ajándékokkal bölcs Minervának kedveskedni, mellyre Alcaeus újra lantot fogott, hol ismét fegyvert zörgetett. Az ő költeményjei nagyobb részént éles tollal írt csúfolódó gúnyokkal valának tele, mellyekkel, valamint fegyverével-is, Honja' akkori erőszakos kegyetlen uralkodóit, mint a' Hon' pártosok' fő-vezére dühösen üldözte, később még Pittacust sem kémélte. De végre a' győztes Pittacusnak hatalmába került, *) kit e' szerény bölcs, a' helyett, hogy rajta, mint fő-ellenségén, boszszúját állotta volna, nagy nemes lelkűséggel fogadott, 's szabadon-is bocsátott. Melly nemes tettével Pittacus azt nyeré, hogy az éles nyelvű, 's tollú Alcaeus dalaival őt, gúny helyett nagy dicséretekkel halmazván Olimpusig emelé. Írományjait mi illeti; nehány töredék darabjait kivévén, előttünk esmeretlenek; de mivel több utánna élt nevezetes Írók, dicső munkáiról emlékeznek, hihető, hogy annyi temérdek századok viszontagságai által, mint minden más, bár akármi, azok-is előbbeni semmiségökbe visszszaköltözének. Quintilianus róla azon ítéletét hagyá; hogy ő a' tárgyak' kifejezésében felséges, rövid, szorgalmas, és ama halhatatlan Homerushoz leginkább közelítő lelkes Író lett volna, melly elmebeli tehetségéért az akkori élők előtt-is még éltében, melly ritka példa, nagy hírt, nevet szerzett volna magának. Hihető, hogy Quintilia-

*) Pittacus a' Hellási 7. Fő-bölcsék között 6-dik, Mytilene Igazgatója.

nus' ideje korában több irományjai valának még fenn. A' ki róla bővebben akar tudósítani, olvassa: Fabricz: Bibliotheca graeca. Vol. II. p. 34. és Hamburger: Am gef. Orte I. Band, S. 96.

E' jeles férjfi sem kerülheté-el ama pajkos, szárnyas vak porony' nyilát; ő egy szinte Mytilenebéli, Sappho nevezetű híres de búja dal-költőnébe, a' nélkül, hogy viszon szeretetét megnyerhette volna, csak-nem bódúltáig szerelmes lett, ki nek szívbéli bánatjait ön ábrándozásaim szerént, im' e' képzeletben adom-elő:

Alcaeus Sapphohoz!

1.

Ah Sappho! Te dölfös érzéketlen!
 Hogy lehetsz erántam illy' kegyetlen?
 Könnyárban feredő szemeimet,
 Kaczagva nézed keserveimet,
 Fohászkodásimat ki neved,
 'S komoly pillantatokkal illeted;
 Ír gyanánt sebembe dagályt üntesz,
 'S időnek előtte sírba döntesz.

Ah kérlek szánd-meg sorsomat!
 'S telyesítsd óhajtásomat.

2.

Ím Isten-aszony gyanánt tisztellek!
 Tömjén, mirha, 's ambrával füstöllek,
 Parnasz' hegyére felvezetélek, a)
 Múzsák' sorába helyheztetélek,

a) Alcaeustól vett leczkékét a' vers szerzésben.

Kik között te vagy most a' tizedik, b)

De erre Sapphó nem emlékezik.

Ritka példa a' háládatosság!

Bizonyítja itt ezen valóság. c)

Ah kérlek visszaemlékezz!

'S jóltévedődről ne felejtkezz.

3.

Panaszim hasgatják az egeket,

Széllyel oszlatják a' fellegeket:

Jajaim kőszirtekbe ütköznek,

'S általok falai repedeznek.

Síralmimat viszhangzák a' hegyek,

Fanyar sohajtásimat a' völgyek.

Csak Sapphó marad engesztelenen,

És mint a' kő-fal, olly érzéketlen!

Ah kíméld kérlek éltemet!

'S alig vánszorgó létemet.

4.

Bár mi tárgyat akarok felvenni,

Sapphó lelkének már ott kell lenni,

Bár mint kerüljem-is jelenlétét,

A' hová nézek, ott látom képét.

Midőn az Isteneknek áldozok,

Akkor-is csak róla álmodozok.

Tegnapi álmomban előttem állt,

'S egy kellemes Isten-aszszonnyá vált.

Ah adnák azt az Istenek!

Kínjaim tám megszűnnének.

5.

Úgy talám példát venne Vénusról,

Ki megfelejtkezővén Vulcanusról;

Márs Isten sohajtásait fájlalta,

'S ajánlásait kegyel fogadta.

b) Ezen dicsőség' hiú fényével jutalmaztatott.

c) Beneficii gratia rara est.

Mivelbogy, így márvány, vagy érc szíve,
 Nem lágyíthatja azt az ő híve,
 Sziklát repesztő keserveivel,
 Vérben forgó kisírt szemeivel.
 Ah bár követné példáját,
 Vagy metszné éltem' fonalát.

6.

Nékem tőle halált vennem, öröm,
 Nála nélkül a' nectár-is üröm.
 Ábrándozásim' ha megfontolom,
 Hogy elment az eszem, azt gondolom,
 Sisiphus sorsa örök nyugalom,
 A' Tantalusé érdem-jutalom:
 A' Fúriákkal való társaság,
 Sorsomhoz képest nyájas mulatság.
 Gőgjét vér-könnyekkel nyögöm,
 Szerelmét sírva könyörgöm.

7.

Fádalim' súlyját nem viselhetem,
 Éltemben pedig lenem tehetem:
 Áspist, 's viperát hordok szívemben,
 Illy' kint még nem szenvedtem éltemben!
 De még-is Sapphó! ha megszánhatnál,
 Hódolásoddal vigasztalhatnál;
 A' sok bú, 's bánat mindjárt elmúlna,
 'S éltem tavasza újra virúlna.
 Lágyúljon hát aczél szíved!
 Vigasztald-meg a' te híved.

8.

Bádjadt tagjaim mint lankadoznak!
 Arczáim' rózsái hervadoznak:
 Kínom napról napra öregbedik,
 Az egész testem megmerevedik:
 Remegő szózatom akadozik,
 Lantom' húrja rendre szakadozik:
 Test alkotványom egy rémitő váz,
 'S a' ki csak meglát, kikaczag; 's gyaláz.

Ah Sapphó! még se könyörölsz?
Mint látom: mosolygasz, 's örfülsz.

9.

Ah e' kínokat én ki nem állom!
Úgy-is a' halál egy hosszú alom:
Mit kések? 's miért nem siettetem?
Annak mi hamar végét érhetem.
Nemde sokkal jobb-e hát meghalnom?
Mint e' pokolbéli kint kiállnom.
Ez élet nem más, mint aggodalom,
Mivel csak sírban van nyugalom.
Még-is ha őt megnyerhetném,
'S tulajdonommá tehetném;

10.

Ama' Grönland' jeges fagyalatain,
Vagy Libia' homok torlatain,
Caucasusi Bálkány tetején,
Vagy a' tűz-okádó Etna hegyén:
A' Tatra havas tornyozatain
A' forró Níger kopár partjain,
Készebb lennék vele holtig múlatni,
Mint nála nélkül Olimpban lakni.
Ah vajmi nagy kín a' kétség!
Szólj kérlek! van-e reménység?

11.

Nem szóllsz? nincs hát remény? Ah kegyetlen!
Nincs benned szív, makacs érzéketlen,
Ha van-is, úgy-e nem értem dobog?
Mond-ki bátran: lángja kiért lobog?
Hagyd tudhassam, ki azon szerencsés?
Részemről késő már a' könyörgés!
Siket füleknek minek beszéljek?
Sírba dőlök inkább, mint így éljek.
Mivel nincs lélek testedben,
Sem érzékenység szívedben.

12.

A' mint sejdítém, fáj már belsője,
 Alkalmasint e' lesz bekkenője:
 Cupidó sorsom' megirígylette,
 A' Sapphó szívét keresztülverte,
 'S azt az álnok Phaon megsejdité, d)
 A' sebzett szívet törbe keríté.
 Ha a' csavargó vándor kedvesebb,
 A' Honfiaknál sokkal becsesebb:
 Lássá bár Sapphó mit mivel!
 Csak megne bánja idővel.

Csemiczei CSEMICZKY SÁNDOR,
Cs. kir. Lovas-kapitány.

d) Phaon deli test-állású, 's ékes arcúlatú ifjú vala, 's Mytilénében idegen, kibe Sapphó szinte úgy; mint Sapphóba Alcaeus halálíg szerelmes volt. Lásd F. M. O. Minerva e' folyó évi 1-ső kötet, II-dik Füzet 15-dik szám alatt 156-dik lapon.

Könyv - ajánlás.

A' legjobb mód csak nagy és jól kifejtődött lovakat nevelni: „Ammon G. G. után németből magyarra fordította Dr. Cseremiszy Miklós. 8-ad részben Bécsben, 1830. Az árra borítékban kötve nyomtató papiroson 20. xr. velinen 36. xr. pengő pénzben.

Tapasztaljuk a' természetben, hogy mindennek a' tartóssága és jósága annak alapjától, és, úgy szólván, gyökerétől 's minémiségétől függ. Ugyan ezt tapasztaljuk a' lovakban-is, mellyeknek szépségök, arányok, erejük, értékök 's egyéb tulajdonságaik csak olyanok, a' millyen alapjuk 's ennek minémisége. Hogy pedig ez csak a' csikók' jó nevelésétől és helyes tartásától függ, arról épen olyan keveset kételkedhetünk, mint arról nem szoktunk kételkedni, hogy az ember jó nevelésének annak test-állapotjába 's lelki tehetségeibe nagy befolyása vagyon. Ha tehát jól kifejtődött és nagy erős lovakat akarunk, csak a' csikók' nevelésére 's tartására minden gondunkat 's figyelmünket kell fordítanunk, ezt pedig tökéletes kifejtődésig, és főképen első esztendőben elnem kell múlasztanunk. Mert azon hibákat vagy hijánosságokat, mellyeket a' nevelésben 's tartásban követünk-el, későbbben vagy épen nem, vagy csak tökéletlenül hozhatjuk helyre, meglévén minden kor-szakasznak a' maga különösége, és tudván, hogy a' természetben nincsen állapotás, hanem minden benne vagy előrehalad vagy hátra megy. Nem lesz tehát felesleges, ha édes hazánk' fiait, főképen a' lótenyésztőket, azon módra figyelmetesekké teszszük, mellynél fogva, a' csikókat jól nevelvén és helyesen tartván a' lótenyésztésben, a' nemzeti gazdaságnak ezen fontos ágában, annyira fogunk haladni, hogy nagy, erős és jól kifejtődött lo-

vaink legyenek; és így minden szükségünknek megfeleljenek. Illyen helyes módja a' csikók' nevelésének és tartásának a' felyebb említett cím alatt kijött munkátskában foglaltatik, a' mellynek Német-országban igen nagy kelete vagyon, és a' mellyet ezennel édes Hazánk-is egy nevezetlenül maradni kívánó nagylelkű Nagyunk' adakozásából veszen. Ezen munkátskának használhatóságáról kiki igen könnyen megfoggyőződni; azért annak további ajánlását szükségtelennek tartjuk, és megbíráltatásába sem ereszkedünk, mivel annak csak elolvasása-is tökéletesen meggyőzött bennünket jó és hasznos voltáról. Tehát csak még azt az egyet találjuk említeni szükségesnek: hogy azt csekély ára mellett kiki akármelly könyváros által Bécsből igen könnyen megszerezheti; a' hol Beck Fridrik, Universitas Könyvárosánál, és a' Forditónál szép papiroson, tiszta betűkkel nyomtatott és csinos borítékban köttetett példányok találatnak. A' ki tizet veszen, kettőt ingyen fog kapni. —

A' XVIII-dik Század utolsó tizedének
GYÁSZOS ALKONYA,

úgy mint:

az akkoron Franciaországban lobbott vetett párt-ütés, 's annak siralmas következései 's némelly időközeinek vérrel festett ábrázolatja. Tovább az úgynevezett megvilágosított Bölcsék' botránkozató, kárhozatos, otsmány véleményjeiknek megczáfolása. Végre annak bebizonyítása: hogy a' valódi boldogság mind e' múlandó, mind a' jövendő örök életben, csak az Isteni és Hitbeli bizodalomban találatathatik - fel. Egy az úgy neveztetett Bastille Párisi fogháznak bevételeit ábrázoló Rajzolat. 8-ád réiben Kassán 1830. Ellinger István Könyvnyomtató-Intézetéből. — Kiadta: Csemiczei Csemiczky Sándor, Csász. kir. nyúg. lép. Lovas-Kapitány, az ára 1 ft. pengő pénzben 's csinos borítékba kötve, találatatik a' Kiadónál Tokayban, Kassán a' Minerva kiadója' Könyváros-boltjában, a' Malom útszában 361. szám alatt, Pesten Eggenberger és Kilian, Po'sonyban és Győrött Schweiger András Könyvárosoknál.

26.

MÉLTÓSÁGOS
VAJAI GRÓF VAY ÁBRAHÁM'
 CSÁSZÁRI KIRÁLYI KAMARÁS'
 T. N. BEREGH VÁRMEGYE'
FŐ-ISPÁNYI HÍVATAL HELYTARTÓJA'
 Ö NAGYSÁGA'

TISZTELETÉRE ;

ezen hivatalába , Junius' 22-dik napján

MDCCCXXX.

lett béiktatásakor.

Asztreea és Thémis — két már rég Istenesített
 Szentjei a' mennynek — remeket készíteni akarván
 Mesterei mívre ügyes kezeikkel zöld Olaj-ágból
 Egy koszorút fontak , szép ízléssel gyönyörűenn
 Közbe borostyánt-is fűzván nefelejtsel egyembe.
 Cásia 's ambra szagot lehellének-rá 's csudaképen
 Sűgárgzott újjok nyoma róla kies ragyogással.

E' gyönyörű remeket magok-is bámúlva csudálván
 Dévánkoztak azonn , hogy mellyik földi - halandó
 Légyen az , a' kinek azt adják 's vele istenesítsék.

E' tárgyon hevesen és húzamosan vetekedvén
 Astrea végre igaz mondó szájával ímígy szólott:

Bécsbe van a' mi szemünk' legdrágább fényje FERENTZünk
 A' Márs szülte vitéz Magyarok' legjobb Fejedelme ,
 A' mi Fiunk — igaz ő — a' virtust tudja becsülni —
 És az ezen pályán szaladók' jeles érdemiket meg-

Szokta jutalmaztatni; — kit ő nevez és mutat, annak Homloka díszüljék e' tőlünk font koszorúval.

Thémis rá állott 's bévévén nényje' tanácsát
 Villam módra repült mind kettő Bécsbe 's azonnal
 Sok ragyogó koronát viselő Fiokat megölelvén
 Asztrea így kezdé: Idvez így Nemzetek' Atyja!
 A' Märs szülte vitéz Magyarok' legjobb Fejedelme!
 E' polgári szelíd olaj ágból font koszorúval
 Olly véggel jöttünk tündöklő Thronod elébe,
 Hogy bölcs, mély 's beható ítéllettel kijelelvén
 Azt ki valódi Magyar, ki Királyja 's Honja eránt hű,
 'S egyiket a' más kárával nem tudja szeretni; —
 A' ki az eggyesség' 's egység' munkás szeretője; —
 A' kit az emberi köz szeretet gyógyaszt nemes és hős
 Tettre, nem ön haszon, ön kény, 's nagy fényű eredet — kit
 Nem maga a' születés, de dicsó ön érdemi tettek
 Naggya 's köz figyelem tárgyává, — Ősi Nemének
 Bajnoki tettekkel ragyogó paizsára nem ál 's nem
 Költsönözött idegen fényt sugároztat — örömmel
 Védi az ártatlant az erőszaktételek ellen,
 'S a' Haza' Emberiség' 's Vallás' szent jussait őrzi,
 Annak szánók ezt — ezzel légyen feje díszes
 'S fényesbb póltzra nevét a' rény útján ez emelje!

Mennyei polgárok! ti ditsőbb 's nemesebb kar' imádott
 Sorsosi! mond a' hű Magyarok' koronás Fejedelme,
 Sok remek ész, tudomány és míveltség kijegyezte
 Nagy lelkű 's egyenes szívű Magyar él Koronámnak
 Védő szárnya alatt, ki dicsó Eldódeinek még
 Most-is tündöklő nyomainn szakadatlan iparral
 Futva Királyáért — vérrel nyert Honja javaért
 'S Nemzete fényjéért, izzad, küzd, él, mozog és hal. —
 A' ki derülni hajólt Magyar-ég' első ragyogású
 Csillagi közt fénylik, tudjátok, ama nemes és nagy
 Gróf *Széchenyi* tanúlt 's mívelt lelkű Fia *István*
 A' *Hitel*' értelmes, bölcs 's a' dolgok' velejébe
 Bélátó szerzője. — Azok közt fénylenek a' Hős
Károlyi Ház' hármás sarjadasú Ivadéki, —
 Ott szemlélhetitek *Telekit* tündökleni, a' Nagy
Illésházival és *Andrássyt* 's véle *Czirákyt*.
 Ott ragyog a' Haza elhunyt nagy híró *Tayának*

Nagy 's hozzá méltó Fija-is *Fay* vélek egyembe ,
 'S bár érdem-fény-körbe merülve ragyog fejek és mély
 Tisztelet érzéssel van minden Honfi ezen nagy
 Polgár - társaihoz 's magam-is jeles érdemiket jól
 Esmerem — e' gyönyörű koszorútók mindazonáltal , —
 Hogyha tanácsom béveszitek — legyen a' *Fayé* — míg
 Más több illy remeket fontok számokra azoknak!
 E' legyen a' ti szelíd öletekbe nevelt *Fayé* — kit
 A' beható nyomos ész , tüzes elme , kinyílt 's egyenes szív ,
 A' köz ügy és köz jó mellett tett ingadozatlan
 Hűségből eredett szakadatlan fáradozás , már
 Rég kijelent kedves tárgyává tett szemeimnek ,
 És ez okozta hogy őt Kamarásomnak kineveztem. —
 Melly remekül kitanúlt hős karral tudja vezetni
 A' Kormányt — melly nagy bölcsességgel 's Radamánti
 Pontos ügyességgel hordozza az égi igazság' -
 Mérő fontját , — tudja 's örömmel hirdeti Borsod ,
 'S ezt év könyvei-is fogják hirdetni örökké. —
 Ősi örökségül rá szált 's a' gondviseléstől
 Nyert vagyonából , melly gazdag 's becses áldozatott tett
 A' Haza füstölgő arany óltárára , kiáltják
 Halakat buzgó és zengedező ajakkal
 Hunnia lelkes Népei és velek a' rokon Erdély ,
 Kiknek öröm hangjat az egek felhőibe nyúló
 Karpát' bémohosúlt több ezredes ormai viszsza
 Pattantván bóldog Kanahánunk' tér-mezejére ,
 A' Duna és Tisza a' Drávával 's Száva folyónkkal
 Hümpölygő hullámjaikon harsogva viszik-le. —
 Ő intézte Szabolcsba el a' szövevényt okos és bölcs
 Nézéssel 's Tarpát ugyan Ő kapcsolta Bereghez ,
 Mellynek — az érdem' szép pályáján menve megőszült
 'S a' köz terh viselések alatt erejébe hanyatlott ,
 Nagy 's mívelt lelkű *Gróf Rhédeyt* ön akaratja
 És kérése szerint , méltó nyugalomra bocsátván —
 Fő - kormányi magas 's díszes székébe vezérül
 Őt emelém ; mert meg vagyok én győződve egészen ,
 Hogy bölcs kormányzása alatt az ezen Megye már-is
 Oszlani kezdő durva borúlatait kideríti. —
 Tagjait a' rokonos szeretet' 's hűség' kötelével
 Öszszecsatolván , egy testé forrasztja — nemes 's jó

Szíve azért fog buzgani, hogy szentül 's hiba nélkül
 Szolgáltattassék a' törvény 's tiszta igazság —
 A' gonosz azt tapodó zaboláztassék — az erőszak
 Ellen az ártatlan, bús özvegy 's 'a neveletlen
 Árva fedeztessék — a' békesség, szeretet 's a'
 Köz jó és köz öröm 's jó rend egymást megöleljék.

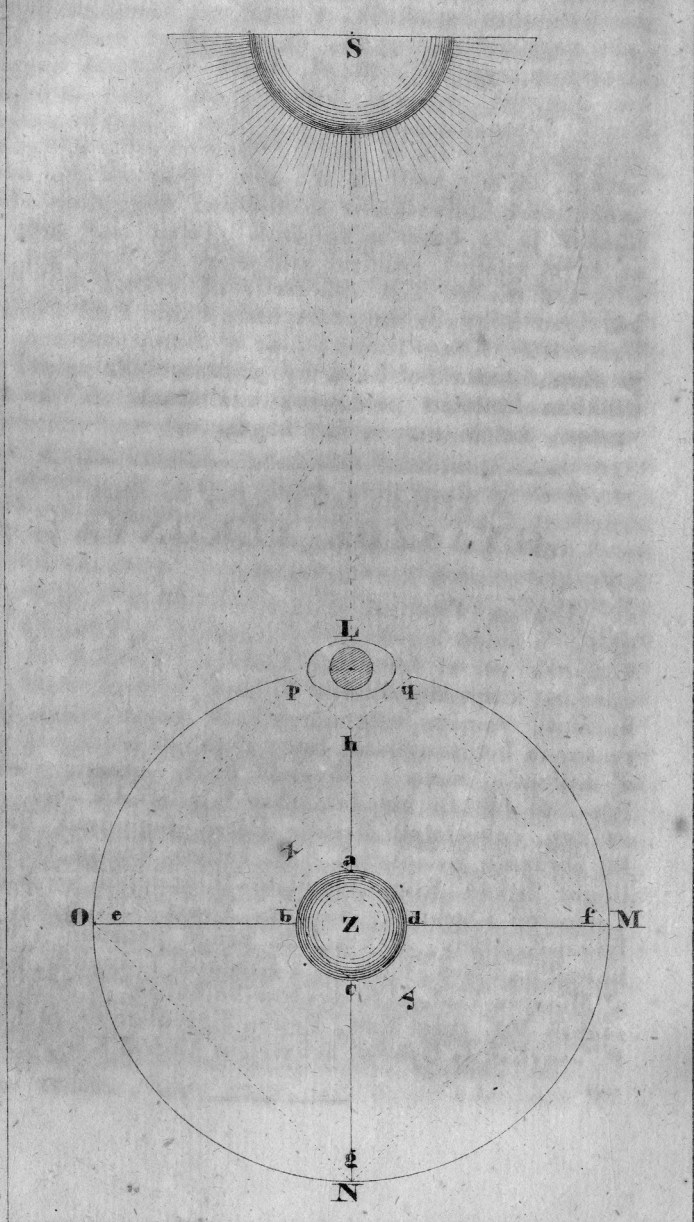
Áment monda reá mind kettő és deli mívét
 Áltadván, hamar égi dicső helyeikre jutottak,
 Hoszszú fény-sugár nyúlván reptökbe utánnok. —

Ritka kegyességű koronás Fejedelme Hazánkknak,
 Késedelem nélkül *Vaynak* maga tette fejére
 E' koszorút, nyájas 's szerető Atya módra beszédt
 Ekkép intézvéen hozzá: Ímé ma előtted,
 Új, ambár tövises, de dicső tettekre vezérlő
 Pálya terült-el. Ezen törekedj oda, honnan az érdem'
 Temploma tündöklő ragyogással fénylik elődbe.
 Menj 's vedd kórmánját kezeidbe sietve Bereghnek,
 'S tedd kies Édenné azt bölcs intézetid által.
 Régen várt fényjét komor éjszaka fedte egének
 Újra derítsd-fel, 's légy ott jóltévón ragyogó nap,
 Míg a' főbb Rangok fokain magassabbra emelkedsz. —
 Ott vagyon a' hős *Lónyayak'* méltó ivadékja
János-is, a' tisztelve becsült bölcs 's lelkes Al-lspán,
 Véle azon köz-jót akaró érzésre hevülve
 Egy szívvé és egy lélekké forrva, mutasd-meg,
 Hogy többet lehet egy rövid és kis idő alatt, jó
 Kórmánnyal, mint száz 's több évig hajtani végre.

Igy hát drága *Vaynk* Te miénk vagy, az ég minékünk szánt,
 'S jó Fejedelmünk abba mutatta királyi kegyelmét
 Hozzánk meg, hogy ezen Megye' Kórmányját kezeidbe
 Adta, kitárt 's ölelő karral fogad ez kebelibe
 'S édes örömbe merengvén, óltár minden igaz szív,
 Mellyről a' hűség' 's szeretet szent lángja lobog 's azt
 Zengi buzogva: Kegyes Fejedelmünk a' Haza' Atyja
 'S a' kit adott minékünk Kórmányzóul VAY, éljen!!!

BALAJTHY JÓSEF,
Munkátsi Ref. Prédikátor.

A' tengerduzzadást magyarázó Figura.

Hatodik évi Folyamat.

KASSÁN,

Ellinger István' Cs. kir. priv. Typographiájából.